

"Geen Blakwannes!"

Ron

de spaarndammerbuurt maakt geschiedenis

door Gerard van de Burgwal en Wim Kuin

Uitgegeven door de
Jubileumcommissie „Spaarndam“
ter gelegenheid van
het 25-jarig bestaan van het
wijkcentrum/wijkopbouworgaan „Spaarndam“

inhoudsopgave

Voorwoord	3
Aan de buurtbewoners	3
Veel spit- en graafwerk	5
Een buurt van arbeiders	11
Het raam zit te hoog	18
De mensen zonder werk — D.W.S. wordt kampioen	25
Buurman, is de krant al klaar ?	32
Een olifant met een lange snuit	41
Spaarndammers vechten voor hun buurt	48
Kolofon	55

Ontwerp omslag : Otto Hetterscheid
Lay-out : Arnold van Workum
Grafische verzorging : Uitgeverij Engel - Aalsmeerweg 133 - Amsterdam

Voorwoord

Een jaar lang jarig ! Dat was zo ongeveer het motto van de viering van het 25-jarig jubileum van het Wijkopbouworgaan „Spaarndam” in 1976.

De zeer actieve leden van de jubileumcommissie organiseerden in dat jaar de meest uiteenlopende activiteiten voor en met de buurtbewoners.

Een van deze activiteiten was het samenstellen van dit boekje, waarvoor het idee werd geopperd op een van de vele vergaderingen.

Het totstandkomen van het boek is niet in de laatste plaats te danken aan de financiële steun van een groot aantal bedrijven in en rond de buurt.

Met name de woningbouwverenigingen en de bij de renovatie betrokken bedrijven bleken bereid er hun steentje aan bij te dragen. Op verzoek van de commissie begonnen Gerard v.d. Burgwal en Wim Kuin met het verzamelen en rangschikken van gegevens en materiaal. In een later stadium werden zij

geassisteerd door Kees Loots en Arnold van Workum, die het manuscript zet- en drukklaar maakten. Naar onze mening zijn de samenstellers er in geslaagd een goed inzicht te geven in de geschiedenis van onze buurt en haar bewoners. Wij zijn ervan overtuigd, dat u dit boek met veel plezier zult lezen.

Namens de Jubileumcommissie,
C. Thesing, voorzitter,
A.v. Workum, secretaris,
T.v. Asperen, penningmeester.

Aan de buurtbewoners

Geen blakwannes!

Een vreemde titel zullen veel mensen zeggen. Alleen de oudere buurtbewoners weten waarop het slaat. Tijdens een gesprek over een huurstaking hoorden wij dit woord. Het was een huurstaking over het opknappen van huizen. De buurtbewoners wilden goede verf in hun huizen en geen goedkope troep. (blakwannes = black varnish = zwarte vernis).

De hele geschiedenis van de Spaarndammerbuurt in Amsterdam laat zien, dat de buurtbewoners samen opkomen voor verbeteringen. „Geen blakwannes” slaat op alle acties en activiteiten, die geschiedenis maakten. Na bijna een jaar praten met buurtbewoners, onderzoek in archieven, kranten en boeken lezen en foto's maken, is het geschiedenisboek over de Spaarndammerbuurt er. De Jubileumcommissie van het Wijkopbouw Orgaan Spaarndam kwamen op het idee en wij gingen eraan werken. Waarom deze twee mensen? Wij horen bij de werkgroep Vrek. Deze groep werkt op basisscholen in oude wijken van Amsterdam. De Vrek vindt dat de geschiedenis van Nederland meer de geschiedenis van de gewone mensen moet worden.

Buurtgeschiedenis, zoals die in „Geen Blakwannes” naar voren komt, is een poging om de kinderen duidelijk te

maken, wat zij kunnen leren van vroeger. Daarbij komen ook de dingen, die in de meeste geschiedenisboekjes staan, naar voren. Maar in dit boek gebeurt dat anders; het is meer herkenbaar, denken wij. Zo'n boek is nog erg beperkt. Toch is er al veel tijd in gaan zitten. Werktijd, maar ook veel vrije tijd. Maar dat is niet zo erg. Veel Spaarndammerbuurters zijn ook in hun vrije tijd met verbeteringen bezig. Hoewel onze namen op de voorkant staan, hebben wij het boek niet alleen gemaakt. Erg belangrijk was het praten met buurtbewoners en oud-buurtbewoners. Zij hebben ons ontzettend veel verteld over wat bewoners deden, hoe zij woonden en werkten.

Ook gesprekken met mensen, die werken in bedrijven en winkels, in buurthuizen en scholen, hebben veel opgeleverd. Zonder deze mensen zou er niet veel van terecht gekomen zijn. Ook zijn er in dit boekje veel illustraties opgenomen. Hiervoor hebben wij medewerking verkregen van een aantal gemeentebedrijven zoals het gemeente-archief. Daarnaast hebben wij fotomateriaal gekregen van buurtbewoners, buurtwerkers en bedrijven in de buurt. Het overnemen van deze foto's is grotendeels het werk van Minke van de Berg geweest. Wij wil-

len de mensen uit de buurt bedanken, die de verschillende hoofdstukken doorgelezen en van commentaar voorzien hebben. Tot slot mag het werk van Kees Loots en Arnold van Workum niet vergeten worden. Zij staken avonden lang hun tijd in het in elkaar schuiven van tekst en foto's en het typen van de tekst voor de drukker.

Wat er in het boekje staat, is maar een klein gedeelte van wat wij gehoord hebben. Eigenlijk moeten wij nog met een heleboel mensen gaan praten, want wij weten nog lang niet alles. Wij hebben ook nog veel meer foto's, dan er geplaatst konden worden. Daarom gaan we bekijken, wat wij samen kunnen doen met kindererr, ouders en andere buurtbewoners, scholen, buurthuizen, bibliotheek, het Wijkopbouw Orgaan, het Comité Wijkverbetering en de Werkgroep Onderwijsverbetering. Wij denken bijvoorbeeld aan een tentoonstelling, korte gesprekken op de band zetten, dia-series maken, extra geschiedenispagina's in de buurtkranten en misschien wel een nieuw geschiedenisboekje. Kortom, ideeën zijn er genoeg. Wie doet er mee?

Gerard van de Burgwal
Wim Kuin

Veel spit- en graafwerk

Wanneer je iets duidelijk wilt maken over onze buurt, vroeger en nu, waar moet je dan beginnen?

- bij het land en het water?
- bij de planten, dieren en mensen?
- bij het wonen en werken?
- bij graven en koningen, burge-meesters en ministers?
- bij boeren, vissers, winkeliers, werkers in fabrieken en huisvrouwen?
- bij de kinderen in het park, op school of op de club?
- bij de verenigingen, de kommittees, het wijkcentrum, de aktiegroepen?

Alles en iedereen heeft met die voor-geschiedenis te maken. Alles, wat vandaag gebeurt, is morgen ge-schiedenis.

Laten we beginnen in de tijd, dat onze buurt er nog niet is. We willen proberen op drie vragen antwoord te geven:

- wat gebeurde er met het land?
- wat gebeurde er met de mensen?
- wat veranderde er in het wer-ken?

Om iets van het verleden te begrip-pen, zijn deze vragen voor ons erg belangrijk. De antwoorden zullen zeker niet volledig zijn. Niet iedereen zal het misschien met de antwoor-den eens zijn. Dat is helemaal niet erg. Een boek als dit vraagt om aan-vulling en verbetering, want dan wordt er iets mee gedaan en daar gaat het om.

Over het land en de mensen die erop wonen en werken

Wat gebeurde er met het land? La-ten we om daar achter te komen eens een gat graven. We vragen ge-woon aan de mannen, die in de Polanenstraat met de riolering bezig zijn of ze ons met hun graafmachin-es willen helpen. Hoe dieper je graaft, hoe meer lagen je tegen komt. Na de eerste scheppen: zand, dat werd aangevoerd uit Lisse en Hillegom. Het was nodig als onder-laag om er huizen op te bouwen. Op enkele meters diepte vinden we een

veenlaag, resten van riet en andere planten. Het land achter de Spaarn-dammerdijk is lange tijd erg drassig geweest. Vanaf de 12e eeuw werden er stukken ingepolderd en droogge-malen. Op 12 meter diepte vinden we een zandhoudende laag van klei en schelpenresten. Deze laag dateert van 6.000 jaar voor Christus. Na nog een laagje veen vinden we op onge-veer 16 meter diepte de „jonge dek-zanden“. De zandlaag, waarop onze heipalen rusten. Deze laag werd hier zo'n 10.000 jaar geleden door de zee gebracht.

Als het land verandert, gaan de men-sen anders leven. Ongeveer 10.000 jaar geleden worden de eerste hut-ten gebouwd. In groepjes bij elkaar gezet ontstaan er dorpen, vooral op plaatsen waar veel eten te vinden is.

Als de mensen ontdekken, dat er voldoende voedsel is, wordt het woongebied ook werkgebied. Vol-doende eten en gezond eten beteke-nen, dat er steeds meer mensen in leven blijven. De dorpen worden te groot en er dreigen tekorten te ont-staan. Daarom trekken er families weg en stichten nieuwe dorpen. Ze houden contact met elkaar en wer-ken samen. Het is waarschijnlijk, dat op deze manier stammen en volke-ren ontstaan. Mensen die dezelfde taal spreken, dezelfde gewoonten hebben en elkaar helpen als het nodig is.

Ze gaan bepaalde dieren tam ma-ken. De koeien, geiten en schapen die ze gaan houden leveren dan melk, vlees, wol en huiden op. Ook gaan ze granen en groente telen.

Hiervoor moeten ze stukken land vrijmaken van bomen en struiken. Het hout van deze bomen gebruiken ze voor het bouwen van stevige hut-ten en vloten. Doordat inmiddels nieuwe gereedschappen zijn be-dacht, kunnen ze er ook eenvoudige werktuigen, zoals spinklosjes en weefgetouwen, van maken. Bij deze ontwikkeling ontstaan de eerste vor-men van werkverdeling. Bijvoor-beeld die tussen vissers en boeren. Deze verdeling wordt bepaald door de plaats waar men woont: aan het water of meer in het binnenland. Later komen er ook mensen die zich bekwamen in het maken van ge-reedschappen. Uit zo'n gemeen-schap wordt een hoofdmans geko-zen, die de groep leidt en die zelf niet hoeft te werken.

Ons land bestaat dan nog voor het grootste deel uit moerassen en laag-gelegen stukken grond, waar de zee en de rivieren nog vrij spel hebben. Er zijn nog geen dammen en dijken, daarom bouwen de mensen hun nederzettingen op verhogingen. Die verhogingen worden „terpen“ ge-noemd. In Friesland kun je dat nog duidelijk zien aan de zogenaamde „terpdorpen“. In het begin van onze jaartelling is er zo'n terpdorp in de kop van Noord-Holland, op de plaats waar nu Hoogkarspel ligt.

Tijdens baggerwerkzaamheden in de Westergracht aan de Houtmankade is een voorwerp tussen het vuil ge-vonden dat zeer waarschijnlijk stamt uit het begin van de jaartelling. Voor het leren kennen van de geschiede-nis is dit van grote waarde.

Een vuurstenen sikkel uit het begin van de jaartelling
(foto Publieke Werken)

Het verhaal van de koopman

Na een lange tocht kwam de koopman het dorp binnen. Op zijn rug droeg hij een paar huiden. Om zijn nek hing een touw met aan de ene kant een paar kruiken en aan de andere kant twee zwaarden. Bij de hut van de dorpsoudste hield hij stil.

„Vrouw, ik breng mijn bezittingen naar hier om ze te ruilen.”

Hij had gehoord van de wollen stoffen, die de vrouwen van Hoogkarspel maakten.

„Met tweemaal zoveel aan bezittingen ben ik vertrokken. Nabij de Amstelmond is mijn vlot gezonken. Een prachtige sikkel, enkele kruiken en een bronzen beeldje ben ik daarbij verloren. Zwemmend heb ik de overkant bereikt. Al, wat ik nog kon redden, heb ik bij me. Vrouw, help me in mijn ellende en ruil dit tegen die prachtige stoffen, die u heeft.”

„Ik zal een goed woordje voor je doen bij mijn man.”

Zijn treurige verhaal bracht hem toch nog geluk. Zwaar beladen keerde hij naar Hilversum terug.

Over dijken en dammen, graven en heren

We zijn in de tweede helft van de twaalfde eeuw aangeland. Stormvloedten teisterden de kusten. Hele gebieden staan onder water. De kop van Noord-Holland raakt los van Friesland. Het zoute water van de zee komt tot in het IJ. Het ontgonnen land is minder bestand tegen deze aanvallen.

De ontboste gebieden geven weinig bescherming tegen het water. Als zout water het zoete verdringt, wordt het ontgonnen land door de verzilting onbruikbaar voor land- en tuinbouw. Hongersnood, grote sterfte onder het vee en haveloze, zwervende mensen. Op den duur wordt de situatie ook voor de ridders onhoudbaar. Hun voorraden raken op. De boeren (horigen en lijfeigenen) kunnen niet meer aan hun verplichtingen voldoen. Ondernemende landheren geven opdracht tot het aanleggen van dijken. Een klus, die niet door een paar boeren gedaan kan worden. Voor een dergelijk karwei zijn veel mensen nodig. De landheren hebben goede contacten met de kloosters. De geleerde monniken krijgen opdracht om dijken te ontwerpen. De boeren en de soldaten doen het werk.

Het nieuw gewonnen land wordt bebouwd door de boeren. De opbrengst is gedeeltelijk voor hunzelf, het grootste deel is echter voor hun Heer. Ook onze Spaarndammerdijk stamt uit deze tijd van graven en ridders. De dijk loopt van de monding

van de Amstel tot aan het Spaarne. Hij wordt eerst Haarlemmerzeedijk of IJdijk genoemd en is een belangrijke verbindingroute tussen de kuststreek en het zich snel ontwikkelende Aemstelredamme. Tegenwoordig is de dijk er niet overal meer. Een deel ervan leidt nog wel naar het dorp Spaarndam.

Wanneer je op een mooie dag eens een fietstochtje maakt langs de Spaarndammerdijk, kun je een hoop leren over de geschiedenis. Je ziet dan waar de dijk loopt en waar hij eindigt. Als je bij het eind door fietst kom je bij de ruïne van een slot uit de riddertijd: het kasteel van Brederode. De ridders van dat kasteel waren de heren van het gebied, waar nu de Spaarndammerbuurt ligt.

Om een dorp, dat bij de monding van een rivier ligt, te beschermen tegen overstromingen en om het verschil tussen eb en vloed van de zee minder invloed te laten uitoefenen op de rivier maakt men er een dam in. Zo krijgt het vissersdorpje aan de mond van de Ame (later de Amstel genoemd) ook een dam. Dit moet gebeurd zijn tussen 1260 en 1270. Deze dam heeft tot gevolg dat het dorp steeds meer een handelsnederzetting wordt. De zeilschepen, die van Friesland naar Holland varen en aanmeren aan de monding van

Fietsen vanuit de buurt over de Spaarndammerdijk, via Sloten en Spaarndam naar Brederode (foto's Wim Kuin)

De dam wordt gemaakt in opdracht van de Heren van Amstel, de heer-

De dijken
rondom het IJ
(kaartje - 1650)

De heren van Amstel moeten van deze tolgelden eigenlijk een deel afdragen aan de graaf van Holland. Zij doen dit echter niet. Hierover ontstaat een fikse ruzie tussen Gijsbreght van Amstel en Graaf Floris V. De graaf neemt dan maatregelen om minder afhankelijk van de ontrouwe Heren te zijn. Hij verleent Amster-

Over Houtrijk en Polanen

De dijk van de Amstel tot het Spaarne heet voor een stuk ook Sloterdijk. Sloten is een nederzetting waar boeren op eenvoudige manier in hun eigen onderhoud voorzien. Maar dat niet alleen, een groot deel van hun land is het eigendom van de Heren van Brederode, die daarom recht hebben op een deel van de opbrengst. Het stuk van de Spaarnedammerdijk, waar de boeren uit Sloten aan gewerkt hebben, heet daarom Sloterdijk. In de 15e eeuw vindt er een dijkdoorbraak plaats. Sinds die tijd maakt de dijk daar een grote bocht. Bij die bocht ontstaat het

Amsterdam, binnen en buiten de poorten.

Hoe meer rijke kooplieden en ambachtslieden er in de Warmoesstraat (de eerste belangrijke straat van Amsterdam) komen wonen, hoe minder de Heren van Amstel te vertellen krijgen. De rijke stedelingen hoeven zelf niet zoveel meer te werken, daar hebben ze mensen voor in dienst.

De stad is ook in staat om een eigen legertje op de been te brengen. De kooplieden oefenen zich in het schieten. Daarvoor richten ze schuttersgilden op. Aan het eind van de 13e eeuw werken ze samen met de ridders, die trouw willen blijven aan Graaf Floris V.

Doordat Amsterdam meer eigen baas is geworden, hebben de vrije boeren op het land het slechter gekregen. Ze kunnen niet zo maar de stad meer in. Door poorten, bruggen en wallen aan te leggen is de

stad een machtige vesting geworden. Men regelt er nu wie er op de markt mag staan met zijn produkten. Dat nemen de boeren niet, vooral niet nu er veel spullen komen uit gebieden, die vroeger niets met Amsterdam te maken hadden.

Boeren in opstand

In het jaar 1304 gebeurt het volgende: over het IJ komen ze aan, Kennemerlanders en Waterlanders. Eensgezind trekt de horde naar de stad.

„We zullen ze wel eens laten zien wie hier de baas is!”

De mensen uit de dorpen Sloten en Polanen sluiten zich bij de menigte aan.

„Ze willen ons buiten de poorten sluiten. Ze maken van de stad een vesting. Wij kunnen er niet meer vrij in en uit lopen voor onze handel.”

Massaal stormen de mannen, vrouwen en kinderen de stad binnen. Zwaaiend met stokken en hooivorken maken ze hun eis bekend:

„Drie maal in de week is de markt voor ons. Dan verkopen we er eieren, kaas en melk, groente en vis.”

De stad legt zich bij deze eis neer. De wallen worden geslecht, de grachten gedempt en de bruggen afgebroken. Er kan geen belasting meer geheven worden. De boeren kunnen vrij in en uit gaan.

Ondanks dit optreden van de plattelanders zijn het toch de stedelingen die het machtigst gaan worden. In 1529 koopt de stad van Jonker Reynout van Brederode het hele gebied rondom Sloten. Het Vroedschap, een soort college van B & W, heeft er genoeg van, dat de adellijke heren hun gebied verwaarlozen. Er moeten wegen komen, nieuwe dijken en waterlozingen. Door de Jonker drieduizend „Karolus-guldens” te betalen, krijgt de stad zeggenschap over het gebied. (Na 1848 is het een zelfstandige gemeente, bij de annexaties van 1896 komt het definitief bij de stad). De steden worden machtiger dan de ridders.

Voor de kooplieden uit de stad. Na de ontdekkingsreizen is er een goudmijn voor ze opengestaan: de handel met goederen uit landen in Afrika, Azië en Amerika. Ze halen er spece-

Een boodschap

„Jongens, wat komt daar aan?”

In de verte zien de kinderen een stofwolk. Een ruiter te paard nadert in galop de Nieuwe Dijkerspoort.

„Ga weg jullie, maak ruimte!” roept de schildwacht.

„Wij spelen hier altijd,” roepen de kinderen.

„Ga wegl”

Ze zijn nieuwsgierig, maar doen toch een stap achteruit. De man op het paard is bij de poort en springt er af. Het is vast erg belangrijk! Hij geeft zijn paard aan de wachter en rent de stad in, de Dam op, het stadhuis binnen. De kinderen zijn er achteraan gerend. Het is een knecht van de ridder van Brederode dat kun je aan zijn kleren zien. Wat komt hij doen?

Het duurt ze te lang voor hij weer buiten komt. Ze gaan terug naar de poort weer op de wallen spelen. Als ze 's avonds thuiskomen horen ze het belangrijke nieuws. Als een lopend vuurtje gaat het door de stad: „Gijsbrecht van Amstel is gevangen genomen.”

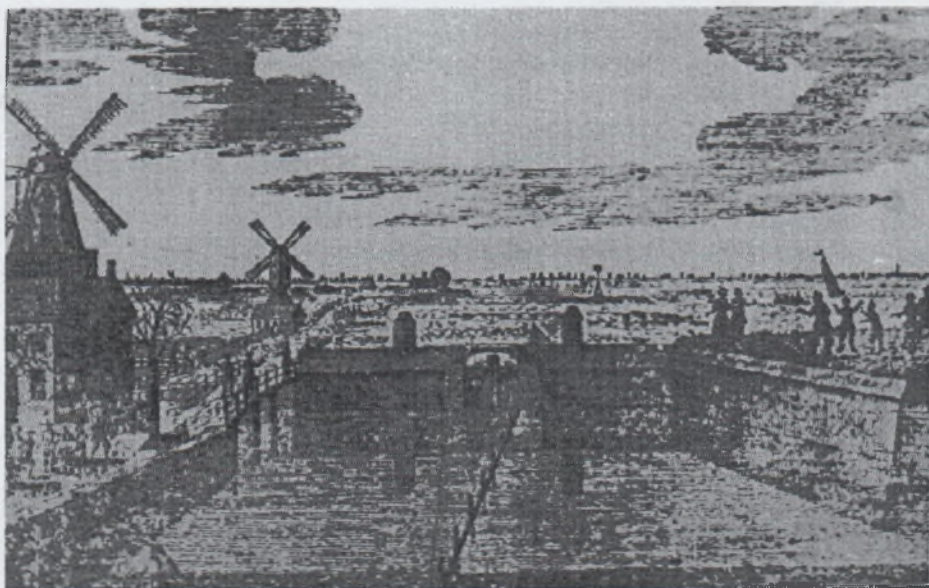
Iedereen is blij, want nu wordt de stad veel vrijer. De zoon van die goede Graaf Floris wordt nu onze Heer. Het meest tevreden zijn de kooplieden. De Graaf zal er zeker voor zorgen dat Amsterdam groot en belangrijk wordt. Dus valt er veel te verdienen.

rijen, edelstenen en goud vandaan, goederen die in Europa veel opbrengen. Ook wordt er door de Amsterdammers in slaven gehandeld.

„Een rijkere wordende stad heeft een goede verdedigingswal nodig.” Zo redeneert het stadsbestuur. De vestingswal wordt voorzien van een gracht (de Singel), torens en 26 bolwerken. Drie van deze bolwerken liggen ongeveer op de grens van de latere Spaarndammerbuurt. Het eerste, opgetrokken op een stuk buitendijs rietland, noemt men al snel „t Blaauwhoofd”, naar de blauwe arduinsteen waaruit het is opgetrokken. Het stond op de plaats van de

latere Zuiderspeeltuin. Op de plek waar later het Zoutkeetsplein komt staat het tweede: „De Bogt”. „De Westerbeer” is het derde en komt op de plek waar tegenwoordig het Westerkanaal is ter hoogte van de spoorbrug.

De eerste bewoners van onze buurt hebben altijd buiten de poorten gewoond. Ze hadden geen stadsrechten. Zelfgebouwde houten hutten waren hun onderkomen. Tijdens de gouden eeuw waren zij vaak vreselijk arm, ondanks de vele rijkdommen in de stad. (De grachten getuigen nog steeds van deze enorme rijkdom). Voor deze mensen was de

Het land buiten de Haarlemmerpoort rond 1770
(Gemeente-archief Amsterdam)

Waar nu het Westerpark is, vertrok in 1839 de eerste trein in Nederland
(Gemeente-archief Amsterdam)

Haarlemmerpoort het dichtst bij. Deze poort is vele malen verplaatst. Van de Nieuwendijk naar de Haringpakkerssteeg, van de Herenmarkt naar de plaats waar hij nu staat. Vanaf 1672 wordt de poort een onderdeel van de verdedigingsgordel, die dan door het stadsbestuur wordt aangelegd. De poort, zoals wij hem nu kennen, was geen onderdeel van dit vestingwerk, maar werd gebouwd ter gelegenheid van de terugkeer van Koning Willem I.

Een trekvaart en een spoorweg

Belangrijke nieuwe verbindingswegen tussen Amsterdam en Haarlem hebben de uiteindelijke vorm van de buurt mede bepaald. In 1632 wordt met het graven van een trekvaart en het aanleggen van een weg begonnen. De trekvaart is al een hele verbetering. Vóór die tijd moest je te paard, soms met een wagen er ach-

ter, over slechte, hobbelige en bij regen bijna niet begaanbare paden. Of met een boot over het woelige water van het IJ.

In de 18e eeuw spelen zich in de ontwikkeling van de stad geen schokkende gebeurtenissen af. Het is de tijd van de renteniers, die hun geld liever steken in buitenlandse ondernemingen in plaats van in hun eigen land voor werk te zorgen. De mensen, die niets bezitten, zijn echter van hen afhankelijk. Daarom is er veel armoede. Intussen schrijdt de techniek in landen als Engeland en Duitsland met rasse schreden voort. Spoedig zullen de boeren nabij de dijk daardoor opgeschrikt worden. Op vrijdag 20 september 1839 rijdt de eerste trein van ons land. Van Amsterdam naar Haarlem werden de 200 à 300 genodigden vervoerd. In 35 minuten werd de heenreis volbracht. Een krant uit die tijd schrijft:

„De Haarlemmerweg stond opgepropt van toeschouwers, zoo in rijtuigen als te paard en te voet.” Het eerste station staat tegenover de herberg „Eenhonderd Roe”, aan de vaart buiten de poort. De houtloods wordt later verplaatst tot aan de poort. In 1843 bouwt men een half rond bouwwerk op de plaats waar nu het Westerpark is. Met de paardetram worden de mensen van af het station de stad in gereden.

Van de eerste industrie tot het ontstaan van een nieuwe buurt

In de ambachten Houtrijk en Polanen zullen wel enkele molens gestaan hebben. De molens zijn in deze tijd meestal niet het eigendom van de molenaar. De landheren laten ze bouwen, verpachten de werkruimte en krijgen een deel van de opbrengst. Op de bolwerken van de vestingswal laat het stadsbestuur molens plaatsen. Amsterdam is, evenals de Zaanstreek, altijd belangrijk geweest in de houthandel.

Door gebruik te gaan maken van houtzaagmolens ontwikkelt zich een hele houtverwerkende industrie. Rondom de stad worden de houtzaagmolens geplaatst op het aangename land buiten de wallen. Land, waarvan grote stukken inmiddels eigendom zijn geworden van banken, ondernemers en renteniers. Het zijn nu niet meer de ridders en graven, die het voor het zeggen hebben. De rijke stedelingen: kooplieden, bankiers en fabrikanten, zijn machtig geworden. Zij zitten in de regering, in het parlement en in de gemeentebesturen. Samen met de koning, grootgrond- en kapitaalbezitters gaan ze, onder druk van

Met haar gevolg komt koningin Maria de Medici in 1628 langs de Haarlemmertrekvaart naar Amsterdam
(Gemeente-archief Amsterdam)

menslievende lieden, zorgen voor meer werk en dus voor meer eten. Dit doen ze, omdat de armoede niet meer om aan te zien is. Niet alleen daarom; ook omdat Nederland minder belangrijk begint te worden in de wereld. Er wordt steeds minder verdiend.

Een van de projecten, die in deze situatie uitkomst moet brengen is de aanleg van de spoorlijn naar Haarlem. Men legt ook privé- of gemeenschappelijke luthoven aan. In 1844 komt er een plantsoen bij 't Blaauw-hoofd, dat later met maar liefst 3 bunder wordt uitgebreid. Op het bolwerk De Bogt is een lommerrijke siertuin met bijbehorend theehuis. Deze luthoven zijn zeker niet bestemd voor de mensen, die in 1848 met z'n allen roepen om brood en werk. In dat jaar vinden er over heel Europa volksoproeren plaats.

In Amsterdam blijft de „revolutie“ beperkt tot wat het „Dam- of Kommunistenoproer“ wordt genoemd. Deze gebeurtenissen zetten regering en kapitaalbezitters aan tot meer activiteiten. Een ervan is de bouw van het Centraal Station, waartoe in 1868 wordt besloten. Het Haarlemmerplantsoen moet weer verdwijnen.

De eerste haven van Amsterdam is de monding van de Amstel. Inhammen in het IJ, „walen“ genoemd, worden meer als haven gebruikt, naarmate de schepen groter worden. Op den duur gaat men aanlegsteigers maken in het IJ. Door de aanleg van het Centraal Station moet ook het hele havengebied veranderen. Een belangrijk onderdeel van deze uitbreiding is de Houthaven.

Tot de zeventiger jaren in de 19e eeuw liggen de houtvloten over de hele stad verspreid. Door het graven van de houthaven wordt dit probleem opgelost. Het havendeel bij de Barentszkade noemen we de Oude Houthaven; deze is in 1876 gereedgekomen. Rond deze haven ontstaat een bloeiende handel. Al deze bedrijvigheid trekt verschillende fabriekjes aan. En natuurlijk een leger werkers, die zich dagelijks komen melden en niet te beroerd zijn om de handen uit de mouwen te steken.

Dat het westelijk havengebied zich zo kan ontwikkelen, is te danken

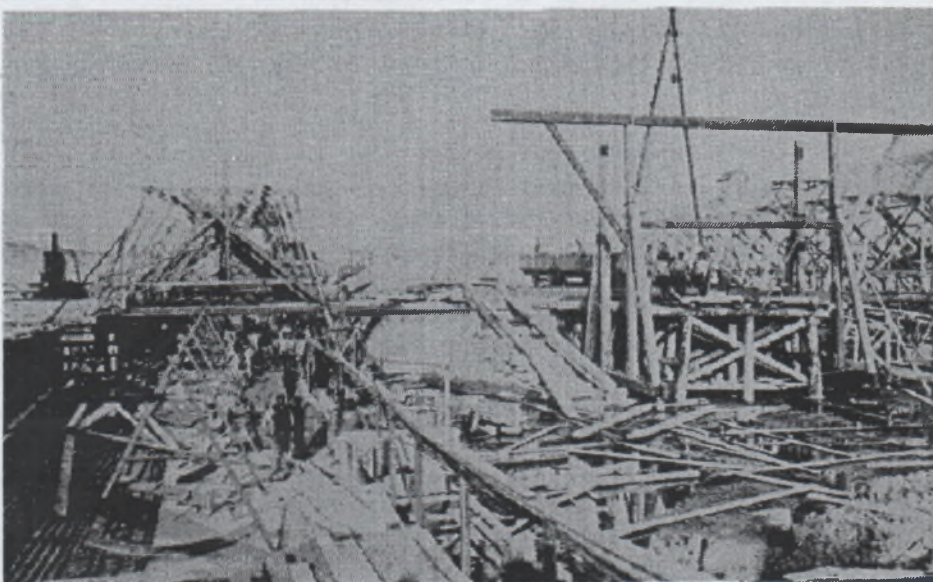
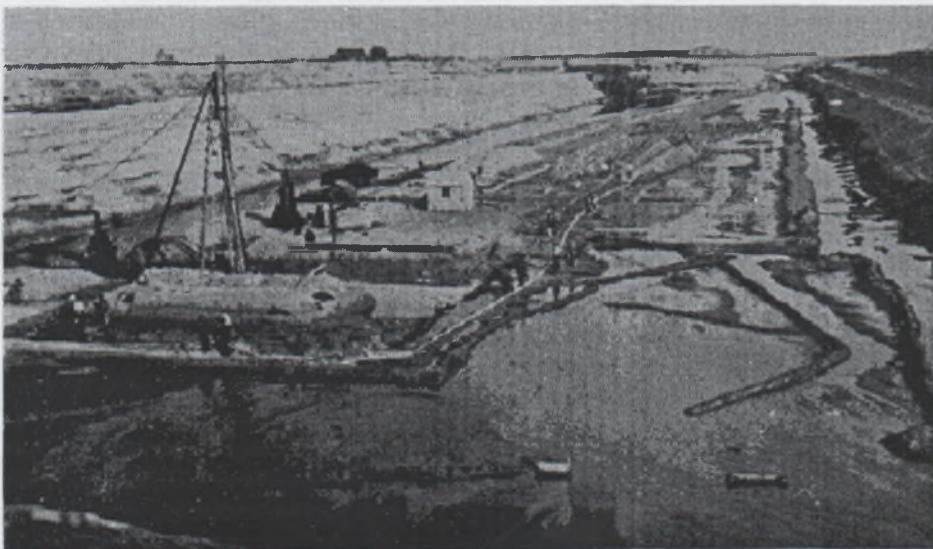
aan het verzanden van de doorvaart bij de Zuiderzee. Een kanaal van Amsterdam naar Den Helder moet uitkomst brengen. Het Noordhollands Kanaal is echter nooit een drukbevaren route geworden.

In 1866 durft men het eindelijk aan om een hele nieuwe ingang voor Amsterdam te maken. Van IJmuiden tot aan het IJ wordt een kanaal gegraven. Bij IJmuiden komen grote sluizen die de schepen van de Noordzee binnen kunnen laten. Onder barre omstandigheden werkt men er aan. Mannen, vooral afkomstig uit provincies waar grote werkloosheid heerst, graven en sjouwen 12 tot 15 uur per dag. Het betere werk moeten ze overlaten aan Engelsen, want die hebben er voor gestudeerd. Voor goede woningen is niet gezorgd; vaak leven ze in hutten of overdekte gaten in de

grond. De kanaalmaatschappij kapitaalbezitters die deze klus financieren en uitvoeren, hebben he werk eens een winter stilgelegd van wege een konflikt met het gemeen tebestuur. De arbeiders komen on van de honger, want de heren van de maatschappij betalen niet, als e niet gewerkt wordt. Het Noordzee kanaal wordt in 1876 geopend.

Om het nieuwe Noordzeekanaal een gemakkelijke verbinding te geven met de waterwegen in de stad er verder het land in, wordt het Westerkanaal gegraven. Dit loopt van het IJ naar de Singelgracht.

Als het Noordzeekanaal klaar is blijven veel arbeiders hier. Ze zoeken werk in de haven en in de nieuwe fabrieken. Als deze haven- of fabrieksarbeiders woonruimte zoeken, wordt de Spaarndammerbuurt geboren.

De aanleg van het Noordzeekanaal
(foto's Gemeente-archief IJmuiden)

Een buurt van arbeiders

- na de houtzaagmachines de fabrieken met stoommachines.
- na de ploeterende keuterboertjes de werkende mannen, vrouwen en kinderen.
- na de rondtrekkende koopman de eerste winkeliers.
- maar ook de eerste kerk, school en politieagent.
- de redenaars van de opkomende arbeidersbeweging.
- en niet te vergeten de rug-aan-rug woningen.

De buurt begint buurt te worden.

De geboorte van een bloeiende buurt

Grote wolken rook geven de plaats aan van „de Bijenkorf”; een stoom-cacao- en chocoladefabriek. Het is een van de eerste fabrieken met een stoommachine. De eigenaar van die fabriek is F. Korff. In 1811 laat hij een molen bouwen aan de Spaarndammerdijk. Hij noemt deze molen „De Goede Verwachting”. Hij staat in het voorste deel van de buurt, later is dat Spaarndammerstraat 15. In de molen worden eerst cacaobonen gemalen. Als de stoommachine eenmaal werkt, wordt er ook chocolade gemaakt. Wij zien dan overal de volgende slagzin verschijnen: „Kenners kiezen Korff”. Meneer F. Korff heeft tegenover de fabriek een mooi woonhuis staan. Later wordt op deze plaats een van de

eerste scholen van de buurt en de Maria Magdalena-kerk gebouwd. Fabrieken betekenen werk voor de mensen. Fabrieken met stoommachines betekenen vervanging van mensen-, paarden- en windkracht. Het zijn grote bedrijven, die veel produceren. Maar het betekent ook, dat er veel geld gestoken moet worden in zo'n bedrijf. Geld voor machines en fabrieken is er wel in Nederland. Maar de kapitaalbezitters besteden het geld in Engeland en Duitsland, omdat ze er daar gemakkelijker winst kunnen maken. Zo komt er bij ons weinig van de grond en blijft de ontwikkeling achter. In Engeland ontwikkelt zich de industrie in een razend tempo. Na circa 1880 gaan de Engelsen hun opgedane kennis en de gemaakte winsten o.a. gebruiken om in het „achterlijke” Nederland nog meer te verdienen.

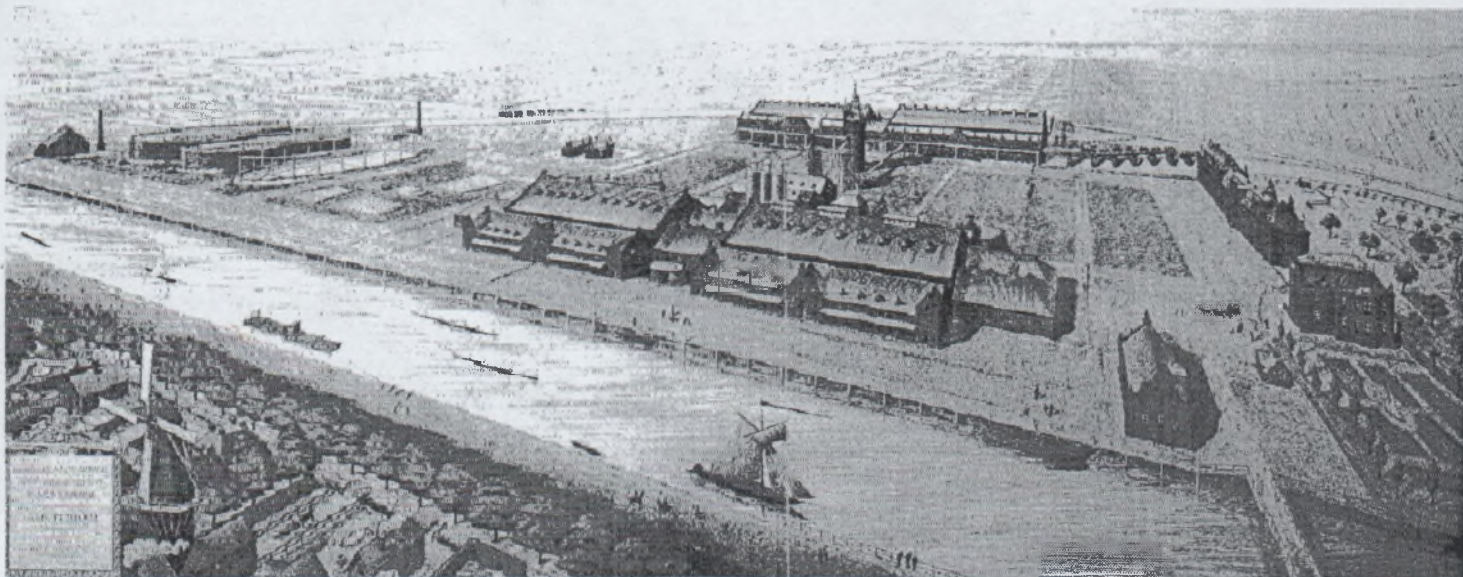
De Westergasfabriek aan de Haarlemmerweg wordt gebouwd tussen augustus 1883 en augustus 1885. Een Engelse firma, de „Imperial Continental Gas Association”, krijgt hiervoor toestemming van de gemeente. Deze Engelse firma heeft dan al bedrijven in Gent, Berlijn, Hannover en Breslau. Op 14 september 1885 stroomt het eerste gas door de buizen. Buizen, die ook in Engeland gemaakt zijn. Voor dit gas moeten de Amsterdammers 9 cent per kubieke meter betalen. Dat is 2 cent meer dan de totale kosten, die waren 7 cent per m³. Het bedrijf lever-

de 20.000.000 m³ gas per jaar. I wordt dus heel wat geld verdiend die jaren. De Amsterdammers bedelen voor de afkorting I.C.G.A. ie anders, namelijk: „Ik Commande Geheel Amsterdam”.

En hoe staat het met de mensen, d op de fabriek werken? Zijn dat de rijk Engelsen of zijn het de gewor Amsterdammers? De meeste menser die er werken, komen uit de Spaarndammer- en Staatsliedenbuurt. Éé van die arbeiders schrijft op 3 decen ber 1893 het volgende: „(...) hee den werkmán in den tegenwoordig tijd een harde strijd om het bestaan want het valt niet te ontkennen d hem niet alleen concurrentie worc aangedaan door de vele machinerieë op verschillend gebied, maar ook no een niet eerlijke oor een groot geti gepensioneerden die met een per sioen van enige guldens in de week zich met ongeveer de helft van he loon het welk een gewoon (nie gepensioneerd) werkmán verdient tevreden moeten stellen.”

In 1898, na 13 jaar, verkopen d Engelsen de fabriek aan de gemeent Amsterdam. Voor deze fabriek en ee

De Westergasfabriek. De meeste gebouwen staan er nu nog en worden gebruikt door het GEB.
(foto Gemeentelijk Energiebedrijf)

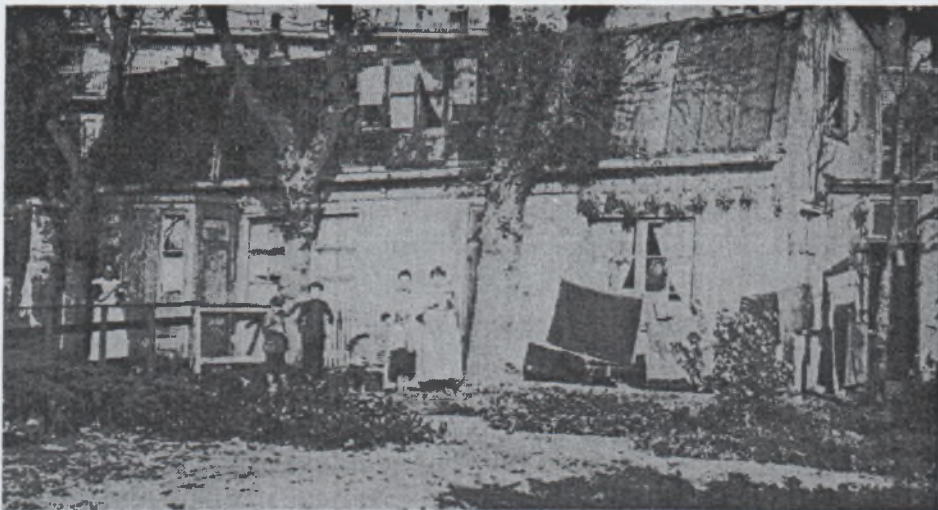
andere, die in Oost staat, ontvangen zij f 16.355.406,69. Op beide fabrieken werken dan ongeveer 700 mensen. De arbeiders worden één dag van tevoren door een aanplakbiljet op de hoogte gebracht van de wisseling van baas. Het bedrijf en de winsten zijn nu voor de gemeente.

Er gaat gebouwd worden

Het is ongeveer 1870. Als wij onder de Haarlemmerpoort vandaan komen, is daar heel wat te zien. Wij zien het Westerplantsoen, dat zich tot aan het IJ uitstrekt. In dit plantsoen is ook de Westerbegraafplaats te vinden. Deze begraafplaats wordt vanaf 1915 niet meer gebruikt. Wanneer we doorlopen komen we bij de Notweg, een landweggetje, dat bij de verschillende stukken grond hoort. Iedereen mag er zijn vee langs drijven. Via een doorgang kun je van de Notweg op de 1e Spaarndammerstraat komen. Aan de Notweg staan kleine boerderijen en wat armzalige huizen. In die huizen wonen vaak grote gezinnen. Bij die huizen zijn tuinen, waar niet alleen bloemen in staan; de bewoners verbouwen er ook hun eigen groenten. Op de plaats waar de Notweg bij de 2e Spaarndammerstraat (de latere Houtrijkstraat) komt, staan ook woonwagens. Hierin wonen vooral stoelenmatters. Ook is er een palingrokerij.

Na 1874 vinden er een aantal veranderingen plaats in dit gedeelte van Amsterdam. In dit jaar wordt door de gemeenteraad de Vestigingswet aangenomen. Dit betekent dat de bolwerken en wallen geslecht kunnen worden. Het Westerplantsoen verdwijnt bijna helemaal voor de aanleg van het Westerkanaal. Er hebben heel wat mensen gewerkt aan het slopen van de bolwerken, het overhoop halen van het plantsoen en het graven van het kanaal. En dat alles zonder graafmachines!

Via de Schinkel, de Kostverlorenvaart en het Westerkanaal wordt het zand aangevoerd waarmee het land wordt opgehoogd. Dit zand komt uit Lisse en Hillegom. Het eerst wordt het gebied rond de le Maire- en van Noordtgracht opgehoogd. Tussen deze twee grachten, die in 1887 gegraven zijn, bouwt men in 1882 de Wester Suikerfabriek. Daarna komt de rest van dit stuk en het gebied aan de andere kant van de 1e Spaarndammerstraat aan

Bewoners van de Notweg in 1917.
Spoedig zal deze verdwijnen voor de Houtrijkstraat.

de beurt. De Tasmanstraat, de Bonte-koestraat en de van Noordtkade zijn er al.

Om een buurt vol te bouwen, moet je grond bezitten en plannen maken. Plannen over hoe en wanneer je de grond wilt volbouwen. Plannen over de vorm van de woningen en over wie er moeten wonen. De grond buiten de Haarlemmerpoort hoorde tot 1896 bij de gemeente Sloten. Deze grond is in het bezit van rijke mensen of handelsmaatschappijen. Het is een goede geldbelegging.

Het gemeentebestuur maakt voor dit gebied steeds nieuwe plannen om zelf te bouwen, maar krijgt daar geen geld voor. Intussen gaan de particuliere bouwers hun gang. Eerst wilde men er een afwisseling van arbeiderswijken, industriewijken en huizen voor de „gegoede stand”. In 1878 maakte men weer een nieuw plan. In dit nieuwe plan zijn veel pleinen, parken en villa's verdwenen. Toch komen er huizen aan de 1e Spaarndammerstraat, 3 Spaarndammerdwarsstraten

en de Houtrijkkade. Dat er al mensen wonen, weten we, doordat er aanvragen gedaan worden bij de gemeente om „water en vuur” te mogen verkopen. (Er zijn in die tijd nog geboilers of geisers. Warm water mo je nog kopen.) Dat er in die tijd huizen gebouwd worden, kan je nog zien in de Assendelftstraat. Op no. 4 een gevelsteen te vinden, waar 18 op staat.

Mensen en woningen

De mensen, die in de buurt gaan wonen, komen overal vandaan. Kom maar naar de achternamen van de mensen in de buurt. Daar zitten veel Friese, Groningse en Noordhollandse namen tussen. Veel van deze mensen komen rond 1870 naar Amsterdam als het op het platteland niet zo goed gaat. De landbouwprodukten brengen geen geld op en er is weinig werk op het land. De mensen denken, dat in de stad meer werk is. Een aantal van hen vindt werk bij het graven van

het Noordzeekanaal. Als dat afgelopen is, trekken zij weer naar de stad. Maar daar ligt het werk ook niet voor het oprapen en er zijn geen woningen. Velen komen in krotten en kelderwoningen terecht. Ze kunnen maar f 0,75 tot f 1,50 huur per week betalen en als je geen vast werk hebt, dan wordt het helemaal moeilijk. Alleen mensen met een vaste baan en een redelijk loon kunnen een huur van meer dan f 2,— opbrengen. Dit geldt bijvoorbeeld voor iemand, die op de gasfabriek werkt. Maar ongeschoolde arbeiders kunnen niet naar zo'n nieuw huis in de Spaarndammerbuurt. Als je de huur niet kunt betalen, wordt je meteen bedreigd met uitzetting.

Tussen 1890 en 1900 geven mensen met veel geld opdracht om te bouwen in het voorste deel van de buurt. Dit gebeurt in de Polanen- en Houtrijkstraat. De meeste woningen zijn rug-aan-rugwoningen en ook nog „revolutie-bouw”. Dit betekent dat deze woningen snel en met slecht materiaal in elkaar geramd zijn. Verder zoveel mogelijk kamers op zo min mogelijk grond. Het enige doel is aan deze woningen zoveel mogelijk te verdienen. Zo laat een zekere Dr. Jansen in de Polanenstraat driedubbele percelen met 32 woningen bouwen. Later draagt hij deze woningen

aan een woningbouwvereniging over. Wat is een mooi huis, als je niet kunt eten? Lees maar wat een arbeider hierover zegt in 1893:

„Vele levensmiddelen zijn duurder als vroeger. Om maar iets te noemen: spek, vleesch, vet en vis. De prijzen daarvan zijn belangrijker hoger dan vroeger. De cigaren zijn de laatste jaren 2½ à 6 cent per stuk, terwijl men vroeger 10 stuks voor een dubbelte kon bekomen.”

Maar dat is niet het enige probleem in die tijd. Belangrijk is ook: hoe groot is het gezin? In die tijd zijn er veel grote gezinnen, met 7, 8, 9, of zelfs 12 kinderen. Dan moet je met 14 mensen in één huis wonen. Er blijft dan helemaal geen geld over voor de huur. Het is niet vreemd als er wordt gezegd: „ik moet naar een kleinere woning omzien, want mijn gezin wordt te groot”(1).

Hoe groot zijn die huizen? Er is een kleine keuken, 2 bedsteden en een kleine woonkamer. Dus: kinderen bij ouders in bed, bedden maken in de woonkamer en zelfs in de keuken. Veel ruimte om in te leven is er dan niet meer over.

Het werk in de haven

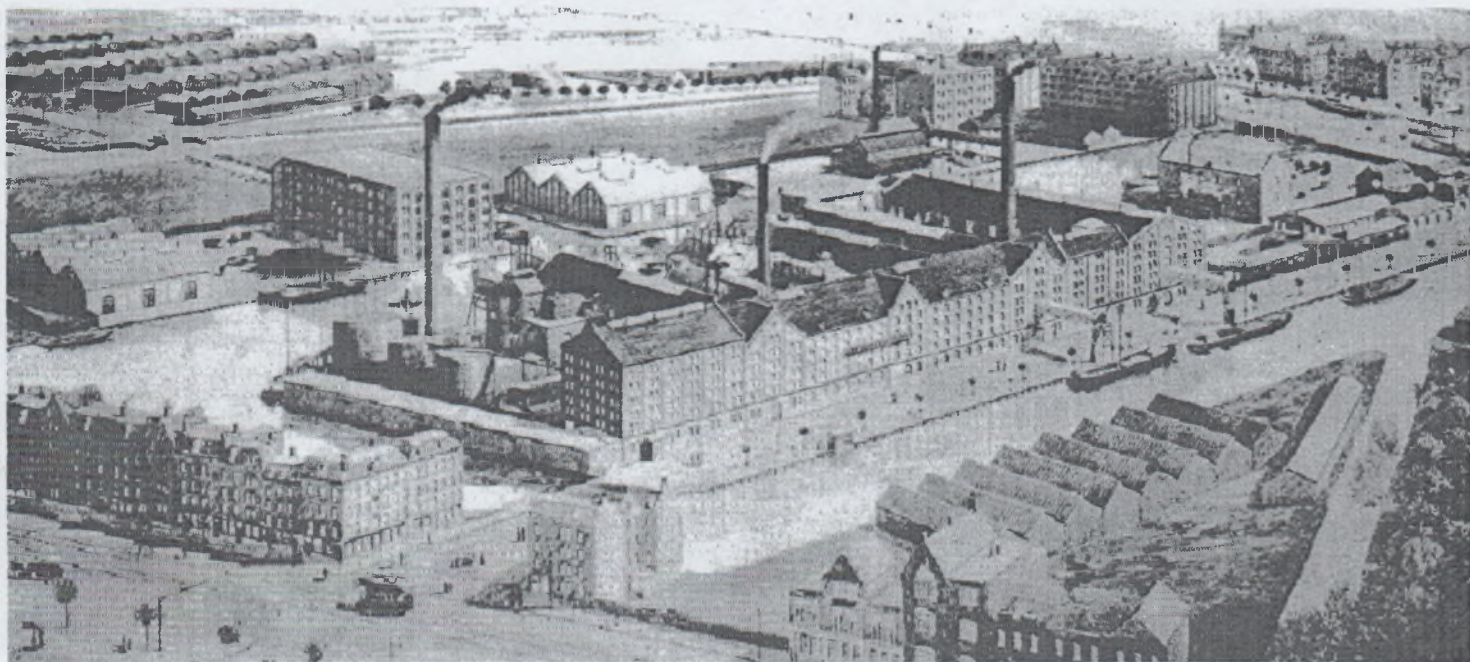
Vlak bij de Spaarndammerbuurt liggen de Vlothaven, de Minervahaven

en de Oude- en Nieuwe Houthaven. Zijn deze havens er altijd geweest? Nee, deze havens zijn pas rond de eeuwwisseling gegraven. In 1879 worden de plannen gemaakt voor een Houthaven. De houthandel is altijd al belangrijk geweest voor Amsterdam en omgeving, denk maar aan de vele zaagmolens. In 1870 is het zelfs zo erg, dat de houtvloten door de hele stad verspreid liggen, tot in de grachten toe. De houthandelaren dreigen de gemeente met verplaatsing van hun bedrijven naar o.a. Purmerend, als er niets gebeurt. Eerst wordt de Oude Houthaven aangelegd bij de Barentszkade. Maar dat is niet genoeg, er moet nog meer ruimte komen. Al snel begint men met de aanleg van de Minervahaven; hierbij hoort ook de Nieuwe Houthaven.

Vanwaar al die drukte in de haven? Na 1870 bloeit de handel in Amsterdam weer op. De rijke Amsterdamse kooplieden gaan hun geld beleggen in Oost-Indië. Dat noemen ze nu Indonesië. Zij steken hun geld in suiker- en koffieplantages. Al deze producten komen naar Amsterdam. Er komen pakhuizen, bijvoorbeeld op de hoek van de Nova Zemblastraat en de Houtmankade. De producten kunnen sneller aangevoerd worden als in 1876 het Noordzeekanaal opengaat. De opening van het Suezkanaal in Egypte is ook belangrijk. Hierdoor kan de zeereis veel sneller verlopen.

Voor de Spaarndammerbuurt is vooral de Houthaven belangrijk. Er komen in de loop der jaren verschillende hout-

De Westersuiker Raffinaderij in 1882.
(foto Gemeente-archief Amsterdam)

bedrijven te staan, zoals Ambachtsheer & Van der Meulen en Bontekoning & Aukes. Later zal er een loonschaverij komen. Dit bedrijf gaat veel van het zaag- en schaafwerk van de houtbedrijven aan de haven overnemen. Er werken veel mensen uit de buurt als havenarbeider. Dit zijn arbeiders, die de schepen lossen en laden.

Jan Mens schrijft hierover:

„In de Houthaven, dicht bij de forse spanning van de Hembrug, zwoegde het volk van de Spaarndammerbuurt en Bickerseiland; balken, bieten en rondklossen zakken buiten boord, het geratel der lieren overstemde het ruisen van de nabije nieuwe elevators, die hun lange slurven gulzig duwden in de in bulk geladen graanschepen, komend uit Rusland en Amerika. Schijnwerpers boorden hun schelle lichtbundels in de diepe scheepsrui- men, waar het volk peesde, vloekte en sakkerde, toch verheugd met de ongekende overvloed. Met roodom- rande ogen van de slaap werkten zij voort, joegen elkaar op, onbarmhartig voor de zwakken, vaak lokte een tarief hoger dan ooit.”

En het hout, waar komt dat vandaan? Er komen twee soorten hout in de Houthaven, hard hout (meestal teak) en zacht hout (hoofdzakelijk vuren). Teakhout komt vooral uit landen in Afrika en Zuid-Oost Azië. Het wordt verwerkt in het dek van oorlogssche- pen, die worden gebouwd in Eng- land, Frankrijk en Nederland. Het zachte hout komt uit Scandinavië, Rusland, Polen en Tsjechoslowakije. Het hout wordt door arbeiders over- geladen op platte schuiten of men gooit het in het water. De boomstam- men die in het water komen, worden gevlot en naar de loonzagerij ge- bracht, waar zij worden gezaagd en geschaafd. Een deel van het hout dat aankomt wordt gebruikt voor de bouw van huizen in de Spaarndam- merbuurt.

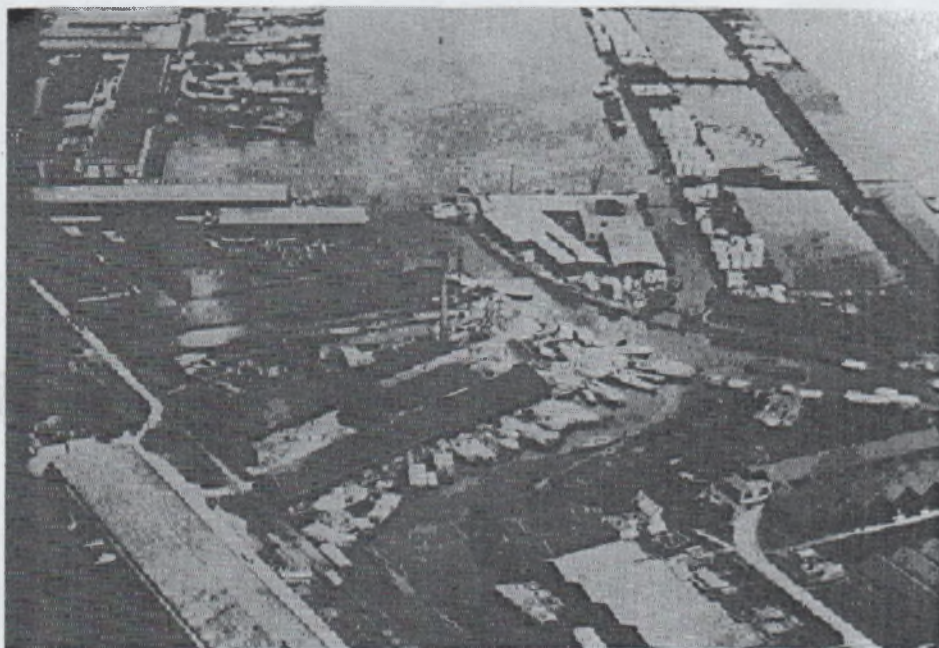
Boven: Arbeiders aan het „houtvloten“.

(foto Gemeente-archief Amsterdam)

Midden: Een van de eerste houtbedrijven in de houthaven.

Onder: Een van de directeuren van dit bedrijf

(foto 's Ambachtsheer & v.d. Meulen)

de Houthaven, in volle werking rond 1920.
(luchtfoto Loonschaverij „De Atlas“)

De algemene werkstaking

En de arbeiders! Verdienden zij ook zo veel? Toen de gasfabriek nog in Engelse handen was, was de werktijd voor het stokerij- en het verdere ploegenpersoneel 12 uur per dag. Er werd 7 dagen per week gewerkt. Ziekengeld werd niet gegeven en van verlof of vrije dagen was geen sprake. Het loon van een stoker was f 15,— per week. Per uur dus 18 cent. In gemeentedienst werken de werklieden 5 keer 10,5 uur en zaterdags 7,5 uur, dus 60 uur per week. Maar het loon blijft dan toch wel hetzelfde, of niet? Nee, de werklieden bleven 18 cent per uur verdienen, dus ze ontvangen nog maar f 10,80 per week. Wel wordt er in 1900 een ziekengeldregeling getroffen.

Zelfs krijgen de werklieden per jaar 3 dagen verlof met behoud van 75% van het loon.

Dat de werklieden niet tevreden zijn, kun je je voorstellen. Tussen 5 en 10 april 1903 breekt er dan ook een algemene staking uit. Deze staking is algemeen onder de havenarbeiders, de gemeentewerklieden, de metaalarbeiders en de diamantbewerkeren. Behalve tegen de slechte werkomstandigheden is de staking vooral gericht tegen de „worgwetten“. In deze wetten wordt het staken bij de overheid en de spoorwegen verboden. Op de gasfabriek komen militairen om alles te bewaken. Op 10 april is de staking plotseling afgelopen. De directies van veel bedrijven en ook van de gasfabriek nemen op een verschrikkelijke

manier wraak. Er worden veel werklieden ontslagen. Dit overkomt veelal oudere werklieden. Meestal hebben deze mensen dan geen inkomen meer. Alleen door steun van familie en mensen uit de buurten kunnen zij het nog redden.

Zo'n staking is natuurlijk niet het werk van één arbeider. Ook in deze tijd zijn de arbeiders al georganiseerd in vakorganisaties. Er is een bond voor havenarbeiders, voor gemeentewerklieden, en noem maar op. Veel van die bonden komen samen in een grotere organisatie. Er zijn in die tijd twee belangrijke organisaties. De ene heet het Nationaal Arbeiders Syndicaat (NAS). De ander heet het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV). Deze arbeidersorganisaties vechten vooral voor de directe belangen van de arbeiders. Het gaat dan vaak over hogere lonen of betere werktijden. De algemene werkstaking wordt uitgeroepen door het NVV, NAS, de SDAP en de SDP. SDAP en SDP zijn socialistische politieke partijen.

Na het werk

's Avonds komen ze doodmoe thuis. De mannen, die van 's morgens vroeg tot 's avonds laat op de gasfabriek, de suikerfabriek en in de haven gewerkt hebben. Doodmoe zijn ook de vrouwen, die de hele dag in huis gesloofd hebben. Na 'de warme soep kunnen ze in de zomer nog buiten zitten. Het is dan heel gezellig. Vaders en moeders, opa's en oma's, zitten om de tafel, die op de stoep staat. Er wordt gekruisjast en op verschillende plaatsen in de buurt klinkt een trekharmonica. De kinderen zwerver overal door de buurt. Een stel jongens zijn aan het voetballen op het „Schuttersveld“ achter het politie bureau aan de 1e Spaarndammer straat.

De Barron tegen de Sparren

Het was vaak knokken geblazen tussen de jongens uit de Barentszbuurt en die uit de Spaarndammerbuurt. Als het te erg werd draaide de brugwachter de wipbrug omhoog en moest iedereen aan zijn eigen kant blijven. Iedereen is er verbaasd over als het ineens wat minder wordt met die knokpartijen. Er wordt gevoetbald op het „Schuttersveld“. Dat is de plaats waar op koninginnedag de

De wasbordenman

Als de kinderen niet op school zitten, lopen ze rond door de buurt. Daar valt altijd wel wat te beleven.

„Wie moet er nog zijn wasbord gemaakt hebben?“, wordt er geschreeuwd.

Ja, hoor, daar is hij weer. Met zijn handkar trekt hij door de straten van de Spaarndammerbuurt, de wasbordenman.

„Ja,“ komt er een gil uit een van de huizen van de Houtrijkstraat. Er komt een vrouw naar buiten gelopen.

„Het hout aan de achterkant is kapot,“ zegt ze. „Kun je er een nieuw stuk opzatten?“

„Ja hoor, moedertje, dat kost drie cent.“

„Het moet maar. Ik kan mijn koters toch niet met vuile kleren de straat opsturen. Gewassen moet er worden.“

Na een kwartiertje zit er een nieuw stuk hout op het wasbord. En de wasbordenman loopt schreeuwend verder.

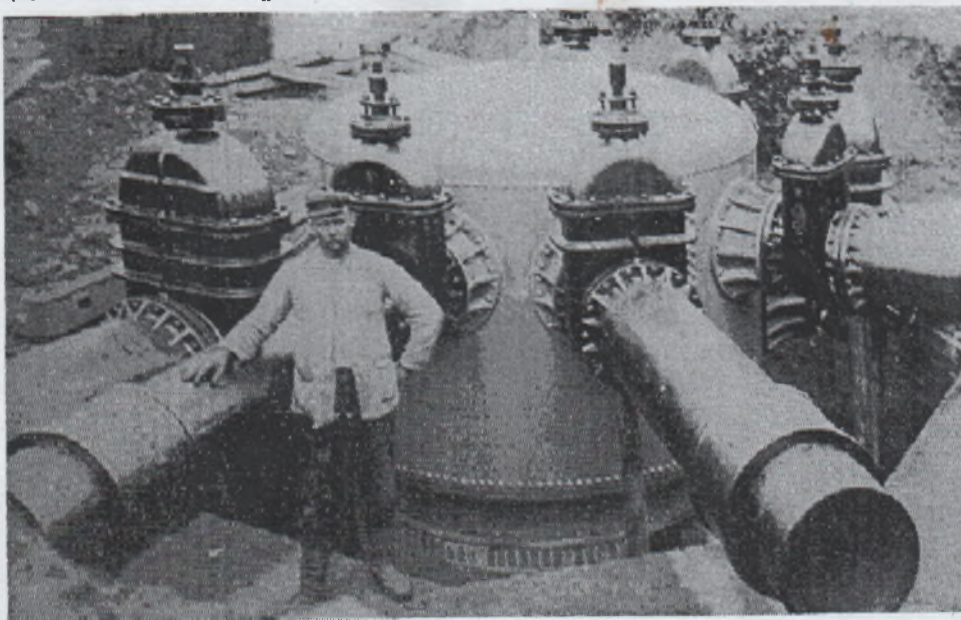
Tijdens de algemene werkstaking worden de waterleidingcontroleurs beschermd door militairen (foto Gem. Waterleidingbedrijf).

saluutschoten worden afgevuurd. Dagelijks rennen er knapen als waanzinnigen achter een bal aan.

Het voetbalspel is door Engelse arbeiders, die in de vorige eeuw het geschoolde werk kwamen opknappen, in ons land bekend geworden. De eerste echte voetbalclubs zijn die van de wat beter gesitueerde jongelieden. In de volksbuurten komt deze sport pas echt op na 1900. De arbeiders richten hun eigen clubs op. In 1903 wordt door de jongens uit de Barentszbuurt Sparta opgericht, het latere De Spartaan. De Spaarndammers kunnen

natuurlijk niet achter blijven. In 1907 zitten ze in de Karrenloods van Hagens (Spaarndammerstraat 96) bij elkaar en richten Fortuna op, de eerste Spaarndamse voetbalclub. De clubkleuren zijn groen/wit naar het haltebord van tramlijn 5. Nog datzelfde jaar verandert de naam in Hercules en de kleuren worden rood/geel, naar de lantarenpaal voor het politiebureau. Later wordt de naam veranderd in D.W.S. (Door Wllskracht Sterk) omdat er in de Nederlandsche Voetbal Bond al een club is die Hercules heet.

Via deze verdeelketel, die in 1902 wordt geplaatst onder het Nassauplein, komt het water uit de duinen naar Amsterdam. (foto Gem. Waterleidingbedrijf)

De eerste tijd wordt er in de Amsterdamsche Volks Voetbalbond gespeeld. Clubs met „nette” jongeren spelen niet tegen die uit volksbuurt. Door het hoge peil van clubs Sparta en Hercules en de ijver van besturen voor erkenning, liet de name in de „grote” bond niet lang zich wachten.

Hercules heeft al snel een echte sportersclub, of liever gezegd twee. bikhmertjes (ketelbikkers) en stootijzertjes (havenarbeiders) zijn iedere wedstrijd present om hun jongens aan te moedigen. Maar ze voetballen zelf ook. Op de zondagavonden spelen ze tegen elkaar om een groot vat bier, verkleed alsof het een naval is.

Het Westerpark

Als het Westerplantsoen verdwijnt moet er iets anders voor in de plaats komen. Op 22 december 1886 wordt er tijdens de gemeenteraadszitting een voordracht ingediend, die over de aanleg van een Westerpark gaat. Het park zal ruim 5½ hectare groot worden. De aanleg zal 50.000 gulden gaan kosten. Het park wordt aangelegd tussen de Haarlemmertramvaart en de spoorlijn van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij.

Dat is dan de ruimte, waar mensen de buurt hun wandelingetje kunnen maken en waar ook de kinderen kunnen spelen. Maar kan dat ook werkelijk? Kan dat, als je 's zondags moet werken? Kan dat, als je schooltijd je moeder moet helpen, of thuis iets bijverdient? Pas na 1900, wanneer de arbeiders op zondag niet meer hoeven te werken, hebben zij tijd om te wandelen. En behalve dat er kunt wandelen, is het nog gezonder óók. De bladeren van de bomen planten zorgen namelijk voor de zuurstof in de lucht. Een buurt tussen haven en spoorweg, met veel fabrieken, kan best wat frisse lucht gebruiken.

De Maria Magdalena-kerk

In 1889 wordt de bouw van de Maria Magdalenenakerk voltooid. De architect die de plannen ervoor heeft gemaakt heet Cuypers. Het kerkbestuur heeft eerst een groot terrein gekocht, maar als blijkt dat een grote kerk te veel geld gaat kosten, wordt er weer een

stuk grond van verkocht. Cuypers heeft voor het kleinere stuk grond toch een mooi plan gemaakt. De kerk lijkt meer op een grote kathedraal dan op een dorpskerk. Aan de kerk hebben erg veel mensen gewerkt, zoals metselaars, timmerlui en dakbedekkers. Het gebouw is flink hoog geweest en verder is er veel tijd gaan zitten in het leggen van de vloeren, het maken van al die kerkbanken, de beelden en het prachtige altaar. Voor de mensen in de Spaarndammerbuurt betekent deze kerk heel wat. Vooral de katholieken in de buurt zijn er erg blij mee.

De eerste scholen

In 1892 wordt in het huis van de familie Korff de St.-Leo-bewaarschool

ondergebracht. De bewaarschool is de voorganger van de tegenwoordige kleuterschool. Deze school wordt gefinancierd door een katholieke vereniging: de „Vereeniging tot Weldadigheid van den Allerhoogste Verlosser.” Later komt er een naaischool en — in 1893 — een leerschool bij. En niet zó maar een leerschool, nee, het is de „Inrichting voor meisjes uit de armen en tussenklasse”! Op de Sint-Leo-school wordt niet door meesters en Juffen lesgegeven, maar door kloostersusters.

Na 1901 gaan er ook in de Spaarndammerbuurt veel kinderen naar school. Op school 55, de openbare school die inmiddels gebouwd is aan de Spaarndammerstraat (op nummer 15), zitten in 1904 al 560 kinderen. De

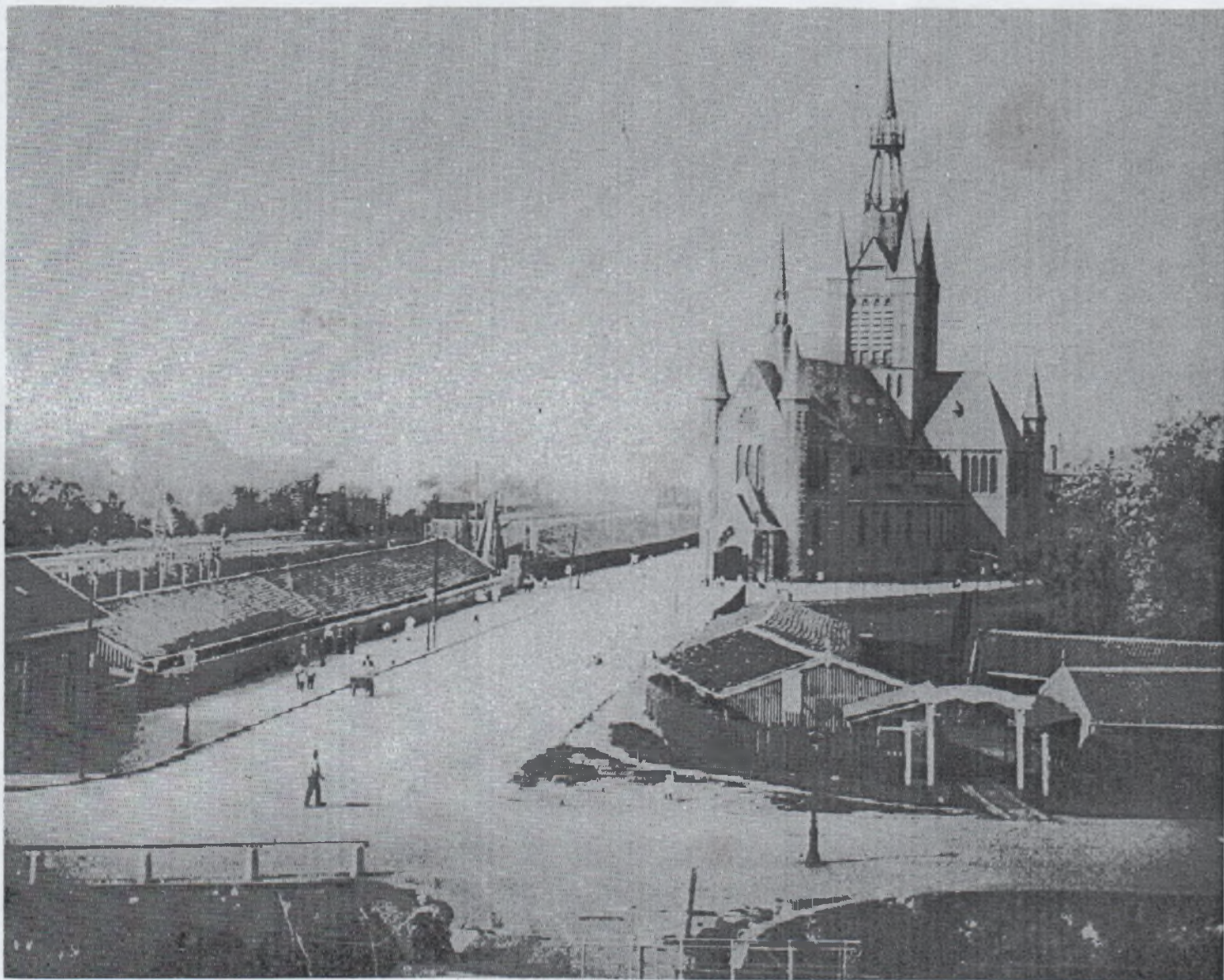
St.-Leo-school moet in 1907 zelfs uitbreiden, ze hebben dan 850 leerlingen.

Wel is het zo, dat op school 55 de kinderen van januari tot augustus op school moeten zijn en die op de St.-Leo-school het hele jaar.

De kinderen krijgen les in schrijven, rekenen, taal en vaderlandse geschiedenis. Maar er zijn ook vakken die ons nu vreemd lijken, zoals „vrije- en orde oefeningen” en „nuttige en fraaie handwerken”. De meisjes op de St.-Leo-school krijgen geen gymnastiek, de jongens en meisjes op school 55 wel.

Kinderen uit arme gezinnen kunnen gratis naar school. Kinderen uit minder arme gezinnen moeten ervoor betalen. Op school 55 is dat 6 cent per week voor één kind uit een gezin, wat kan oplopen tot 9 cent voor drie kinderen uit een gezin.

De ingang van de buurt met de Maria Magdalenakerk voor 1902.
(Gemeente-archief Amsterdam)

Het raam zit te hoog

- Na de Notweg de Wormerveerstraat.
- Na honderden inwoners duizenden inwoners.
- Na de wastobbe het badhuis.
- Na particuliere huisbazen bouw door gemeente en woningbouwverenigingen.
- Naast enkele grote fabrieken veel kleine bedrijfjes.

De Polanenbuurt wordt een dichtbebouwde Spaarndammerbuurt.

De uitbreidingsplannen

Op 8 juli 1912 ligt op het stadhuis van Amsterdam een plan ter inzage over de uitbreiding van de buurt. Het is de bedoeling om allemaal arbeiderswoningen te bouwen. Het plan omvat het volgende: een speelplaats aan het Zaandammerplein, een plantsoen voor de 3e Spaarndammerdwarsstraat en een aantal inpandige scholen (scholen die tussen de huizen worden gebouwd). Dit worden de Hebron- en de Jacob van Heemskerkschool. Zo'n plan ligt meestal een paar maanden ter inzage. Daarna neemt de gemeenteraad een beslissing. In de ertussen liggende tijd kunnen mensen bezwaren opperen tegen het plan. Dat gebeurt nu ook. De IJzeren Spoorweg Maatschappij maakt bezwaar tegen een straat van 15 meter breed langs de spoorlijn. Dit zou de Oostzaanstraat moeten worden. De H.I.J.S.M. denkt dat zij over een aantal jaren de grond nodig heeft voor uitvoering van spoorwegwerken! De spoorlijn liep er al een hele tijd, want het station in het Westerpark was al in 1885 vervangen door het Centraal Station. De grond waar het om gaat is niet eens het eigendom van de H.I.J.S.M.

Wat zegt het gemeentebestuur?:

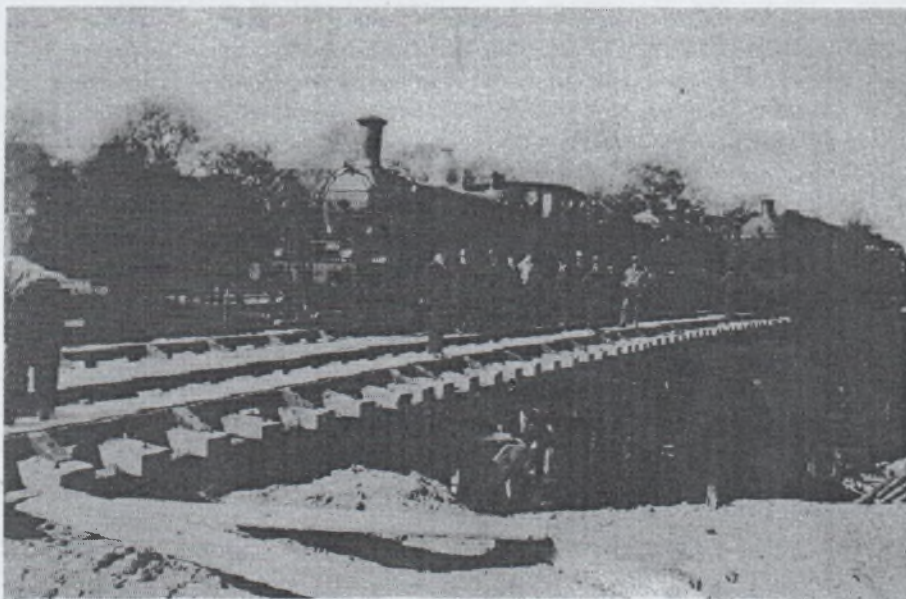
„Mocht echter voor de bebouwing van de terreinen, gelegen aan de langs den spoorweg ontworpen straat, blijken dat enige wijziging in de ligging dier straat ten behoeve van de den spoordijk gewenscht is, dan zal het verzoek daartoe waarschijnlijk in gunstige overweging genomen kunnen worden.”

Als het plan dan in de gemeenteraad

komt zijn er veel bezwaren. Een van de mensen die bezwaren maakt is meneer Wibaut. Hij is raadslid voor de Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Hij vindt dat het geen mooie buurt wordt met al die rechte straten. Verder is hij er tegen, dat er weer circa 800 mensen per ha. moeten wonen. Hij vindt dat dit te weinig ruimte is voor te veel mensen. Pas na 1921 wordt het gemeentebestuur verplicht om plannen te maken waarin het type van de woningen en de manier van bouwen vastgelegd zijn. Van de Spaarndammerbuurt kan men dan nog maken wat men wil. Maar deze hele zaak gaat niet door. Pas in 1917 wordt er weer een plan ingediend. Hierin zijn 619 woningen opgenomen. In 1918 begint men met bouwen.

standigheden van de arbeiders slecht. Velen wonen in krotten, ders of in nieuwe, maar dure slechte woningen. Meestal w men met een te groot gezin in e kleine ruimte. Dat heeft een sle invloed op de gezondheid. En heb je aan zieke mensen die niet nen werken? Daarom zijn g woningen belangrijk. Aan de woi wet is een gezondheidswet gepeld. De uitvoering van deze wet handen van een gezondheidscommissie.

Als de Zuidergasfabriek gebouwd wordt, worden arbeiders van de IJtergasfabriek overgeplaatst. Zij moeten elke dag vanuit de Spaarndammerbuurt naar Zuid en terug. Dit bleem is het gesprek van de dag

Arbeiders, die je hier bijna niet ziet, hebben het viaduct over de Spaarndammerstraat gebouwd. En niet met de handen in de zak!
(foto's Gemeente-archief Amsterdam)

De woningbouwverenigingen

In de woningwet van 1901 wordt iets geregeld over de woningbouwverenigingen. Deze wet biedt verenigingen de mogelijkheid om met behulp van een rijksvoorschot woningen te bouwen. Deze verenigingen moeten als doel de verbetering van de volkshuisvesting hebben. Zij mogen daarbij geen winst maken. Aan het eind van de negentiende eeuw zijn de leefom-

standigheden van de fabriek komt op idee om woningen voor de werkl vak bij de fabriek te bouwen werklieden vinden dit een beet dicht bij de baas. Zij beseffen d Woningwet hun de mogelijkheid om zelf een woninbouwverenigir te richten en een aantal van hen op 11 januari 1911 bijeen „Amsterdam-Zuid” te stichten. De arbeiders die werken bij de N landse Fabriek van Spoor- en

wegmaterieel richten „Eigen Haard” op. Op deze manier ontstaan tussen 1900 en 1915 in Amsterdam 20 woningbouwverenigingen. Zo spelen de arbeiders met hun verenigingen een grote rol bij het aanbrengen van de broodnodige verbeteringen. Een voordeel van een woning die in eigendom van zo’n vereniging is, is dat de leden zeker zijn van hun woning. Bij ontslag hoeft men niet zijn woning uit. Dat is wel het geval als de woningen het eigendom zijn van de fabriek. Aan de tegels die in de blokken gemetseld zijn kun je de woningen herkennen die door een vereniging gebouwd zijn.

Hoe zo’n woningbouwvereniging werkt leggen we uit met een voorbeeld: de bouw van de woningen door „Patrimonium” aan de Spaarndammerdijk- en de Polanenstraat:

Een architect krijgt opdracht om een plan te maken. In 1915 is dit klaar. Maar de uitvoering wordt bemoeilijkt door de eerste wereldoorlog. Veel mensen zijn zonder werk en afhankelijk van de steun. Zij zijn nauwelijks in staat om de huur te betalen. Binnen de vereniging is er een huurdersvereniging die dit probeert op te vangen. Toch komt niet alle huur binnen. Daardoor is er te weinig geld om de aannemer te kunnen betalen. Een ander probleem is de steeds maar stijgende prijs van de materialen. Onder invloed van de oorlog wordt de aanvoer van een aantal materialen, o.a. hout, bemoeilijkt. In 1917 begint men in de Polanenstraat met het graaf- en heilwerk. Eind 1918 kan een deel van de woningen al verhuurd worden en in 1919 is het hele blok af. Bij de bouw van de huizen aan de Spaarndammerdijk speelt de vraag of er centrale verwarming of kolenkachels moeten komen. Voor beide maakt men een begroting. Centrale

De Polanen- en Houtrijkstraat rond 1929.
(foto 's Gemeente archief Amsterdam)

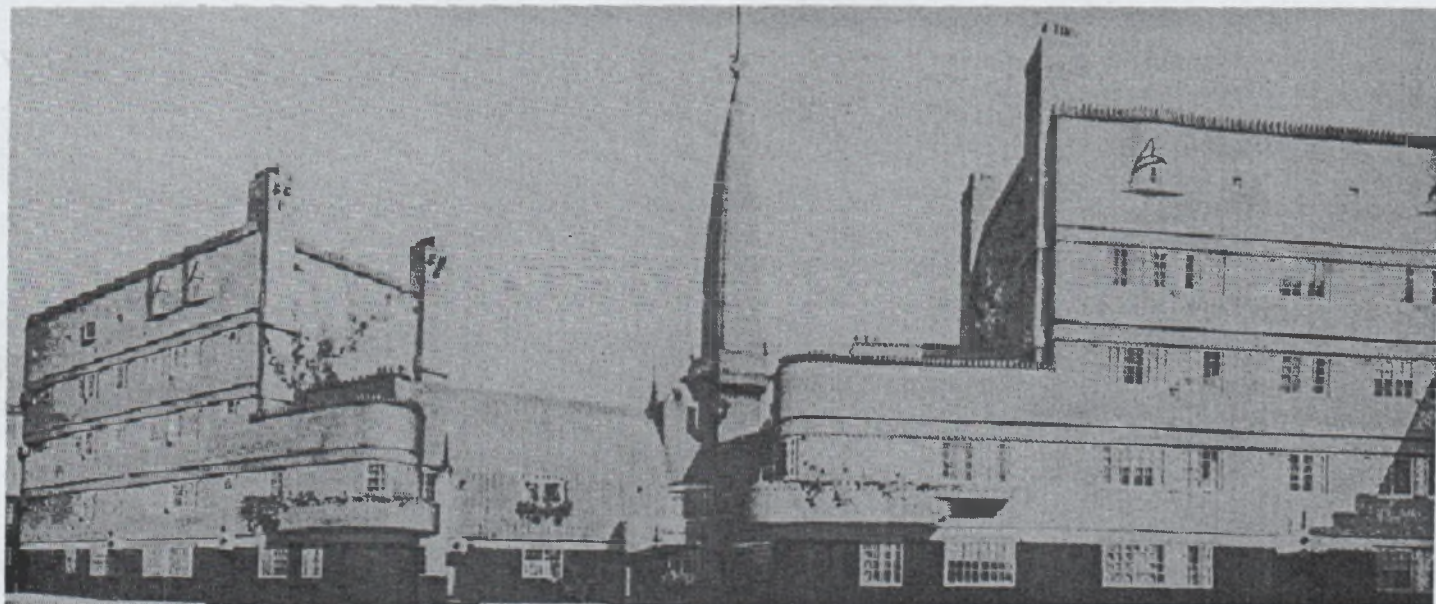
verwarming kost per jaar f 19,88. Kolenkachels zijn zowel in aanleg als in gebruik goedkoper, hier zijn de kosten f 14,10 per jaar. De keus is duidelijk: het worden kolenkachels. Tussen 1910 en 1930 worden er in de buurt 3.741 woningen gebouwd. Tot 1920 in hoofdzaak door woningbouwverenigingen, daarna vooral door de gemeente.

De Amsterdamse School

Opvallend zijn de woningen aan het Spaarndammerplantsoen en het blok Zaanstraat - Hembrugstraat - Oostzaanstraat (Het Schip). Zij zijn gebouwd volgens de Amsterdamse School, een bouwstijl kenmerkend voor een groep Amsterdamse architecten. Ze vallen op door de ronde trappenhuisen aan de buitenkant en de versierde buitengevel met aan elkaar gemetselde dakpannen. Er zitten kleine ruitjes in en de vensterbanken zijn veel hoger dan in andere huizen. De architect, M. de Klerk, heeft daarmee een bedoeling. In de arbeidersbuurten hangen de mensen avonden lang over de vensterbank. Zij kijken in de nauwe straten voortdurend bij de burens binnen. De Klerk wil dat veranderen, hij zegt: „Door de vensters hoger te plaatsen en de ramen te verkleinen zal de arbeider veel meer naar zijn eigen woning

Zij bouwden in de Spaarndammerbuurt

Amsterdams Bouwfonds	— Polanenstraat
W.A.S.P.	— Oostzaanstraat
Amsterdam-Zuid	— Knollendamstraat, Krommeniestraat
Eigen Haard	— Spaarndammerplantsoen, Hembrugstraat, Zaanstraat, Oostzaanstraat
Het Oosten	— Krommeniestraat
Het Westen	— Zaanhof, Nova Zemblastraat, Tasmanstraat
Patrimonium	— Hembrugstraat, Zaanstraat, Spaarndammerdijk, Oostzaanstraat, Polanenstraat, Houtrijkstraat

Het ontwerp van „Het Schip“ uit 1917.
(Gemeente-archief Amsterdam)

kijken en daarvan genieten.” Maar hij vergeet dan wel, dat het ook niet alles is om in een kleine woning te moeten leven. En hij vergeet ook dat het vreselijk leuk is om uit het raam te hangen en met je overburen te kletsen. Toch komen de woningen er. Een groot deel ervan wordt gebouwd in opdracht van „Eigen Haard” tussen 1915 en 1919. En wat vinden de bewoners ervan? Een vrouw in 1923, als de architect gestorven is: „Hij is dood, de man die onze woningen gebouwd heeft. Hoe zullen wij arbeidervrouwen deze werker gedenken voor wat hij heeft gedaan voor onze mannen en kinderen. Is het niet lekker om na een dag hard werken in zo'n huis te komen? Het is alsof elke steen zegt: mensen, rust nu

in een huis dat van jullie is. Is het Spaarndammerplantsoen geen sprookje dat je je als klein kind gedroomd hebt, omdat het iets is wat voor ons kinderen niet bestond?”

De huren

De 505 woningen van Patrimonium aan de Spaarndammerdijk brengen in 1923 samen f 77.874,36 op. Dat is bijna drie gulden per woning per week. De kosten voor deze woningen zijn in datzelfde jaar f 127.030,50. Om het verlies te dekken wordt een bijdrage van de gemeente gevraagd. In deze hoge kosten zitten o.a. een belasting op de stoep treden en de stoepverlichting. Waar ook veel geld aan wordt besteed is het onderhoud van de huizen.

Niet iedereen is tevreden met zijn huis of met de huurprijs. Er komt zelfs een

moment dat de mensen in de buurt het niet meer nemen wanneer huisbazen, die zoveel mogelijk wil verdienen, het onderhoud aan de huizen zo lang mogelijk uitstellen. rug-aan-rugwoningen in de Polanen en Houtrijkstraat deden een huur van f 2,25 per week. De voorwoning hebben een closetportaal, de achterwoningen een gewone plee. Toeslag moet voor beide woningen dezelfde huur betaald worden. Ofwel: voor de plee moeten de bewoners een kwartje „schuiven” (extra betalen). Eigenlijk zou voor de achterwoning f 2,— betaald moeten worden. Of de huisbaas zou de plees moeten verdienen. Daarvoor was dat een kwartje bedoeld. Op een bepaald moment steken de bewoners de kop bij elkaar en er wordt besloten tot huurstaking. Aan het eind van de week komt de opzichter de huur

Zuurbier

„De vrije socialist, de vrije socialist!,” schalt het over het water in de houthaven. De arbeiders, die van de Tasmanstraat naar de Spaarndammerstraat lopen, kijken elkaar aan. Er staan op de hoek bij het koffiehuis mensen.

„Ja mensen, tachtig jaar hebben wij gevochten om onze vrijheid te krijgen!”

„Hé, dat moet Zuurbier zijn,” zegt een van de arbeiders. Ze lopen er naar toe.

Opeens zegt één van hen:

„Hé Zuurbier, hoe je niet te werken?”

„Nee mannen,” is zijn antwoord.

„Ik dacht, dat je op de melkfabriek werkte?,” wordt er verder gevraagd.

„Ja, dat dacht ik ook, maar ik ben ontslagen,” zegt Zuurbier.

„Wát, dat kan niet, je werkte er pas.”

„Na de staking van vorige week hebben ze me de straat opgegooid. Maar mannen,” gaat hij verder, „het kan ons allemaal overkomen. We hebben niets van de regering te verwachten.”

halen. Hij krijgt niets. Het geld komt bij een van de bewoners, die het op de bank zet.

Er wordt een brief naar het kantoortje van de huisbaas in de Assendelftstraat gebracht, waarin de bewoners hun eisen duidelijk maken. Al gauw komt een brief terug, waarin hij zegt „niet met canaille te willen praten”. Na vijf weken vraagt hij of een aantal bewoners naar zijn kantoor willen komen. Nadat ze hem eerst twee uur hebben laten wachten, speelt zich daar het volgende af:

Ze komen binnen en lopen langs de huisbaas zonder zijn uitgestoken hand te schudden.

„Hoe kun je ons nou een hand geven? Canaille geef je toch geen hand! Waar zit je verstand, man?”

„Het is mijn schuld niet,” zegt de huisbaas, „de boekhouder heeft die brief geschreven.”

„Buiten u om? Nee man, je maakt mij niet wijs dat er een brief de deur uitgaat zonder dat je die gelezen hebt. Tenslotte moet je ze tekenen. En al is het dan geen voornamen brief, het is toch jouw schuld dat ik hem ontvangen heb. Zo zullen we eens beginnen. En ik groet u!”

„Ja maar dat is de bedoeling niet,” zegt de huisbaas.

„Dat begrijp ik,” zegt een buurtbewoner.

Tenslotte wordt er gepraat. Eerst probeert de huisbaas de aanwezige bewoners te lijmen, maar die trappen daar niet in. Iedereen heeft gestaakt, dus moet iedereen er beter van worden. Een van de bewoners zegt: „Weet je wat je doet? Als je nou wilt dat wij de huurstaking opheffen, geef dan toe. Dan zullen we je niet het vel over je neus halen. Dan doe je twee closetten per week en je laat de trapportalen schilderen. Maar denk eraan, niet met blakwannes (een goedkoop soort verf). Begin daar niet aan, want daar komt narigheid van!”

De huisbaas gaat uiteindelijk akkoord, de huurstaking wordt na zes weken opgeheven en er wordt een feestavond gehouden. Maar het gedonder is nog niet afgelopen. Na een paar weken komen de schilders, en... toch met blakwannes. In het eerste huis worden ze na een paar streken door de vrouwen de straat opgejaagd. De schildersbaas is vreselijk kwaad en zegt tegen een buurtbewoner: „Waar halen jullie de moed vandaan om mijn

Oostzaanstraat, Spaarndammerdijk en Zaanhof aan het eind van de twintiger jaren.
(foto's Gemeente-archief Amsterdam)

schilders weg te jagen?" Hij krijgt als antwoord: „De volgende keer krijg je die troep over je kop. Met de huisbaas is afgesproken dat er gewone verf gebruikt zou worden." „Ja, maar ik heb het goedkoop aangenomen." „Daar kunnen wij niets aan doen, dan had je het maar duurder aan moeten nemen."

Uiteindelijk komt er na veel geharrewar toch goede verf op de muur en geen blakwannes.

Rechten en plichten

Om moeilijkheden te voorkomen met de huurders wordt er vaak een selectie gemaakt uit mensen die een woning willen huren. Zij moeten bijvoorbeeld een vaste baan of een bepaald salaris hebben.

Zo staat er in de Oostzaanstraat een blok woningen van de W.A.S.P. (Woningbouwvereniging Amsterdams Spoorwegpersoneel). In deze woningen wonen alleen mensen die in vast dienstverband bij de spoorwegen werken. Het deel waar de machinisten en seinhuiswachters wonen wordt „fluwelen eindje" genoemd. In het andere deel van het blok woont het „gewone" spoorwegpersoneel.

Langzamerhand wordt het een en ander vastgelegd over de positie van de huurders. In 1917 komt er een huurcommissiewet. Deze wet is bedoeld om abnormale huurverhogingen te voorkomen. In 1918 komt er een huuropzeggingswet, die de huurder

beschermt tegen onredelijke huuropzeggings. Er is een huurcommissie die hierover uitspraak doet.

Als er in 1924 een gezin uit een gemeentewoning in de Spaarndammerbuurt is gezet, stelt een communistisch gemeenteraadslid hier vragen over. Zij vindt dat de gemeente fout gehandeld heeft. Na een uitgebreid onderzoek blijkt dit niet zo te zijn. Er worden wel een aantal regels opgesteld voor het verhuren van gemeentewoningen. Enkele van deze regels bestaan nu nog:

- De gemeente hoeft een dakloos gezin niet altijd aan een woning te helpen.
- Voor gezinnen die buiten hun schuld de huur niet kunnen betalen moet een regeling worden getroffen.
- Het moet mogelijk zijn een gezin te laten verhuizen naar een meer passende woning. Als het gezin een hogere huur niet kan opbrengen dan moet het door het armen- of stadsbestuur bijstand verleend worden.
- Als een gezin steun ontvangt, maar niet zelf de huur betaalt, moet de huur op verzoek van de Woningdienst worden ingehouden.

Met deze regels zijn natuurlijk niet alle moeilijkheden opgelost. Veel gezinnen blijven in een moeilijke situatie zitten. Vooral de mensen, die niet elke dag zeker zijn van brood op de plank, zoals losarbeiders.

Wat gebeurt er als je een ongeluk krijgt of ziek wordt? Er is een ongelukwet die voor een groot aantal drijven geldt. Maar niet voor alle drijven, je hebt dus nooit zeker. Er is wel een algemene invaliditeitswet. De premie hiervoor wordt een deel van het loon ingehouden. In 1913 wordt een ziektewet ingevoerd. Maar wie vallen daar buiten? Precies de losse arbeiders en dienstboden juist dat soort werk wordt gedaan door mensen uit onze buurt. En de oude mensen, krijgen die 65 jaar pensioen? Nee hoor, als je 65 jaar wordt val je ook onder de inditeitswet. De weinige mensen die oud worden moeten het dus tot 70ste zien vol te houden.

Werken in en om de buurt

Voor lang niet alle bewoners is werk in de buurt. Een aantal heeft een vaste baan bij de spoorwegen, gasfabriek of bij een van de bedrijven in de houthaven.

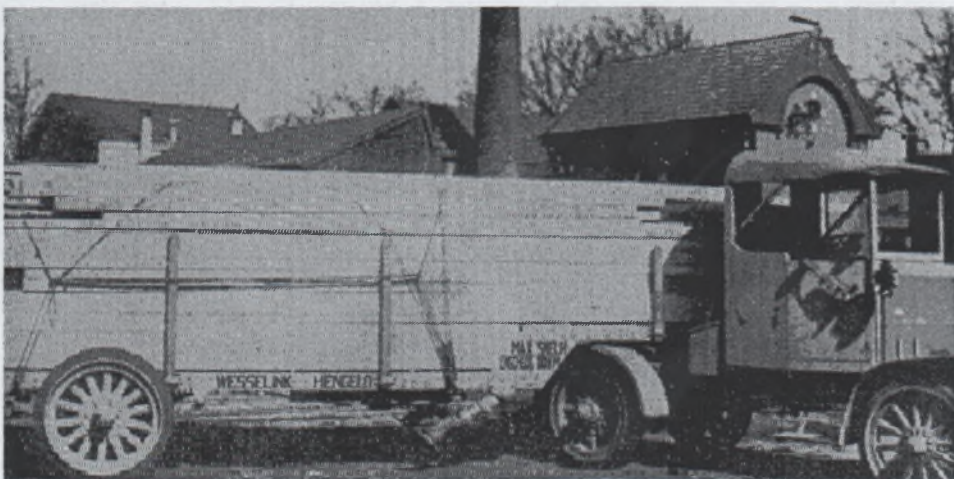
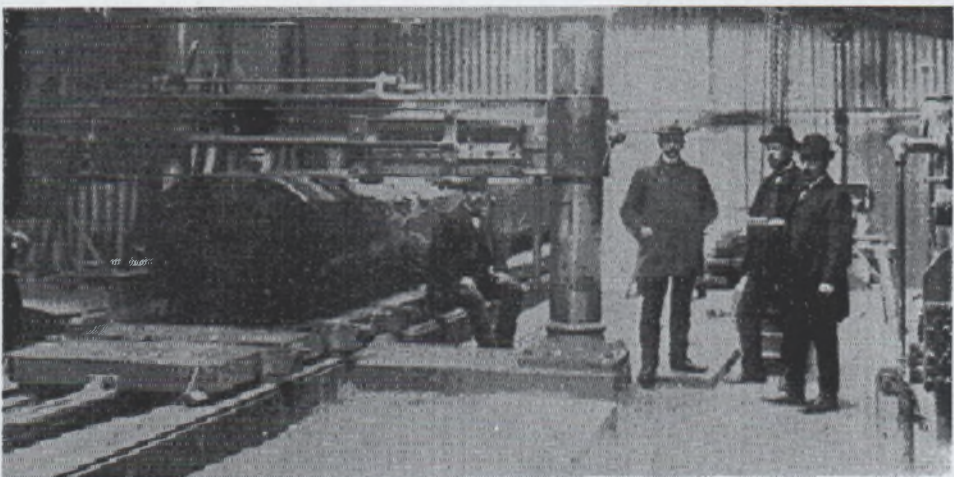
Als de buurt volgebouwd raakt, komen er steeds meer bedrijfjes. Sommige woningbouwverenigingen hebben daar rekening mee en bouwen de begane grond winkels. Vooral in de Spaarndammerstraat verschijnt een bedrijf na het andere. In 1902 zijn er tussen no. 67 en 139 twaalf vestigd. Er is o.a. een liftenfabriek, een paar lompenbergplaatsen en een graanmalerij. De gemeentelijke tufoonwerkplaats aan de Nova Zemestraat bestaat nu nog. De andere bedrijfjes zijn allemaal verdwenen.

In 1902 is in de haven de loonschaverij „Atlas" gesticht. Vooral ná 1900 vinden een aantal bewoners van de Spaarndammerbuurt daar vast werk. Het werk in de schaverij is zwaar. Het hijskraan en de overige machines worden aangedreven door stoc Grote boomstammen, soms wel meer dan twee meter dik, worden tot plakken van een paar centimeter gezaagd. Daarna moeten de zijanten recht geschaafd worden. De hele dag is het een hels lawaai. Het zaagsel vliegt het rond, want er zijn nog geen zuigkappen. Aan het eind van de dag zijn de arbeiders vuil en bezweerd. Thuis moeten ze zich schoonboeren met groene zeep.

De wastobbe hoeft niet zo vaak met te voorschijn gehaald te worden als in 1916 het badhuis opengaat. Vanaf dat moment kunnen de mensen zich de

De hoek Oostzaanstraat, Spaarndammerdijk. Het achterste deel van de Oostzaanstraat wordt ook wel „Fluwelen Eindje" genoemd.
(foto 's Gemeente-archief Amsterdam)

voor een paar centen wassen. Dat kan natuurlijk ook niet iedere dag als je een paar kinderen hebt. Op die manier zou je je loon al voor een groot deel kwijt zijn aan iets wat nu heel gewoon is: 's morgens of 's avonds onder de douche stappen. Op school was de pietenzuster een bekende verschijning. Met de pietenkam onderzocht zij de hoofden van de schoolkinderen op luizen (pieten). Een deel van de mannen in de buurt is losarbeider. Vaak werken zij in de haven. Hoe komen zij aan werk? 's Avonds gaan een paar van hen naar de havenmeester om te informeren of er een boot binnenkomt. Als dat zo is, worden de andere arbeiders in de buurt op de hoogte gebracht. 's Morgens staat iedereen vroeg op en gaat naar de Nova Zemblastraat. Om een uur of vijf komt de baas zijn huis uit en loopt naar het havenkantoor. Daar neemt hij de namen op van de mannen die hij wil hebben. Hoe lang ze werk hebben is niet zeker. Soms is het een paar dagen, soms twee weken. En als het afgelopen is begint het liedje weer opnieuw. Het werk is zwaar en gevaarlijk, vooral in de winter. Als het druk is moet er ook 's nachts gewerkt worden. Soms komt een vlot de mannen afhalen, maar meestal kruipen ze over het ijs van de dekschuiten om aan boord te komen. Al het werk gebeurt met de hand. Het ergste is het stapelen van hout terwijl het sneeuwt.

De georganiseerde arbeiders

Als er meer fabrieken komen gaan de Amsterdamse arbeiders meer en meer voor hun rechten opkomen. Rond de eeuwwisseling gaat dit georganiseerd gebeuren. Er worden o.a. eisen gesteld voor loonsverhoging, betere voorzieningen en kortere werkdagen. Jarenlang vechten de arbeiders voor een acht-urige werkdag en algemeen kiesrecht. Naast katholieke en protestantse organisaties zijn er ook waar iedereen lid van kan worden. Na 1917

Van boven naar beneden:

1. Zo komt het hout aan in de houthaven.
2. De houtbaron en de bazen kijken toe, hoe er van dikke boomstammen planken worden gezaagd en geschaafd.
3. Arbeiders uit de buurt verwerken het hout.
4. Zo gaat het hout de schaverij uit. (foto's Loonschaverij „De Atlas”)

beginnen deze vakorganisaties snel te groeien. Veel arbeiders hopen dat er iets verandert. In Rusland zijn namelijk de arbeiderssoldaten erin geslaagd de macht over te nemen. In Duitsland begint er ook iets te rommelen. Vooral de algemene organisaties proberen hier ook iets dergelijks te bereiken. Veel Nederlanders denken dat er een revolutie komt. Maar er zijn er ook die dit op alle manieren tegen willen houden. Deze laatsten hebben uiteindelijk succes.

Naast vakorganisaties zijn er natuurlijk ook politieke partijen. De partijen die in de buurt de meeste aanhang hebben zijn de Sociaal Democratische Arbeiders Partij, De Communistische Partij Holland en de Roomsche Katholieke Staatspartij. Een kleine partij die in de buurt bekend is, is die der „Vrije Socialisten“.

Een avondje uit

In de Spaarndammerstraat, schuin tegenover het politiebureau, staat een danstent. Op een zaterdagavond staan er een paar jongens naar binnen te kijken.

„Daar staat die rooie, uit de Jordaan.“

„Welke rooie?“

„Je weet wel, die kreeg de vorige keer op z'n donder toen hij drie keer met Annie van de bakker danste.“

„Zo te zien is hij niet alleen. Hij heeft zijn maten meegebracht.“

„Nou, dat kan gezellig worden.“

Na een tijdje zien ze Jopie, die in de graanmalerij werkt, naar de Jordanezen lopen. Hij staat heftig te gebaren en naar buiten te wijzen.

„Aan de kant!“, roept iemand.

Dan komen er een man of twintig naar buiten rennen. Er vallen klappen en er wordt geschreeuwd.

„Vuile rooie, je moet met je poten van onze mokkels afblijven!“

Dan is het hek van de dam. Ze vliegen elkaar naar de strot. Maar ja, het is tegenover het politiebureau.

„Hé jongens, Neussie komt eraan!“, wordt er geroepen.

„Hou 'm dan tegen!“

Een paar kerels die staan te kijken grijpen de wijkagent vast en binnen de kortst mogelijke tijd hebben ze hem vastgebonden aan een lantarenpaal.

„Hé, wat is dat voor gebel?“, vraagt een meisje.

„O Jeetje, dat is de brandweer, weg-

wezen Marie, anders blijft er niks van onze kleren over.“

Maar de jongens horen niets. Ze knokken of hun leven ervan afhangt. „Verdomme, wat nou weer?“, gilt er een.

De brandweer zet een fikse straal water op de vechtjassen. Binnen een paar minuten is het hele zootje uit elkaar gespoten. De Jordanezen druipen af. De Sparren gaan naar huis om droge kleren aan te trekken. Het is weer een gezellige avond geweest.

Nog meer scholen

Met de groei van de buurt neemt ook het aantal kinderen toe. Soms zitten er wel vijf of zes kinderen uit één gezin op een school. Daardoor komen er steeds meer scholen. In 1915 wordt de „Openbare School voor Voorbereidend Lager Onderwijs“ in de Oostzaanstraat geopend. Nu is dat de kleuterschool „De Veulens“.

In 1921 worden er plannen gemaakt voor de Rehobothschool, een protestantse lagere school die tussen de Houtrijkstraat en de Polanenstraat gebouwd wordt. Deze school wordt gebouwd op 390 palen van 13 meter lang. Deze palen worden aangevoerd uit Rusland. Het hout voor de kozijnen komt uit Amerika. In het gebouw van de Rehobothschool zijn nu het Wijkopbouw Orgaan Spaarndam en het Polanentheater gevestigd.

In 1925 zijn de plannen klaar voor Hebronschool en de Jacob Heemskerkschool in de Hembrstraat. Deze laatste school zal later in 1972 — met de Willem Baren school worden samengevoegd tot Spaarndammerschool.

Aan het einde van de twintiger ja staan er heel wat scholen in de bu Lagere scholen, kleuterscholen scholen voor voortgezet onderwijs. Dat voortgezet onderwijs ziet vreemd uit in onze ogen. Er zijn lag scholen met een zevende en achtste klas. De leerlingen uit d klassen gaan na de achtste meestal meteen uit werken. Er is een lagere school waar een huishoud school aan verbonden is.

In de Polanenstraat is een ULO en de Wormerveerstraat een MULO. School 109 in de Nova Zemblastraat heeft 15 klassen, school 55 aan Spaarndammerstraat heeft er 14. In 1925 zitten er op de St.-Elizabe kleuterschool 320 kleuters.

Wordt er in de klas ook in groep gewerkt? Nou, vergeet dat maar. een lokaal van 7,25 meter lang en 1,5 meter breed is dat niet zo gemakkelijk. Als je dan met 40 of 50 kinderen in de klas zit heb je ongeveer vierkante meter om op te staan of zitten. De kinderen zitten in bank die aan de vloer vastzitten. San iets maken is er nog lang niet bij. komt pas veel later.

Het eerste gebouw van de GG en GD in het Westerpark.
(foto 's Gemeente-archief Amsterdam)

De mensen zonder werk - DWS wordt kampioen

- En dan opeens worden er bedrijven gesloten.
- Militairen, net uit dienst, komen niet meer aan het werk.
- Jongeren, zo uit school, hangen maar wat rond.
- Stempelen, iedere dag naar de lokalen, samen met al die andere werklozen.
- Van de steun trekken; geen huur meer kunnen betalen.
- Met je tijd geen raad weten.
- Werkverschaffing.
- Veel voetballen, cursussen volgen, pilsje pakken en de vrouw moet de eindjes aan elkaar knopen.
- Voor de kinderen betekent het de eenheidskleding van de steun, de klompen en de steeds groter wordende klassen.

Voor de meeste mensen in de Spaarndammerbuurt betekent de crisis werkloosheid. Volgens iemand uit de buurt had tachtig procent van de mensen geen werk. Zoiets gebeurt niet van de ene op de andere dag. Mensen, die een vaste baan hebben, bijvoorbeeld bij de gemeente, merken in het begin niet zoveel van de crisis. Maar mensen die in de haven of in de houtverwerkende industrie werken voelen het veel sneller. Met hun lage lonen of de steun kunnen ze maar weinig geld besteden aan eten.

In landen als Amerika en Duitsland sluiten veel fabrieken. Dat gebeurt, omdat er teveel wordt geproduceerd en te weinig wordt verkocht. Daardoor ontstaan enorme voorraden. De fabrikanten echter willen hun prijzen niet verlagen. Ze draaien hun producten liever door of maken er veevoer van. De import uit deze landen naar Nederland wordt steeds kleiner. Steeds minder schepen komen de haven binnenlopen. In het begin van 1932 liggen al veel Nederlandse schepen aan de ketting.

De houtprijs daalt van 120 gulden tot 18 gulden per kubieke meter. Er valt niet veel meer te verdienen. Het dalen van de prijzen is niet de enige reden. Een man op het kantoor bij het houtbedrijf vertelt: „Er waren in die tijd zes directeuren en hun zoontjes, die

Iedere dag opnieuw in de rij voor een stempel in je boekje.
(foto Amsterdams Historisch Museum)

allemaal in het bedrijf werkten. Alleen deden zij niet allemaal even veel voor het bedrijf.”

Op deze manier blijft er weinig loon over voor de arbeiders. Het wordt moeilijker om iedere dag werk te vinden. Steeds meer mannen lopen voor niets naar de werkbazen. De vrouwen moeten maar zien hoe ze de eindjes aan elkaar knopen. Het zal je toch gebeuren, dat je van 30 gulden in de week teruggaat naar 15 gulden steun, terwijl de voedselprijzen en de huren hetzelfde blijven. En als die prijzen omlaag gaan, dan gaat de steun ook naar beneden. Het zijn niet alleen de arbeiders, die zonder werk komen. Winkeliers in buurten als de onze merken het direct, als de mensen minder verdienen. Er wordt veel gepoet. Maar als de mensen bijna geen geld meer krijgen wordt dat ook moeilijker en moeten er zelfs winkels sluiten. De steun komt voor vakbondsleden bij de bond vandaan. De vakbonden krijgen deze steun weer van de regering. Mensen, die geen lid zijn, krijgen steun via de gemeente. Zij krijgen dan wel minder.

„Je liep wel te kijk als werkloze. De kleren, die je op bonnen van de steun kreeg, waren bijna allemaal hetzelfde. Mijn man kreeg een bon voor een pak. Maar die pakken waren zo

slecht, dat als er een bui regen overheen kwam je ze wel weg kon gooien. De zoom zat dan tot onder je knie.” Iemand anders vertelt:

„We liepen op kleppers, plankjes in de vorm van een schoen met een leren bandje en later, toen die er niet meer waren, met een bandje van stof. Je kon er zelfs hard op lopen, zo raakte je eraan gewend. We waren er trots op, dat mijn vader ze zelf maakte.”

En de kinderen...

Ook op school kun je goed zien, dat de mensen het niet breed hebben. De kinderen zien er slecht en haveloos uit. Er wordt door de gemeente geprobeerd iets aan de toestand te doen. De kinderen krijgen bonnen voor klompen. Ook krijgen ze twee keer per jaar kleren. Maar er wordt wel gezorgd dat de mensen kunnen zien, dat je vader steun trekt. De zwarte kniekousen van de meisjes hebben onder de knie een rood randje. In veel van de steunkleren zitten zelfs de drie kruisjes van de gemeente Amsterdam.

De bonnen voor kleren, lakens en dekens krijg je niet zomaar. Eerst komt de „bezoeker”. Die kijkt de klerenkast na of je ze wel nodig hebt.

Ook op andere manieren kan je zien, dat mensen van de steun leven. Er moet rijwielbelasting betaald worden. Op de fiets moet een belastingplaatje bevestigd worden. Werklozen kunnen de drie gulden belasting niet betalen. Zij mogen gratis fietsen. Maar om niets aan het toeval over te laten worden er gaatjes gemaakt in de plaatjes. De drie piek zijn verdiend, maar je kunt het wel zien.

De steun is nauwelijks genoeg om eten te kopen. Landelijk wordt er geld ingezameld door het „Nationaal Crisiscomité”. In het comité zitten mensen, die nog wel voldoende geld hebben. Zij willen iets doen voor de werklozen. Zij vinden, dat elke Nederlander, die wel werk heeft, voor zichzelf en zijn gezinsleden één cent in de week moet afdragen. Met dat geld kan dan iets gedaan worden voor de werklozen. Dit plan werkt toch niet zo erg goed. Slechts hier en daar brengt het wat op. Vaak worden daar blikken gehakt van gekocht en wordt soep uitgedeeld. Maar je moet er wel iets voor betalen, wat voor velen onmogelijk is.

Ook probeert men via de scholen iets aan het voedselprobleem te doen. In de kleuterschool in de Oostzaanstraat is een gemeentelijke eetzaal. De kinderen van de verschillende scholen gaan daar tussen de middag eten. Er ligt zeker niet elke dag een stuk vlees op je bord, maar je hebt er wat te eten en dat is erg belangrijk.

Werklozen in de rij voor een belastingplaatje. Gratis, maar wel met een gat erin. (foto Amsterdams Historisch Museum)

Een standbeeld

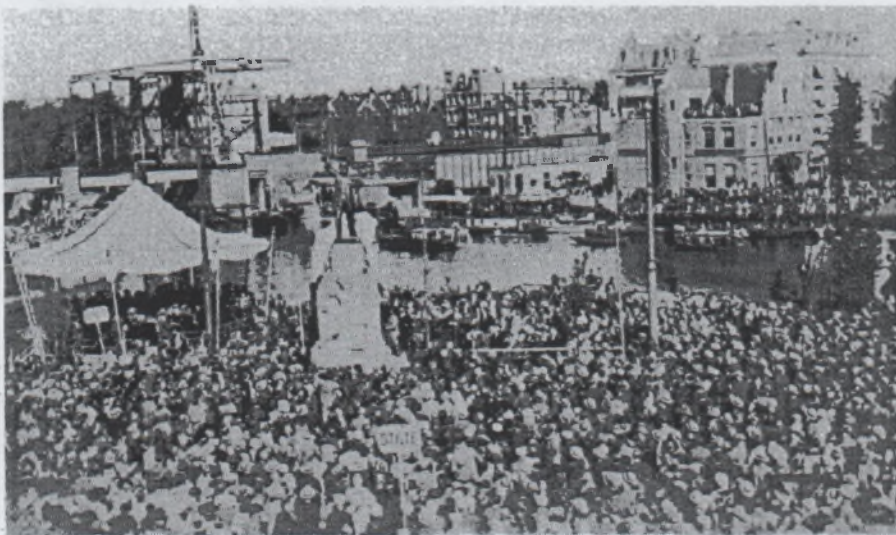
Het is een beroerde tijd voor de meeste mensen. Zij dachten dat de strijd van de arbeidersbeweging iets ging opleveren. De crisis slaat al deze hoop de bodem in.

In 1931 krijgt de buurt een standbeeld van een man, die door veel mensen uit de buurt wordt bewonderd om het werk, dat hij voor de arbeiders heeft gedaan. Het is een drukte van belang op het Nassauplein. Op het plein, op de brug en voor de Haarlemmerpoort staan duizenden mannen, vrouwen en kinderen. Vandaag, 25 augustus 1931

wordt het standbeeld van Domela Nieuwenhuis onthuld. Domela Nieuwenhuis heeft zijn leven lang gevochten voor verbetering van de ellendige omstandigheden van de arbeiders. Hij was één van de mensen, die erg veel werk heeft verricht in de eerste Nederlandse politieke partij voor arbeiders, de Sociaal Democratische Bond. Uit deze bond ontstaat later de Sociaal Democratische Arbeiderspartij. Hij sprak vaak op bijeenkomsten van arbeiders over onderwerpen als de acht-urige werkdag en het algemeen kiesrecht. Dit gebeurde bijvoorbeeld in 1884 in Amsterdam.

Links: De weduwe van Domela Nieuwenhuis bij de onthulling van het standbeeld. Onder: Een grote menigte heeft zich verzameld voor de onthulling. (foto's Instituut voor Sociale Geschiedenis)

„Volkspark“, op de plaats van het tegenwoordige Hugo de Grootplein. Het standbeeld, dat aan de ingang van de Spaarndammerbuurt staat, wordt onthuld door zijn vrouw. Domela Nieuwenhuis is in 1919 gestorven. Het is niet zo maar een feestelijke onthulling, het is ook een demonstratie voor eten en werk.

De juldagen van 1934

Het zijn spannende dagen. Amsterdamse arbeiders verzetten zich tegen de maatregelen van de regering Colijn. Ook in Spaarndam is iedereen kwaad op de regering. Wat is er aan de hand? Door zelf zo min mogelijk geld uit te geven denkt de regering de bedrijven te kunnen helpen. Ze geeft bijvoorbeeld minder geld uit aan onderwijs. Het aantal kinderen per klas wordt vergroot. Op die manier hoeft men minder onderwijzers te betalen. Een andere maatregel is „het kwartje van Colijn“, steunverlaging met een kwartje per dag. Volgens sommige economen is dit helemaal verkeerd. Want, zeggen zij, als er minder geld is, kopen de mensen minder en als de mensen minder kopen, kunnen de fabrieken minder produceren.

De werklozen vormen protestcomités. Ze verkopen bij de stempelokalen krantjes. Daarin staat waar de werklozen recht op hebben, waar kursussen zijn en wanneer de comités vergaderen. Op zo'n vergadering in juli spreken ze af om te gaan demonstreren.

„De demonstratie begon op de Palmgracht in de Jordaan. We stonden klaar om te gaan lopen en aan het andere eind van de gracht zagen we karabijnpolltie staan. De politie daagde ons uit, ze liepen op ons af. Dat maakte de mensen natuurlijk kwaad. Er werden wat dingen gegooid, waardoor zij de gelegenheid kregen om de mensen uit elkaar te rammelen. Onder de jongens waren heel wat brutale lui. Ze pakte een smeris en hielden hem boven de gracht. En hij maar om zijn moeder gillen. Het was hun eigen schuld, want zij waren begonnen met schieten. Er is ook een dode gevallen, een zekere Gerritsen, ik kende hem goed. Ik liep al in de Goudsbloemdwaarsstraat toen hij neerviel. De mensen waren woedend. Tegen het eind van de middag kwam de poli-

Het Amsterdamse Bos

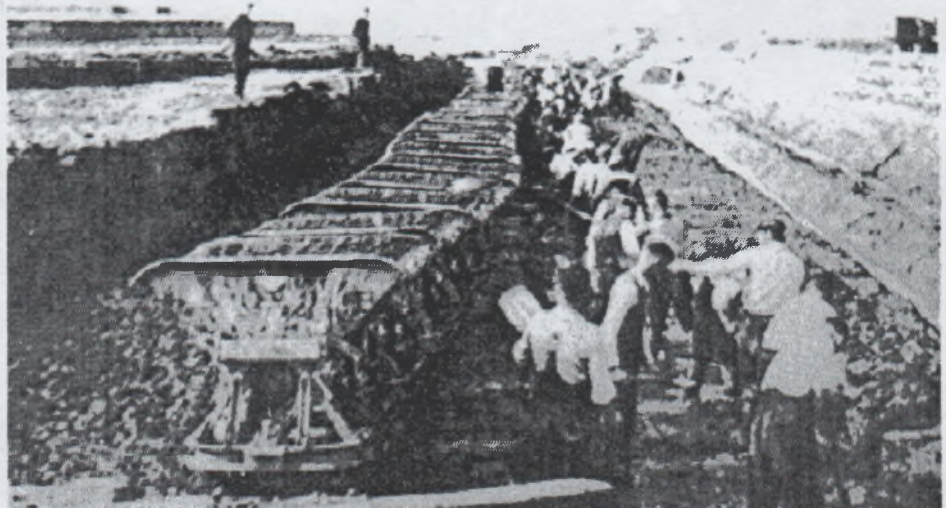
Als je in het Amsterdamse Bos loopt kan je duidelijk zien dat het is aangelegd. Maar wanneer en door wie?

Als de werkloosheid aanhoudt bedenkt de regering allerlei grote werkverschaffingsprojecten. Een van die klussen is het „Bosplan“. Dit plan om Amsterdam een bos te geven, betekent werk voor veel Amsterdammers. Men gaat er niet uit zichzelf naar toe. Maar, als de steun wordt stopgezet, dan moet je wel.

„Samen met de onderwijzer en de kruidenier stond je in dezelfde modder te scheppen. Je kreeg per kruiwagen betaald,“ vertelt een van de werkers. „Als je hard doorwerkte kon je aardig wat meer verdienen, dan de steun opleverde. Mijn maat en ik hadden eerst grond gestoken. Daarover kregen we ruzie met de opzichter. Je werd betaald naar het aantal kubieke meters, dat je gespit had. Wij meetten steeds zelf na en kwamen dan hoger uit dan die opzichter. Daar kon hij niet tegen en dus moesten wij daarna met kruiwagens lopen.“

Het meeste werk gebeurt met de hand. Voor mensen, die geen zwaar werk gewend zijn, is het een hele opgave. Zelfs onderwijzers worden ingeschakeld, terwijl er voor hen toch werk genoeg is. Maar de jongeren komen niet aan het werk. Ze kunnen kiezen tussen de werkverschaffing en lesgeven zonder betaling. Veel getrouwde onderwijzeressen kiezen voor dit laatste. Op die manier blijven ze natuurlijk wel afhankelijk van hun man.

Als we weer eens in het Amsterdamse Bos lopen, is het goed te bedenken, dat het veel zweet, vloeken, blaren en waarschijnlijk ook wel tranen heeft gekost.

(foto's Amsterdams Historisch Museum)

Boven: Een werklozendemonstratie in 1934.

Onder: Huurweigering in de Nova Zernblastraat in 1932. Tekst op het bord: „Hebt uw naaste lief in naam der wet. Huurders weigert.“ (foto's Amsterdams Historisch Museum)

tie. Met motorfietsen reden ze gewoon op de mensen in.”

De mensen gaan terug naar de buurten, waar ze wonen. Daar blijft het erg onrustig. Bepaalde kranten mogen niet meer verschijnen en een drukkerij wordt gesloten. Overal in het land worden soldaten paraat gehouden om naar Amsterdam te gaan.

„In september moest ik op herhaling. Ik sprak toen jongens in Maastricht die klaar hadden gestaan. Ze geloofden niet, dat wij demonstreerden vanwege die steunverlaging. Hun was verteld dat er een revolutie was uitgebroken in Amsterdam.”

De hele week blijft het onrustig. Overal zie je politieagenten. Op vrijdag 6 juli, de dag na de demonstratie, breekt er in de Houthaven een staking uit. De werklozen hebben namelijk iedereen, die wel werkt opgeroepen om te staken en ook mee te demonstren. De werklozen dachten:

„Als iedereen meedoet, zal de steunverlaging niet doorgaan.”

In hun enorme woede doen de mensen in onze buurt dingen, waar lang niet iedereen het mee eens is. Ze werpen met straatstenen barricaden op en bekogelen uit de ramen de politie met allerlei oude rommel. In de Spaarndammerstraat wordt een tramstel van lijn 5 uit de rails gelicht en omvergeworpen. Zelfs worden er hier en daar winkels geplunderd. Als de marechaussee tegen dit alles optreedt, wordt op het Zaandammerplein een buurtbewoonster doodgeschoten.

Een vaste baan tijdens de crisis

De mensen die bij de gemeente werken, hebben een vaste baan. Voor hen wordt het echter ook moeilijk. Voor de gemeentewerklieden wordt het loon een paar keer verlaagd met 2 gulden. Tenslotte verdienen zij nog

maar zes gulden meer als de mense die steun trekken. Protesteren hee geen zin. Doe je het toch, dan krijg te horen:

„Meneer, als u niet wilt, moet u ma gaan. Er staan honderden anderen i uw baantje te wachten.”

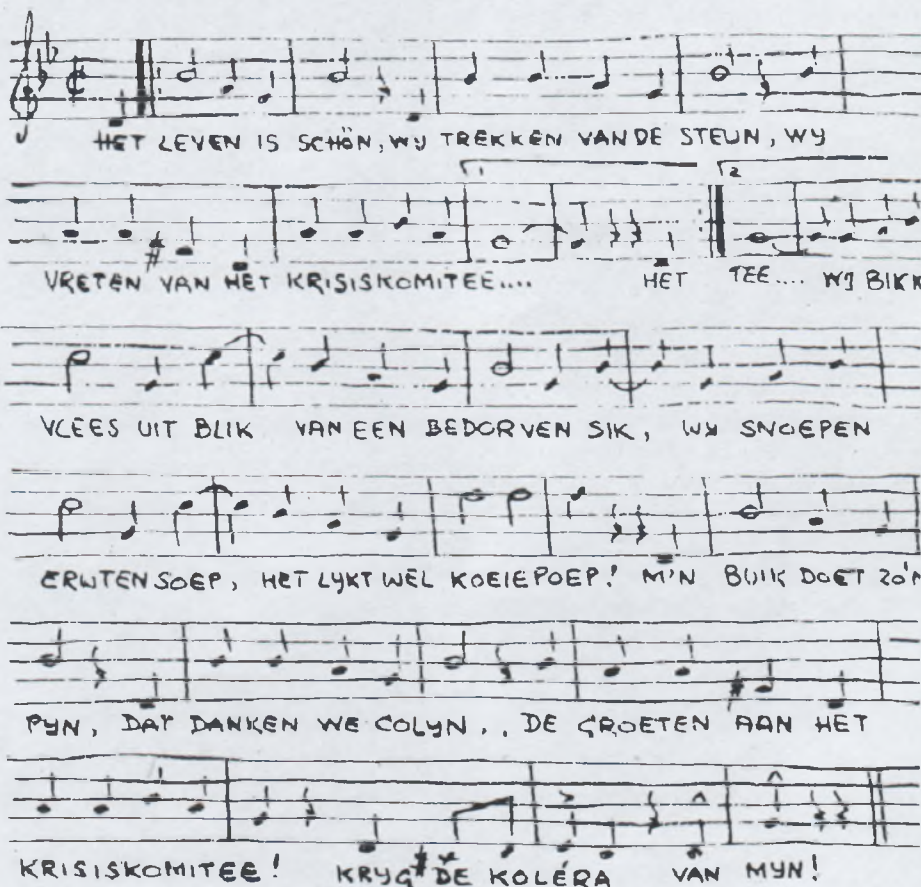
Dus je bedenkt je wel een keer, vo dat je je mond opendoet.

Op school

Wat gebeurt er op school van neg tot twaalf en van twee tot vie De vakken lijken hetzelfde als nu, krijgt b.v. lezen; rekenen, nederlan se taal, geschiedenis, aardrijkskun en gymnastiek. Maar als je goed kij in zo'n school in 1934, dan ziet het toch heel anders uit.

Gymnastiek in de eerste klas: indende oefeningen, dat zijn oefening in het voortbewegen, gaan, kniehe fen en gaan op de tenen, looppas spelende vorm.

Het rekenen in de tweede klas: de g tallen tot honderd. Oefeningen : $38 + 4$, $42 - 6$ etc., de tafels van tot en met 10 worden zo vaak gerep teerd tot ze er muurvast inzitten, ie van het metrieke stelsel, romein cijfers van I tot XII.

Naar aanleiding van de maatregelen van de regering Colijn werd een spotlied gemaakt.

Geschiedenis in de vijfde klas: feiten-
materiaal uit circa 50 jaartallen, perso-
nen vooral uit de jaren 1568-1713, de
negentiende eeuw, personen als
Willem I en II worden uitvoerig be-
handeld.

De kinderen moeten ook op zaterdag
naar school. Wel hebben zij net als nu
vakantie en vrije dagen. Er is echter
één dag in het jaar, dat de kinderen
geen vrij hebben, maar er toch bijna
niemand op school is. Dat is 1 mei.
Hoe dat precies zit staat in het vol-
gende verhaal:

Het is bijna twaalf uur. De 44 kinde-
ren in de vierde klas gaan zo naar
huis.

„Zo jongens en meisjes, leg je pen
maar neer,” zegt de juffrouw. „Dan
kunnen we opruimen. Maar vergeet
niet je vloeipapier te gebruiken voor
de laatste regel.”

De kinderen ruimen hun spullen op.
Daarna is het doodstil in de klas.

„Ja Kees, wat is er?”

„Juffrouw, mag ik morgen thuis blij-
ven?”

„Waarom? Het is morgen toch een
gewone schooldag.”

„Het is 1 mei, dan is het feest juf-
frouw!”

„Als je morgen vrij wilt hebben, dan
moet je maar een briefje meebren-
gen.”

De bel klinkt door de school. Het is
twaalf uur. De juffrouw gaat voor in
gebed. Als om twee uur de school
weer begint, komt Kees met zijn brief-
je. Daar staat in:

„Geachte juffrouw, mag Kees mor-
gen thuisblijven? Het is dan 1 mei.
Dat is de dag van de arbeid. Voor ons
is dat altijd een feestdag.”

Kees mag de volgende dag thuisblij-
ven. Maar hij is niet de enige, bijna de
hele klas brengt een briefje mee.

Een juffrouw zegt hierover:

„Het was een en al rode vlag op
1 mei.”

De arbeiders van de verschillende
vakbonden, de socialisten en commu-
nisten, vierten hun feest. Op die ene
dag laten ze zien wat ze willen. Op
zo'n dag is één onderwijzer voldoen-
de om op alle kinderen te letten.

Boven: water halen aan het eind van de
Tasmanstraat.

Midden: de Knollendamstraat.

Onder: kinderen in de Polanenstraat.

(foto's fam. de Vries, v.d. Berg-Spieker-
man en Gemeente-archief Amsterdam)

Boven: de Hebronschool. Onder: de St. Leoschool.
(foto 's Hebron- en Paulusschool)

Toch hebben de meesters en juf het niet gemakkelijk. Op het ond wijs wordt ontzettend bezuinigd. V mensen worden ontslagen, scho gaan dicht enz. Dit betekent, dat opeens veel meer kinderen in de k zitten. De juffrouw of de mees moeten soms met 60 kinderen in é lokaal werken. Terwijl er vóór de cr al klassen waren met maar 32 le lingen.

Vrije tijd

Twee keer per dag moeten de werk zen stempelen. Daar tussendoor : ze „vrij”. Wat moet je dan doen? A je huis werken? Dat mag niet, w dan zeggen ze, dat je werkt. Tr wens, niemand heeft daar geld vo En als je wel een klusje opknapt, m je opgeven hoeveel je verdient he Ze trekken dat dan van je steun. Rondhangen en de hele dag thuis ten is ook niet alles. Voor de vrouw is het geen pleziertje de hele dag t kerel over de vloer te hebben. N het café hoeft je niet elke dag te ga want dan blijft er geen cent over. Het A.J.C. (Arbeiders Jeugd C trale) houdt voor werkloze jonge bijeenkomsten. Ze organiseren ka pen, waar de jongeren hun eig vakantiehuisen bouwen. Ook var de kerken wordt er iets gedaan. „Eerst ging ik bijna iedere dag va ballen. Toen hebben ze me over

D.W.S.

's Avonds zijn er veel mannen te vinden op de hoek van de Spaarndammerstraat en de Knollendamstraat.

„Hé, Arie, ben je gisteren naar Utrecht geweest?”

„Nee, ik kon niet weg,” is het antwoord, „mijn vrouw verwacht weer een koter.”

„Nou kerel, je hebt wat gemist. Je had Fritsie moeten zien. Pauw speelde de bal mooi naar hem toe en pang, daar ging 'ie: één-nul.”

„Ja, ik heb het gehoord. Gisteravond ben ik nog wel even in de Kuil geweest.”

„Ga je zondag naar de wedstrijd?”

„Ik denk het niet.”

„Je bent gek man, het wordt me een wedstrijd!”

„Ja, wat wil je,” zegt Arie, „met dat kleine beetje steun kan ik geen kaartje kopen.”

„Maar man, weet je het dan nog niet?”

„Wat moet ik weten?” vraagt Arie.

„D.W.S. heeft de prijzen voor werklozen verlaagd naar 12 cent.”

„Maak mij wat wijs.”

„Arie, man, het is echt waar!”

Zo blijkt D.W.S. de eerste club te zijn, die rekening probeert te houden met de werklozen.

Als D.W.S. in 1937 kampioen wordt is dat eigenlijk niet verwonderlijk. Bijna alle spelers zijn werkloos en hebben (behalve stempelen) niets anders te doen dan voetballen.

Kampioensfeest van DWS in 1937.
(foto DWS)

haald mee te gaan naar zo'n kursus. Daar kan ik je verhalen over vertellen! Verschillende jongens uit de buurt, waar ik mee voetbalde, waren lid van dat huis. Als je daar naar toe ging, hoefde je niet te stempelen. Er was een directeur, die een heel rijke familie had. Ze hielden daar geregeld lezingen, maar dat hoefde niet voor mij. Op een gegeven moment kwam er een voetbalkompetitie en als je in het elftal zat, dan hoefde je niet naar die lezingen. Alle jongens uit de Spaarndammerbuurt zaten er in, dat kun je je wel voorstellen."

Bij mooi weer is het druk op straat. De mensen zitten buiten wat te praten of maken een klaverjasje. 's Middags gaan ze met zijn allen op de fiets naar het Noordzeekanaal. Daar kun je zwemmen, in lekker helder water. Vooral bij de Hembrug, zag het vaak zwart van de mensen. Iedere zomer verdrinken daarbij mensen. Een zwembad zou geen overbodige luxe zijn, maar die worden niet gebouwd in crisistijd.

Ook in de speeltuin kan het best gezellig zijn. Je hebt aan de Spaarndammerdijk de Theresiaspeeltuin, die is van een katholieke vereniging; en aan het Zaandammerplein de algemene, het Spaarndammerkwartier. Voor een klein bedrag per week worden ouders lid van deze speeltuinverenigingen. Het bestuur stelt iemand aan om op de kinderen te letten en koopt wippen, schommels enz. 's Zondags, wanneer het niet regent, gaan vader en moeder vaak mee. De mannen kaarten en de vrouwen bepraten de nieuwtjes.

Een speeltuinvereniging heeft veel meer, zoals sportclubs en knutselmiddagen. Het Spaarndammerkwartier heeft als onderafdelingen zelfs een mondharmonicavereniging en een „knapenfanfare", de latere muziekvereniging TAVENU. Ieder jaar wordt er een kinderoperette ingestudeerd, met optredens in het Patronaatsgebouw. Deze ruimte is eigendom van de katholieke kerk, maar iedereen kan er gebruik van maken.

Het verenigingsleven in de dertiger jaren. Van onder naar boven:

- 1) de mondharmonicaclub van het Spaarndammerkwartier.
- 2) in Duits uniform op de foto.
- 3) de kinderoperettevereniging.
- 4) TAVENU.

(foto 's fam. Smit en Doeser)

Buurman, is de krant al klaar?

- Van een democratisch Nederland naar een fascistische Duitse dictatuur.
- Van toegestane politieke partijen naar gedwongen ondergrondse organisaties.
- Van kranten, die overal gekocht worden naar kranten, die onder de toonbank door verkocht moeten worden of stiekem verspreid.
- Van een leven in je eigen huis naar een onderduikadres.
- Van redelijk brood elke dag naar af en toe beschimmeld oud brood.
- Tijdens het verzet opgepakt en doodgeschoten door Duitse fascistten.
- Opgepakt worden tijdens stakingen en getransporteerd naar een verschrikkelijk concentratiekamp in Duitsland.

Verzet met de uiteindelijke zekerheid, dat het fascisme bestreden moet worden en nooit zal overwinnen.

Oorlog en bezetting

Achteraf hebben veel mensen zich de vraag gesteld: „Hoe kon de waanzin van oorlog, onderdrukking en concentratiekampen toch gebeuren?”

Daarvoor zijn verschillende antwoorden:

- Hitler was gek en hij kreeg een volk, dat het slecht had door de armoede van de crisistijd, achter zich met mooie beloften,
- voor de bezitters van grote kapitalen (geld, fabrieken etc.) moest er oorlog komen om aan de oorlogsindustrie te verdienen. Zij gebruikten Hitler voor hun plannen en gaven hem geld.

Hitler in Duitsland en de NSB in Nederland krijgen aanhang, omdat het erop lijkt, dat zij de werkloosheid kunnen oplossen. Er komt wel werk, maar vooral in de oorlogsindustrie.

Al snel wordt duidelijk aan welke kant sommige kranten staan. De Telegraaf schrijft bijvoorbeeld anders dan de Tribune.

In 1933, als Hitler aan de macht komt, begint hij een enorme vervolging van sociaal-democraten en communisten. Degenen die niet direkt worden ge-

LEGERBERICHT No. 1 VAN DINSDAG.

OFFICIEEL bericht van het Nederlandsche opperbevel van Dinsdag 14 Mei, No. 1.

In den ochtend van gisteren, 13 Mei, hebben Duitse vliegtuigen een aanval op schepen van de Koninklijke Marine in de Nederlandsche wateren om Noord-Holland gedaan. Deze aanval had geen succes.

Van de vier boven Den Helder verschenen vliegtuigen zijn er drie neergeschoten. Later in den ochtend werden nog twee vijandelijke vliegtuigen neergeschoten.

In den avond van den dertienden hebben de Duitschers, na een inleidende artilleriebeschieting gedurende een uur, een aanval gedaan op den afsluitdijk. Deze aanval is afgeslagen.

Bericht van de eerste Duitse aanval op Nederland.
(Nieuws v.d. Dag)

pakt moeten vluchten. Velen van hen komen de Nederlandse grens over. Hun politieke kameraden in Nederland helpen ze aan adressen, waar ze onderduiken. De Nederlandse regering wil deze politieke vluchtelingen niet helpen. Als er iemand ontdekt wordt, dan wordt deze man of vrouw weer meteen de grens overgezet. Terug in Duitsland komen ze in een concentratiekamp terecht. Degenen die deze Duitsers in huis hebben weten veel over de toestanden in dat land. Vaak reageren de mensen op hun verhalen van: „Het zal wel niet zo erg zijn. Hier zal het zeker nooit gebeuren.”

Maar al spoedig komen de eerste Joden de grens over met nog afgrijsselijke verhalen.

De grote verkiezingswinst van de NSB maakt veel mensen bang. Maar als ze later weer verliezen, wordt Mussert feestelijk „begraven” en denkt men: „Bij ons komt geen fascisme.”

Arbeiders vechten voor een toekomst

In Duitsland worden de arbeidsbeweging, politieke partijen en vakbonden snel uitgeschakeld. In Spanje vechten de arbeiders voor een eigen regering.

Spanje heeft een democratisch gekozen regering, die wil, dat de levensomstandigheden van de boeren en arbeiders verbeterd worden. Maar de mensen die de macht hebben: de grote grondbezitters en de fabrikanten, willen dit niet. Hoger loon en een eerlijke verdeling van de grond zou betekenen dat zij niet zoveel winst meer kunnen maken. Zij willen deze regering overwerpen. Voor hun plannen vindt zij steun bij generaal Franco, die met zijn leger probeert de macht over te nemen. Hij krijgt op zijn beurt hulp van het Duitsland van Hitler en Italië van Mussolini.

Arbeiders uit de hele wereld staan achter hun Spaanse kameraden. Velen trekken naar Spanje om in z.g. „Internationale Brigades” tegen Franco te vechten. Maar ook op andere manieren worden de Spaanse arbeiders geholpen:

„Ik was van het Wereld Vrouw Comité tegen Oorlog en Fascisme” vertelt een Spaarndamse vrouw: „Onze regering wilde zich er niet in bemoeien. Sommige jongens uit mijn buurt zijn mee gaan vechten tegen Franco. De vrouwen van het comité haalden geld op om melkpoeder te kopen, zodat de kinderen nog iets eten hadden. Wij wilden kinderen,

Boven: een Barricade in een straat van Valencia. Arbeiders bewaken de ingang van de stad tijdens de Spaanse burgeroorlog.

Onder: als gelijken vechten de Spaanse vrouwen mee. Ook zij staan achter de kanonnen.

(foto's Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie)

geen huis en ouders meer hadden, naar ons land laten komen. Ze mochten er niet in van de regering en de trein ging weer terug. We zijn zelfs naar Den Haag geweest om te protesteren. Maar het baatte niet."

Er wordt in de buurt een grote inzameling gehouden voor de mensen in Spanje. Het is wel verboden, maar als iedereen meedoet, kunnen ze er weinig tegen doen.

„Op een balkon plaatsten we een grote versterker. We lieten eerst Spaanse muziek horen. Iedereen kwam buiten luisteren. Een vrouw bij ons in huis hield een verhaal over wat er zich afspeelde in Spanje. Toen het verhaal afgelopen was, ging er een aantal mensen langs de huizen om dingen op te halen, die de mensen afstonden. Je kreeg tranen in je ogen,

als je zag wat ze er voor over hadden. Van het weinige, dat men bezat werd toch nog iets gegeven. Iedereen gaf: katholieken, protestanten, socialisten en communisten. Het ging tenslotte om de zaak van de arbeiders."

Wie worden NSB-er?

Wonen er ook NSB-ers in onze buurt? Natuurlijk zijn er wel mensen, die denken, dat het nationaal socialisme een goede zaak is. Maar de meesten denken er gelukkig anders over. Zij zien in, dat het fascisme verkeerd is en tot oorlog leidt. De feiten geven hun na 1940 gelijk en laten zien, dat het fascisme en deze oorlog tegen de belangen van de arbeiders zijn. Als de Duitsers het eenmaal voor het zeggen hebben, zijn het vooral de profiteurs, die zich bij de NSB aansluiten.

Op een dag in 1942 maken de buurtbewoners hun standpunt heel duidelijk:

„Moet je ze zien, dat stelletje opscheppers!"

Met zijn vijftigen komen ze onder het viaduct door marcheren.

„Ze denken zeker dat ze hier de baas zijn. Moet je die glimmende smoelwerken zien. We zullen ze eens een lesje leren!"

Overal komen dan buurtbewoners vandaan. In een mum van tijd staan er een paar honderd man, de NSB-ers stappen nog steeds rond met veel machtsvertoon.

„Er op los," wordt er geroepen. Als op afspraak worden de NSB-ers tegengehouden.

1934 W.A. MARCHEERT

Een spotprent over de weerafdeling van de NSB.
(Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie)

„Opdonderen, jullie hebben hier niets te maken!”

Een paar mannen pakten de voorsten beet.

„Verdwijnen jullie, en gauw!”

„Alle stoerheid is verdwenen. Ze zien dat ze tegen zo'n overmacht niets kunnen bereiken, en nemen de vlucht naar hun kantoor. De rest van de bezettingstijd durven ze zich niet meer als groep op straat te vertonen.

De Duitse bezettingsmacht gebruikt de NSB om macht te krijgen over alles, wat voor hen van belang is. Stijlzwijgend worden er mensen, die een belangrijke baan hebben ontslagen en op hun plaats komt een NSB-er te zitten. Dit gebeurt bijvoorbeeld ook op de „arbeidsbeurs” (arbeidsbureau). Gelukkig blijven er ook nog „goede” ambtenaren werken. Dat was belangrijk, omdat de arbeidsbeurs al snel opdracht krijgt om de werklozen naar Duitsland te sturen om daar in de oorlogsindustrie te gaan werken.

De werkverschaffing

Er is nog veel werkloosheid. De werklozen trekken van de steun. Te weinig om van te leven, maar te veel om dood te gaan. Er is ook de werkverschaffing. Steuntrekkers worden verplicht om te gaan werken voor de regering. De mensen moeten daar dingen met de hand doen, die gemakkelijker en sneller met machines kunnen gebeuren. Een van de eerste zaken, die de Duitsers aanpakken is deze werkverschaffing, die ze willen afschaffen. Werkloze mannen worden met mooie affiches en prachtige beloften overgehaald om in Duitsland te gaan werken. In werkelijkheid komt er niet veel van terecht.

Naar Duitsland

Uit de buurt gaan maar weinigen naar Duitsland. In het begin kun je nog wel weigeren, maar later worden de mannen gewoon opgepakt op straat. Iemand die in de houthandel werkt vertelt:

„Tijdens de oorlog is ons bedrijf ook voortdurend ingekrompen. Vanuit Duitsland werd het hout verdeeld over de bedrijven. Wij kregen steeds minder. Er kwamen dus mensen zonder werk. Wij ontsloegen die mensen niet zo snel, want dan liepen ze grote kans om naar Duitsland gestuurd te worden. Maar het duurde niet lang,

of de arbeidsbeurs vroeg lijsten van mensen, die bij ons werkten. Daar pikten ze er dan gewoon een paar uit. De mensen deden de vreemdste dingen om niet naar Duitsland te hoeven. Bij ons werkte iemand, die dekschuiten loste. Door een luik van de dekschuit op zijn hand te laten vallen, verloor hij de toppen van zijn vingers.”

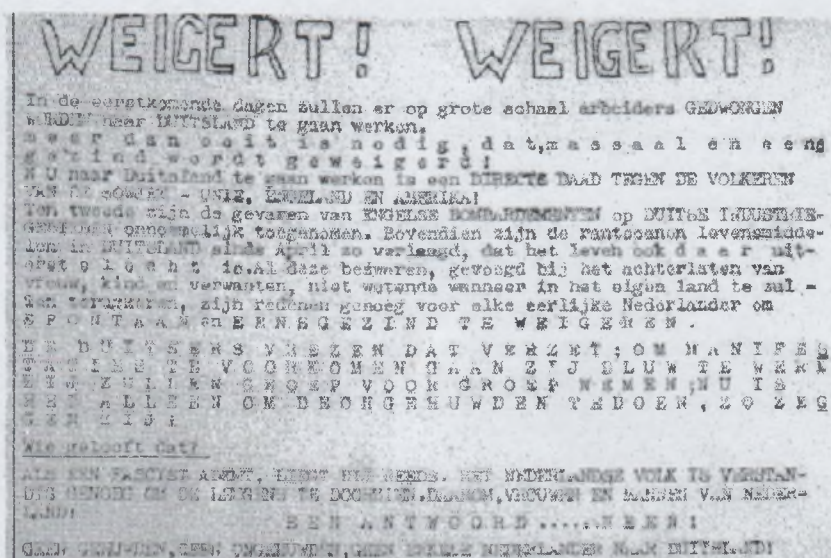
Een werkloze uit die tijd:

„Ik was radiomonteur, maar er was geen werk voor me. Omdat ik van de steun trok, moest ik steeds naar die arbeidsbeurs om te kijken of ze werk voor me hadden. Als ik daar kwam, hadden ze een kaartje met werk in Duitsland. Dat weigerde ik natuurlijk. Dat deed lang niet iedereen, want de mensen waren al lang werkloos en het leek zo mooi. „Gezond werk in een gezonde omgeving”, stond er op de affiches. Toen kwam er voor de derde keer een oproep van de arbeidsbeurs. Ik kon niet meer weigeren, dus moest ik onderduiken. Er waren toen al veel mensen, die dat deden. Ik kwam op de beurs en de ambtenaar zei: Neem dit werk nou, het is van de werkverschaffing; dan hoef je niet naar Duitsland. Zo kwam ik in de Wieringermeer terecht. We moesten daar vruchtbare grond, die een paar meter diep zat met een schop omhoog spitten. Daar stond je dus zo'n twee meter klei uit te graven. Al na de eerste dag was mijn rug

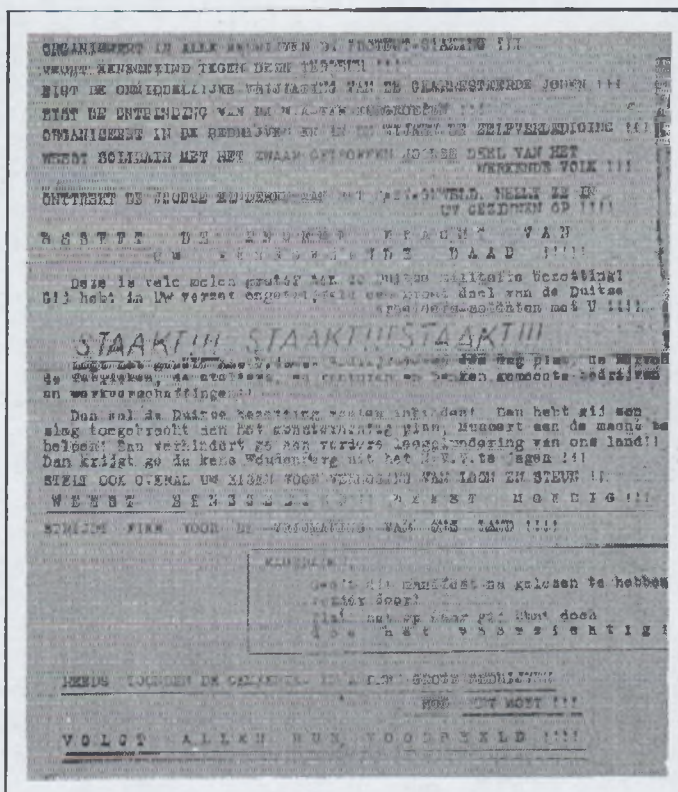
kapot. Ik had zulk werk nog nooit gedaan. Iedere dag ging je met de tre naar Medemblik en van daar op fiets, soms wel 14 km de polder in. Met een paar kameraden heb ik op werkverschaffing een comité opgericht, dat er voor zorgde dat de mensen meer geld kregen, niet hoefden werken als het regende, in beteketen werden ondergebracht en 's middags warm eten kregen. We hadden heel wat aanhang onder de mensen. Van de bazen mochten we onder werktijd met ze praten. Als dat niet toestonden, werd gewoon het werk neergelegd. We hadden het dan niet alleen over het werk maar ook over de bezetting, de Jodenvervolgning en over de toestand in het land steeds slechter werd. Op alle werkverschaffingsobjecten waren comités. Er was een landelijk comité, waar gezamenlijk acties werden voorbereid.”

Het eerste verzet

Het is nog in 1940. Op 15 en 16 december begint het fel te vriezen. De mensen van de werkverschaffing zijn naar huis gestuurd. Er worden acties gevoerd om doorbetaald te krijgen als er door het slechte weer niet gewerkt kan worden. De besprekingen met de verantwoordelijke personen zijn nog in volle gang. Voordat de mensen woensdag naar huis gaan wordt er gezegd:

Dit pamflet werd verspreid op de werkverschaffingsobjecten. (Verenigd Verzet)

Linksboven: een oproep aan alle Amsterdammers om het werk neer te leggen uit protest tegen de jodenvervolg.

Linksonder: met grote borden worden de ingangen van de jodenbuurt aangegeven.

Rechtsboven: een razzia op het Waterlooplein. Honderden joden worden hier opgepakt.

Rechtsmidden, zonder zich te kunnen verdedigen worden joodse mannen, vrouwen en kinderen - vaak in wagens - weggevoerd.

Rechtsonder: Auschwitz. In dit nazi-concentratiekamp werd een groot deel van de 16 miljoen vermoord.

(foto 's Cas Oorthuys, Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie en Uitgeverij „de Spaarnestad“)

„Morgen zijn er besprekingen in Amsterdam. Wie wil weten hoe het afloopt, moet 's middags naar de Raadhuisstraat komen, dan wordt er verslag uitgebracht.”

Donderdagmiddag komen ze met honderden om te horen hoe het afgelopen is. Het is al verboden om met meer dan 15 mensen bij elkaar te zijn. Er komen ook groepen vrouwen uit verschillende buurten.

Een vrouw, die mee gedaan heeft, vertelt:

„Wij voelden het in onze portemonnee. Dus verzamelden we een heleboel vrouwen om mee te doen. Samen met een heel stel uit de Spaarndammerbuurt gingen we naar het Raadhuisplein. Daar kwamen ook vrouwen uit andere buurten. De ondergrondse communistische partij had er natuurlijk ook mee te maken. Via hun kontaktpersonen werd iedereen opgeroepen om mee te doen. Wij vrouwen zijn voorop gaan lopen. We dachten, dat ze ons niets zouden durven maken. Maar de Hollandse politieagenten reden met hun zijspannen op ons in. Wij riepen: „Ga toch naar huis, jullie horen hier niet.” De agenten riepen terug: „Wij hebben ook vrouw en kinderen, die te eten moeten hebben. Het is ons werk.” Ze hebben ons niet geslagen, maar wel steeds uit elkaar gedreven.”

In een stoet van inmiddels 7.000 mensen trekt men naar het stadhuis, naar de arbeidsbeurs en naar het kantoor van het NVV. Op het hoofdkantoor van de gezamenlijke vakbonden, het NVV, was een NSB-er, een zekere Lelieveld, de baas geworden.

Een ooggetuige vertelt: „Toen dat kleine mannetje, „die fascist”, op het balkon verscheen om ons toe te spreken, zei iemand: „Zie daar de lelie die op het veld staat.” Iedereen begon opeens te zingen: „Zie de lelie op het veld.” Hij heeft zijn mond niet open kunnen doen. Later zijn een aantal mannen en vrouwen naar binnen gegaan om met hem te praten.”

De manier, waarop de Duitsers en NSB-ers tegen de Joden tekeer gaan, maakt dat de mensen de ernst van de situatie gaan inzien. Parken, waar Joden niet meer mogen komen. Bioscopen: „voor Joden verboden.” Uit allerlei banen worden Joden ontslagen. De eerste Joden worden opgepakt en weggevoerd.

De Februaristaking

Het zijn de communisten, die met hun ondergrondse organisatie in staat zijn het eerste massale protest tegen de Jodenvervolging op touw te zetten. Al in 1940 hebben ze in buurten en bedrijven kleine groepjes gevormd. Alleen de leiders van die groepjes staan in kontakt met de stadsleiding. Er wordt steeds in het geheim vergaderd en alleen als het echt noodzakelijk is. Deze groepjes verspreiden de ondergrondse krant, zorgen voor onderduikadressen. Halen geld op voor de verzetsgroepen. Zij zijn het, die op de morgen van de 25e februari de mensen oproepen om niet naar hun werk te gaan om massaal te protesteren tegen de jodenvervolging.

Een vrouw die bij de organisatie van de februari-staking betrokken was, vertelt het volgende:

„Ik ben de avond van de 24e bij de mensen langs gegaan, die tot mijn groepje hoorden. Er was iemand in mijn groep, die op een kantoor werkte. Toen ik 's avonds bij hem kwam, zei hij: „Dat lukt me nooit, die men-

sen van kantoor doen vast niet mee. Ik was verantwoordelijk voor de Spaarndammerbuurt. Op de morgen van de 25e zijn we met een aantal vrouwen uit de buurt de bedrijven langs gegaan. We riepen tegen mensen: „Stop met werken. Ze do het overal.” En we deelden pamfletten uit. Om ongeveer twee uur kwamen we op de Dam. Van alle kanten kwamen de mensen aan. In optocht waren de arbeiders van het ene bedrijf naar het andere gegaan. In Noord kwamen ze met duizenden. In de ponten waren afgeladen. Weet je wel ik toen op de Dam tegenkwam? Dat was die jongen die dacht, dat het hem op kantoor niet zou lukken. Hij straalde en riep: „Allemaal zijn meegegaan!” Het was ontroerend om te zien. Keurige kantoor mensen naast stoere dokwerkers, allemaal mensen die hun leven in de waagschaal stelden voor hun medemens.”

Een man vertelt: „Ik moest er voor zorgen, dat de mensen van de werkverschaffing niet aan het werk zouden gaan. Al vroeg stond ik op het Centraal Station om ze toe te spreken

Zo worden de Amsterdamse vrouwen opgeroepen tot demonstraties. (foto Cas Oortuys)

Het lukte helemaal niet, terwijl we gedacht hadden, dat dié mensen zeker zouden meedoen. Er waren maar een paar, die niet in de trein stapten. Wij gingen mee naar het Amstelstation en maar praten. Wij dachten: dan stappen ze daar wel uit. Het hielp niets. Ook de mensen, die op het Amstelstation instapten hebben we verteld wat er aan de hand was. Bijna iedereen stapte in. Helemaal terneergeslagen gingen we naar huis. We hadden het fout aangepakt. Dit bleek echter niet waar te zijn, want toen ik in de Van Woustraat op de tram stond te wachten, en dit veel te lang duurde, realiseerde ik me, dat er geen een was uitgereden. Het trampersoneel had aan de oproep gevolg gegeven. Het lukt tóch."

De volgende dag zijn er overal waarschuwingen opgeplakt. Iedereen, die niet gaat werken, kan opgepakt worden en dan wacht hem de doodstraf. De staking is nu nog massaler. Iedereen doet mee, ook de mensen van de werkverschaffing. 's Nachts heeft de partij vergaderd en een nieuw pamflet gemaakt: „Mensen, niet de bezetter bepaalt wanneer de staking is afgelopen. Dat kunnen we best zelf. Laat vandaag zien waartoe we in staat zijn en ga morgen weer aan het werk."

In de dagen, die er op volgen, worden veel mensen opgepakt. Een van hen vertelt: „Ze kwamen bij ons in de straat en gooiden handgranaten naar binnen als er niet open gedaan werd. Ik was gewoon thuis toen ze me kwamen halen. Ik dacht, iemand weet wat ik gedaan heb en een vrouw met een man en kinderen nemen ze niet

zomaar mee. Ik heb het idee dat ik verraden ben. Ik heb altijd volgehouden, dat ik niets wist en dat is gelukt."

Krantenbericht uit augustus 1942

„Brandbommen op de Spaarndammerbuurt."

„Hedenavond zijn er brandbommen gevallen in de Hembrugstraat en Krommenlestraat. Daarbij zijn een aantal huizen beschadigd en gingen enkele houten schoolgebouwen in vlammen op. Tevens zijn er in de Hembrugstraat 2 doden gevallen. Waarschijnlijk is er sprake geweest van een vergissing. De Engelse bommenwerpers hebben naar alle waarschijnlijkheid de opdracht gehad bommen op de Houthaven te laten vallen."

Sabotage

Er zijn ook mensen, die niet naar Duitsland hoeven. Dat zijn de mensen, die op de Artillerie-inrichting aan de Hemweg werken. Hun werk is voor de bezetter veel te belangrijk.

Op 15 mei 1940 bezetten de Duitsers de fabriek. Het fabriceren van wapens moet in verhoogd tempo worden voortgezet. De mensen, die er werken vinden dat niet zo prettig. Zij helpen de Duitsers oorlog voeren. Maar door er te blijven zijn ze wél in staat om wapens onklaar te maken. Nog belangrijker is het stelen van wapens voor het „verzet". Een verschrikkelijk gevaarlijk karwei. Zij, die gesnapt worden, worden vaak ter plaatse doodgeschoten.

De meester kwam niet terug

Wat merkt een kind op school van de oorlog?

Een leerling, die bijna de hele bezettingstijd op de lagere school zat: „Ik mocht met twee vriendjes de zolder van de school opruimen. Er lagen daar dakpannen, puin en een heleboel rotzooi. Opeens zagen we onder het puin een radiotoestel. Toen we genoeg rommel opzij gelegd hadden kwam er ook nog een wiel tevoorschijn. Bij het wiel hoorde een hele fiets. Alsof we een hele schat ontdekt hadden, zo enthousiast waren we. We renden naar beneden. „Meester, meester, we hebben een radio en een fiets gevonden." De meester keek helemaal niet blij. „Blijven jullie maar beneden en ga maar weer aan je taalwerk." Was dat even een afknapper, we snaptten er niets van.

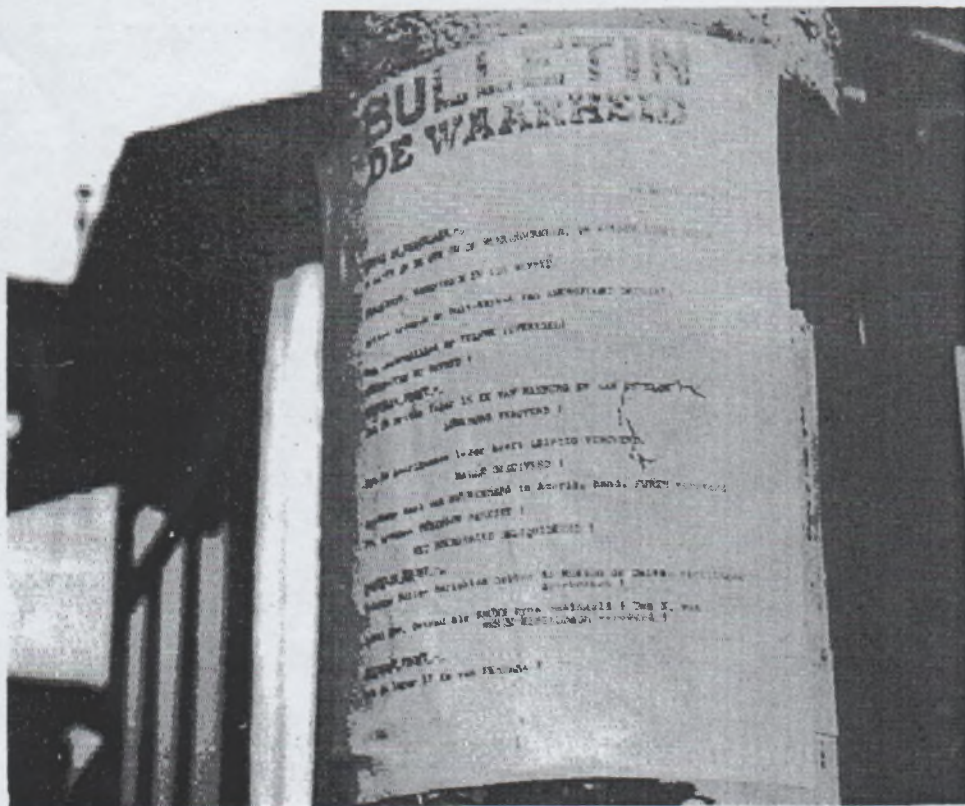
Later is me pas echt duidelijk geworden waarom de meester niet zo blij was. Bij ons in de klas zaten kinderen van NSBers. Als die thuis iets zouden vertellen over die radio en die fiets, dan zou de meester direct worden opgepakt. De volgende dag kwam de meester dan ook niet op school. Hij is niet meer terug geweest. Na de oorlog ben ik hem nog eens tegengekomen. Hij vertelde dat hij in het verzet zat en, door ons te doen, direct had moeten onderduiken."

Eerst verplichtten de Duitsers iedereen hun radio's in te leveren. Als er later vanuit Engeland uitzendingen komen van Radio Oranje is het helemaal afgelopen. Iedereen die een radio heeft, wordt van spionage en verzet verdacht. Wanneer de Duitsers er achter komen wordt je opgepakt en meestal direct doorgestuurd naar een kamp. Fietsen worden later in beslaggenomen.

In de verzetsgroepen wagen vele buurtbewoners hun leven voor de goede zaak. Een van hen is meester Sjoerd Bakker, die gefusilleerd wordt, omdat hij heeft meegewerkt aan het opblazen van het bevolkingsregister. De Duitsers gebruikte dit register om Joden op te kunnen pakken. Ook putten ze er gegevens uit van jongens en mannen die in Duitsland moeten gaan werken. Door de vernietiging van het register wordt het verkrijgen van deze gegevens de Duitsers erg moeilijk gemaakt.

De ravage na het opblazen van het bevolkingsregister.
(foto Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie)

Op verschillende manieren worden de illegale kranten verspreid. Dit is er één van. (foto Cas Oorthuys)

De illegale kranten

Heel belangrijk in het verzet zijn de illegale krantjes. Gestencilde of soms zelfs geschreven blaadjes, die berichten bevatten, die de officiële kranten, zoals de Telegraaf, niet vermelden. Het Parool, Trouw en de Waarheid zijn van die krantjes. De Waarheid verschijnt bijna de hele oorlog door. In 1943 komt er in de Spaarndammerbuurt iedere dag een krant.

„We werkten 's nachts de kopy uit, die we uit de stad kregen en vulden het aan met eigen teksten. Daarvoor hadden we in een kelder aan de Spaarndammerdijk een stencilmachine staan. Volgens ons wist niemand waar we zaten. Op een avond werd er op de deur gebonsd. Nu is het afgelopen, dachten we. We hadden maar één pistool in de hele buurt voor onze verzetsgroep. Ik pakte het pistool en iemand ging de deur openmaken. Steekt er iemand zijn kop om de hoek van de deur en vraagt: „Is de krant al klaar?“ En wij maar denken dat niemand het wist.”

Dat de meeste mensen in de buurt hun mond houden over wat ze weten is duidelijk. Er zijn wapentransporten geweest, die door verschillende men-

sen zijn gezien. Engelse piloten hebben op zolders verborgen gezeten. Zo verzet de buurt zich tegen de onderdrukking.

Het verenigingsleven

Veel verenigingen in de buurt blijven de eerste bezettings-jaren gewoon bestaan. Er wordt gevoetbald en gekorfbald.

In het begin spelen er ook onderduikers uit andere buurten op plaatsen in mee. Er zijn ook nog ieder jaar buurtfeesten, geen Koninginnedag natuurlijk, maar er wordt altijd wel een draai aan gegeven. De korfbalvereniging „Sportief“, een onderafdeling van de speeltuinvereniging Spaarndammerkwartier, wordt in 1942 nog landskampioen.

Voor de onderduikers wordt het moeilijker om zich zo openlijk te vertonen. Er worden steeds meer mensen opgepakt. Na 1943 is het definitief verboden om in groepen bij elkaar te komen. De buurt besluit om de feestfeesten achterwege te laten. Men heeft ontdekt dat de Duitsers films van de buurt gemaakt hebben. Die films worden in Duitsland als propagandamateriaal gebruikt, om aan te tonen hoe goed de Hollanders het hebben en dat ze die bezetting niet erg vinden.

De kinderverenigingen blijven wel bestaan. In de oorlog is zelfs een toneelzaal gebouwd in de school waar de Spaarndammerkwartier haar lokale heeft en waar nu buurthuis „On-Huis“ in zit. Van twee lokalen wordt een zaal gemaakt. Alles doen ze zelf. Overdag wordt er door onderduikers — die zich anders veel te veel vervelen — een grote ijzeren balk ingemetseld. Maar ook anderen uit de buurt werken er aan mee. Zo krijgt de speeltuinvereniging een zaal voor kinders operettes en muziek-uitvoeringen. Nog tijdens de bezetting wordt de zaal hiervoor gebruikt.

Aan het eind van de oorlog worden de bomen van het middenplein van de Oostzaanstraat omgehakt en gebruikt als brandhout. (foto Gem. Archiefdienst Amsterdam)

Eten

Aan alles is gebrek, dus ook aan voedsel. Er wordt dan ook veel honger geleden. Het weinige eten, dat te koop is, is op de bon om het zo gelijk mogelijk te verdelen.

Een vrouw, die na de oorlog gehuldigd is, omdat ze door haar zorg veel kinderen van de hongersnood heeft gered, vertelt:

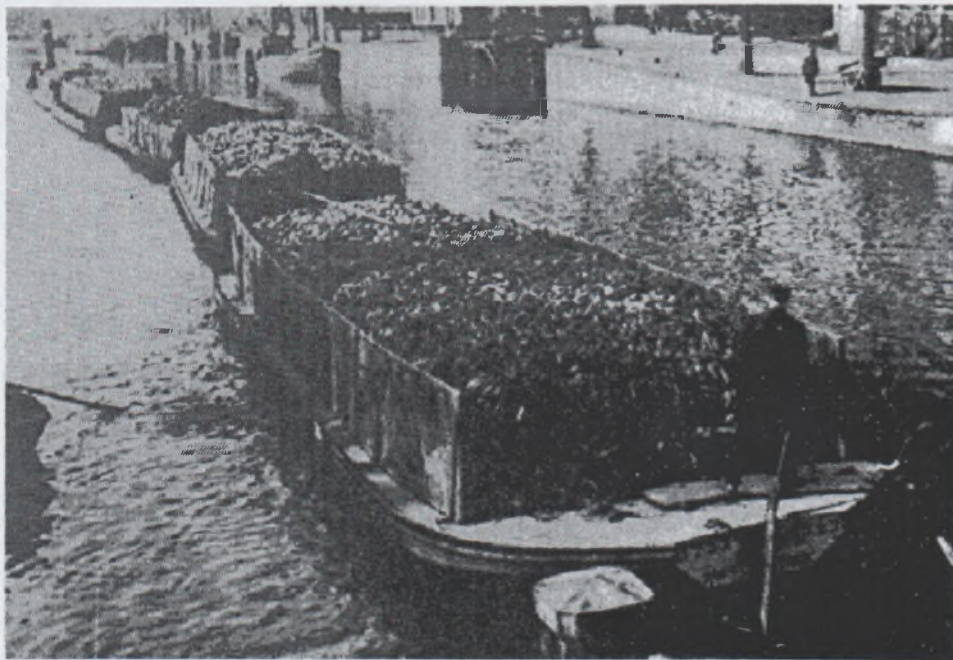
„Als dertienjarig meisje hielp ik in een bakkerswinkel. Gerrit, de bakker, vroeg aan mijn moeder of ik hem mocht helpen. Daar had ik natuurlijk wel oren naar. Al na de eerste dag zei ik tegen een heleboel kinderen uit de buurt: „Als jullie om zo en zo laat komen, dan heb ik wat.” Gerrit was dan de wijk in en ik maar uitdelen. Hij heeft er nooit wat van gezegd, terwijl hij het natuurlijk wel wist. Broodbonnen, die de mensen ingeleverd hadden, pikte ik mee en deelde ik weer uit. Mijn moeder vond dat erg verkeerd. „Kind, je mag niet stelen,” zei ze dan. Dat vond ik ook, maar toen was alles nu eenmaal anders.”

Het moeilijkst is het voor de mensen, die niet beschikken over waardevolle spullen, die ze voor eten kunnen ruilen. In de haven komen er scheepsladingen voedsel aan, bestemd voor het Duitse leger. De terreinen worden verschrikkelijk goed bewaakt. De havenarbeiders weten gelukkig allerlei geheime doorgangen. Daarlangs slepen zij, met gevaar voor eigen leven, zakken bonen en kisten sinaasappels weg. Weken achtereen worden er dan bruine bonen gegeten in de hele buurt.

Een buurtbewoonster:

„Ik zie mijn man nog aankomen met 200 eieren onder zijn jas. Hij werkte bij het spoor, als machinist. Daardoor wist hij wat er in de wagons van de trein zat. Hij wachtte tot het donker was. Dan brak hij de wagon open en nam zoveel mee als hij maar dragen kon. Als iemand hem gezien had, was hij erbij geweest. Dat hoefden niet altijd de Duitsers te zijn. De meeste mensen hadden zo'n gebrek, dat ze om eten vochten.”

Vooral in de laatste oorlogswinter, de „hongerwinter” is het gebrek aan eten verschrikkelijk. Iedereen, oud en jong, lijdt honger. De mensen blijven dood in hun huls zitten. Zelfs midden op straat sterven er mensen. Veel lopen met een opgezette buik van de

Boven: vervoer van suikerbieten door het Westerkanaal in de hongerwinter. Onder: mensen uit de stad houden lange „hongertochten” om te proberen op het platteland aan eten te komen. (foto 's Ad Windig en Cas Oorthuys)

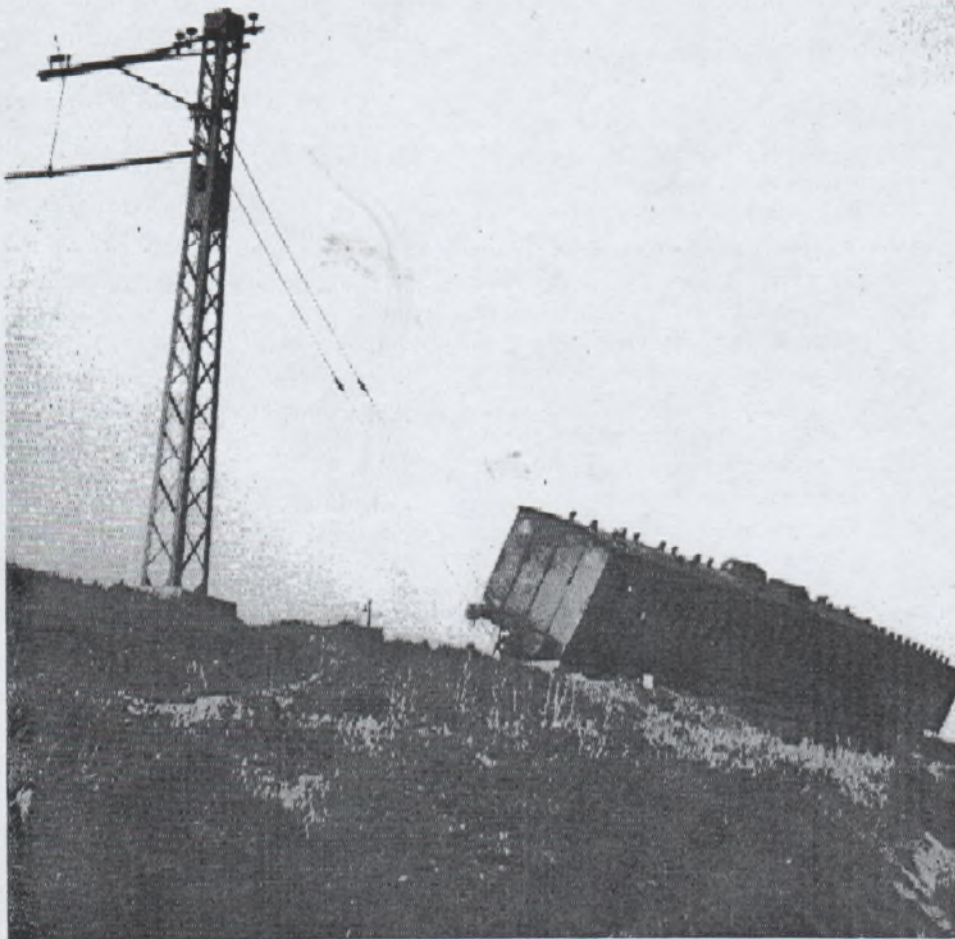
honger. Vaak vluchten de bewoners de stad uit om op het platteland eten te gaan halen. Er worden zogenaamde hongertochten gehouden. Mensen lopen honderden kilometers voor een paar kilo aardappels. Toch sterven duizenden mensen door ondervoeding. Er zijn kinderen, die de hele dag op bed blijven liggen. Een kachel om je bij te warmen was er bijna niet meer, want met de gestolen spoorbielsen en de planken uit de lege woningen wordt heel zuinig gedaan. Voor de onderduikers is het helemaal

moeilijk om aan eten te komen. Ze „bestaan” immers officieel niet. Als er nog genoeg eten is en de groep onderduikers nog vrij klein is, gaat het nog wel. Men eet mee met de mensen, waar men op dat moment is. Sommige mensen in de buurt hebben een heel Joods gezin over de vloer, of enkele mannen, die in het verzet zitten en dan is er gauw een tekort aan eten.

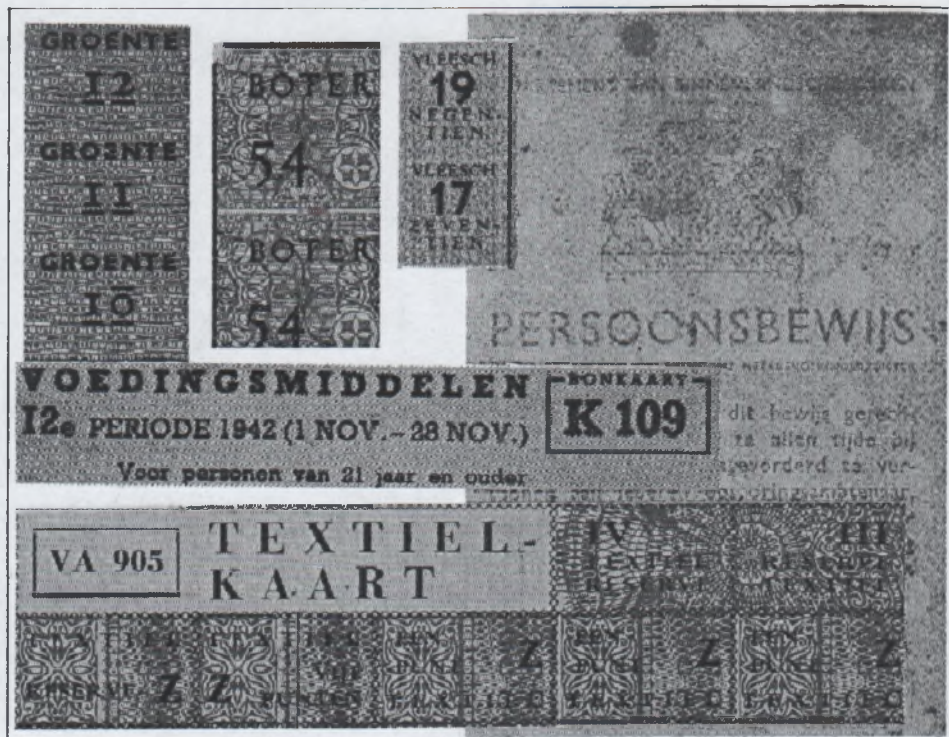
Er zitten ook onderduikers verborgen in de houtloodsen langs de Spaarnedammerdijk. Buurtbewoners brengen

ze daar eten. Enkele manieren waarop de onderduikers aan eten worden geholpen zijn:

- de ondergrondse verzetsgroepen overvallen distributie-kantoren, waarna ze de bonnen verdelen;
- het vervalsen van bonkaarten;
- van boeren op het land krijgt men eten voor de onderduikers in de stad. Of de onderduikers verhuizen voor een tijdje naar de boeren om weer wat aan te sterken;
- als duidelijk blijkt, dat de oorlog niet lang meer zal duren, gaat men met enkele bedrijven praten, de broodfabrieken, de suikerfabriek enz. Men zette ze dan onder druk. Zo van: „We weten, dat jullie veel voor de Duitsers hebben gedaan. Daar hebben jullie veel aan verdiend. Dat zal je na de oorlog niet meer in dank worden afgenomen. Je kunt nu al je leven beteren, door gratis voedsel aan de ondergrondse te leveren.” Op die manier lukt het om dagelijks karren brood en grote hoeveelheden suiker te krijgen.

Om te voorkomen dat duitse troepen en materiaal worden aangevoerd saboteren spoorwegaarbeiders de treinenloop.
(foto Gas Oorthuys)

De bezetters hadden van alles voldoende. De Nederlanders krijgen kleding, voedsel etc. alleen nog maar op de bon.

De spoorwegmensen staken

Het aantal onderduikers groeit na 's nachts van 4 op 5 september 1944 opeens snel. De mensen uit de buurt die bij het spoor werken gaan nu niet meer aan hun werk. Zij weigeren nu langer aan de oorlog mee te werken. De Duitsers worden inmiddels op alle fronten aangevallen. Er moet dus voedsel aangevoerd worden naar de fronten. Daarvoor hebben zij voedsel, machines en materieel nodig. Doordat veel spoormensen niet meer op hun werk verschijnen, wordt het vervoer onmogelijk gemaakt. De vijand krijgt een gevoelige klap. Voor de onderduikersorganisaties betekent dit, dat er nog een aantal gezinnen zonder inkomen zitten. Er is dus meer geld, (valse) bonnen en eten nodig. Juist dat laatste wordt steeds moeilijker. De Duitsers snijden de toevloed van voedsel naar het westen van Nederland praktisch af. De gevolgen voor de mensen in de grote steden en zeker in Amsterdam zijn verschrikkelijk, dat hebben we al eerder in de hoofdstuk kunnen lezen.

Maar ondanks de ellende of juist vanwege het misdadige gedrag van de Duitse fascistten, blijven de mensen zich verzetten, blijven mensen staker. Uiteindelijk zullen zij overwinnen. Maar tot mei 1945 zullen zij nog in deze ellendige toestand blijven.

Een olifant met een lange snuit

- Van oorlogsellende naar aardgas.
- Leegloop door woningnood.
- Van koolgas naar aardgas.
- Van dekschuiten naar kranen en vrachtauto's in de haven.
- De suikerfabriek wordt geautomatiseerd en verdwijnt naar Halfweg.
- Een school wordt buurthuis in hetzelfde gebouw.
- Automatisering.

Terug uit het kamp

Vreugde en diep medeleven is er als de ex-dwargarbeiders terugkeren uit Duitsland. Een diepe ontroering maakt zich van de mensen meester als er ook nog mensen terugkomen uit de voormalige concentratiekampen. Velen komen echter niet terug. Zij gaven hun leven voor onze toekomst.

„Die feesten na de bevrijding waren hier in de buurt geweldig. Ondanks het verdriet over de mensen, die er niet meer waren. Je voelde, dat de buurt één was. Ik weet nog goed, dat Martin Vlaar werd ingehaald. Hij was erg actief geweest in het verzet, maar werd opgepakt en naar een kamp gebracht. Hij woonde aan het Zaan-

dammerplein. Boven de deur stond „Welkom thuis“ geschilderd. Dat staat er nu nog steeds.”

Iemand anders vertelt: „Mijn vrouw had 4 jaar in het kamp gezeten. We geloofden eigenlijk al niet meer, dat ze levend terug zou komen. Toen opeens stond ze aan de deur.” Zijn vrouw gaat verder: „In vier jaar had ik mijn kinderen niet gezien. De jongste was drie toen ik wegging. Eerst herkenden ze me niet. Gek hoor, maar de tweede dag dat ik thuis was, zat ik alweer de broeken van mijn man te verstellen. Dat ik het kamp overleefd heb, heeft veel te maken met de overtuiging, dat we zouden overwinnen. De buurt had een prachtig feest voor me georganiseerd. TAVENU was er, ERATO en een kinderkoor. Tot 4 uur hebben we op straat gedanst, bij een draaiorgel.

Achtergebleven gebied, maar toch...

5 mei 1945... Nederland is vrij. De Nazi-legers hebben zich overgegeven! De mensen in de Spaarndammerbuurt zien het met hun eigen ogen: de gehate Moffen trekken niet meer triomfantelijk zingend door de buurt, maar sjokken zwaar belast en beladen door de Tasmanstraat, op weg naar Den Helder, vanwaar ze per boot zullen worden teruggebracht naar de „Heimat”. Vol haat worden ze bekogeld. Als de Duitsers voorgoed zijn verdwenen, krijgt de vreugde over de bevrijding de overhand. Hossend trekken de mensen de straat door, overal worden buurtfeesten georganiseerd. Straatlantaarns en trottoirbanden worden oranje geverfd.

Intussen hebben de mensen het niet al te best. Het weinige voedsel is nog op de bon. De tram rijdt nog niet, omdat het hout onder de rails in de oorlog is weggebroken. In de koude hongerwinter moest er toch immers gekookt en gestookt worden. Hier en daar, o.a. in de Houtrijkstraat, waar de woningen toch al slecht waren, zijn zelfs vloeren en zolders voor dat doel weggebroken. De armoede lees je ook af aan de kleren van de mensen.

Sommige kinderen dragen jasjes van gordijnstof. Maar er is gelukkig te eten. Op de Van Noordtschool doen de kinderen zich te goed aan legervoorraden, die de Canadezen daar hebben achtergelaten.

Het loon van ongeschoolde arbeiders is 35 gulden, dat van geschoolden 42 gulden in de week. Daarvoor moet dan 48 uur gewerkt worden. Je kan er met vrouw en kinderen redelijk van eten en er blijft precies genoeg over voor een pakje sigaretten en een enkel bioscoopje.

Als je de Tasmanstraat van vlak na de oorlog met die van nu vergelijkt, valt een groot verschil op. Het ziet er in 1945 vaak zwart van de arbeiders. Mannen, lopend of met de fiets op weg naar de „HAR” (Haven Arbeids Reserve), om „bestoken” te worden. Dat wil zeggen: om werk in de haven te vinden. De HAR bestaat officieel niet meer. Vlak na de oorlog is de naam veranderd in Samenwerkende Haven Bedrijven (SHB). Maar voor de mensen in de buurt blijft het gewoon de HAR.

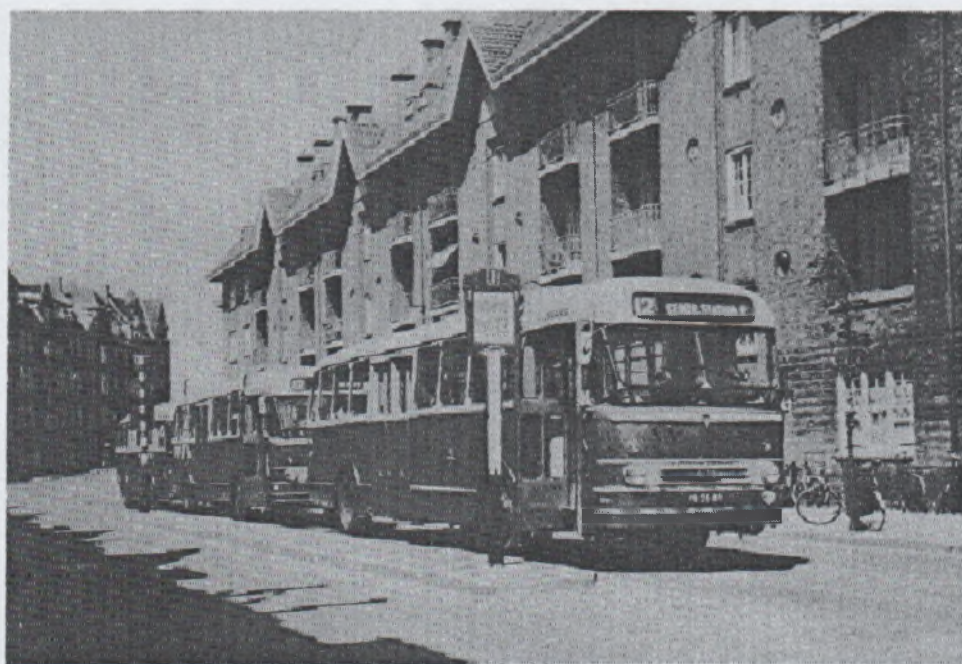
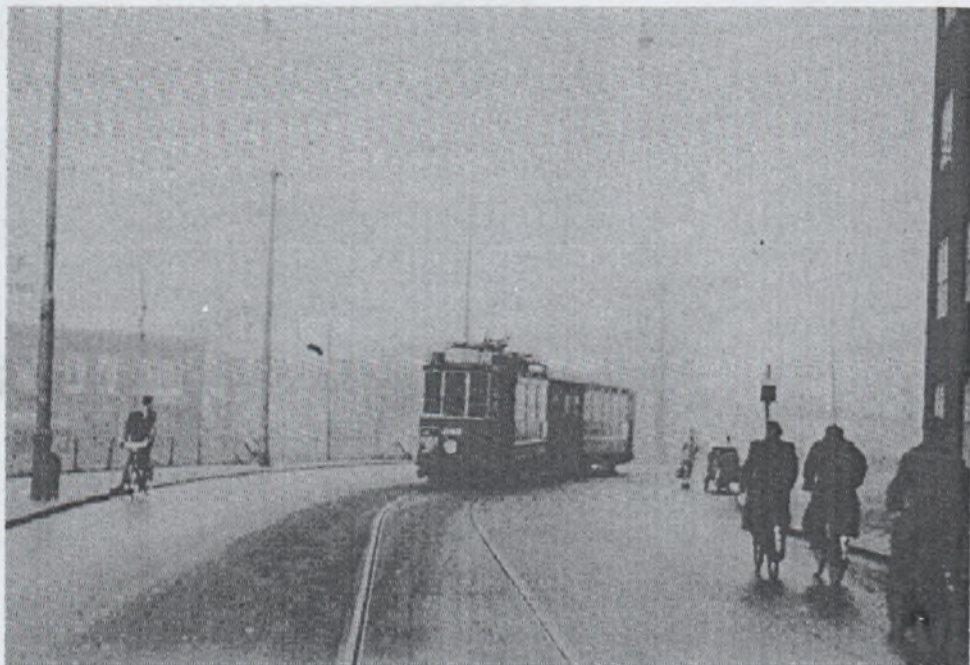
Stakingen

In die na-oorlogse jaren wordt er in de haven heel wat gestaakt. Dat is geen wonder, want de lonen zijn erg laag en de prijzen gaan voortdurend omhoog. De meeste stakingen gaan om loon of om verkorting van de werktijd.

Vlak na de oorlog is er ook nog een staking tegen het sturen van militairen naar Nederlands Indië, het tegenwoordige Indonesië. De mensen in dat land hebben genoeg van de Nederlandse overheersing. Maar de Nederlanders, die daar veel verdienen, en de regering willen Indonesië geen zelfbestuur geven. Daarom sturen zij schepen met soldaten. Op dinsdag 24 september 1946 breekt dan een politieke massastaking uit onder de Amsterdamse arbeiders. De arbeiders in de haven, bij de metaalbedrijven, de gemeente en op de werven leggen allemaal het werk neer. Met tienduizenden gaan ze naar het Waterlooplein, waar een grote bijeenkomst is.

Zo toont de buurt haar blijdschap als bewoners uit de kampen terugkeren. (foto G. v.d. Burgwal)

Tot 1955 rijdt er een tram in de buurt. Op 20 januari van dat jaar wordt deze vervangen door een bus.

(foto Ned. Ver. van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwegwezen)

„Bij ons werd nooit gestaakt. Maar toen er troepen naar Indië moesten, gingen veel bedrijven plat. Op een zekere middag was er niemand meer aan het werk.”

Het gaat als een lopend vuurtje door de buurt, als er een staking is. Dat kan ook niet anders, want het grootste deel van de Spaarndammers werkt in de haven, de bouw of de metaalindustrie. Er wordt dan druk gelopen met stakingslijsten om de stakers toch aan een uitkering te kunnen helpen. Ook organiseert men de „kinderuitzending”. Kinderen van

stakers kunnen gaan logeren bij boeren in Friesland. Op die manier steunen de mensen daar de stakingen en de kinderen blijven gezond.

Ook nu blijkt weer duidelijk het grote gevoel van saamhorigheid van de buurtbewoners. Er is wel eens ruzie, er wordt wel eens gevochten, maar een aanval op één is een aanval op allemaal. Het gebeurt tijdens die grote havenstakingen, dat de politie in groten getale komt opzetten. Ze durven toch niet te ver de Spaarndammerstraat in, uit vrees met straatkeien te worden bekogeld.

Verkiezingen

Veel mensen ervaren het als een teleurstelling, dat er ook na de oorlog nog zoveel is dat aan de crisis herinnert. Ze zijn uit de oorlog gekomen met de hoop op een betere, reukvaardige wereld en nu blijkt, dat ze net als in die tijd — opnieuw moeten strijden voor een beetje meer beter. De oude partijen en de oude vakbonden komen terug en al gauw de onderlinge verdeeldheid weer groot. Dat blijkt ook bij de eerste verkiezingen, die in 1946 voor het gemeenteraad worden gehouden. In de straten hangen vol met verkiezingsborden, vooral van de CPN en de PvdA. Beide partijen behalen veel stemmen in de Spaarndammerbuurt.

Zorg en plezier voor jong en oud

In 1935 al werd het schoolgebouw aan de Nova Zemblastraat ontruimd om plaats te maken voor „Ons Huis”. Dit buurthuis is er in 1936 in gekomen. Met een handtekeningactie indertijd de noodzaak van dit gebouw aangetoond. Na de oorlog worden de oorspronkelijke vrijwilligers vervangen door een betaalde leidster. Zij doet gezellige dingen met de kinderen, ook met de ouderen.

In onze tijd is Ons Huis uitgegroeid tot een buurthuis met een groot aantal activiteiten en een hele staf van medewerkers.

Enkele jaren na de oorlog start ook het buurthuis „De Schroef” aan de Spaarndammerstraat. Zij zullen later verhuizen naar de Westzaanstraat. Iets heel bijzonders zijn de vakantiekampen van De Schroef. Al een groot aantal jaren staat er een trein in het bos bij Hilversum. Dat is een trein van de buurt. Hoe hij daar komt? Een vader, actief in het jeugdwerk in de buurt, kan een paar oude treinstellen krijgen. Op een oplegger worden ze vervoerd en door buurtbewoners en boomstammen het bos ingerold. Het opknappen gaat heel wat vrije tijd kosten. Maar door het plezier, dat jong en oud eraan beleven, is het dat dubbel en dwars waard. Beide buurthuizen gaan er met groepen heen in de vakanties.

Een echte attractie is de film in het patronaatsgebouw op zondag. Iedere week zit het er stampvol. „Ik vroeg de kinderen, en vaak ook de ouders, wat voor films ze wilden. Meestal w

ren dat cowboy-films. Eigenlijk draaide ik liever andere. Bijvoorbeeld films over de Russische revolutie." Aan het woord is een man die veel gedaan heeft in de buurt. Hij organiseerde o.a. lezingen voor vrouwen over seksuele voorlichting, maar ook grote Sint Nicolaas-optochten. Dit werk, zonder subsidie, heeft hij maar enkele jaren volgehouden.

In de Spaarndammerbuurt ontstaat ook de eerste crèche, waar werkende moeders hun kinderen heen kunnen brengen. De kinderen liggen in het begin op oude gymmatten om te kunnen slapen, totdat er van de Canadezen slaapzakken en ijzeren bedjes komen.

In 1954 krijgt de buurt een openbare leeszaal. Vóór die tijd moest je 20 cent per boek betalen in een particuliere bibliotheek. De laatste tijd vindt men, dat er een nieuwe leeszaal moet komen in de Spaarndammerstraat. De huidige huisvesting is te klein en een oud gebouw nodigt niet erg uit tot lezen.

Het verenigingsleven komt weer op gang. De muziekvereniging TAVENU, de mondgelclub DOK, de toneelverenigingen Inter Nos, Assendelft en OGT, het Amsterdams Operakoor Spaarndam, dat o.a. de beroemde zangeres Cristina Deutekom onder haar leden heeft geteld.

Hoeveel verenigingen de buurt nu heeft weten we niet precies. Maar op een gegeven moment zijn er meer dan honderd aangesloten geweest bij het Wijkcentrum. Dat wijkcentrum houdt zich bezig met sociale en kulturele zaken. Het heeft zich in de zestiger jaren onder meer ingezet voor de verbetering van de omstandigheden van de bejaarden. Velen van hen leven in slechte omstandigheden. Veel woningen zijn in slechte staat. Dat levert voor bejaarden in particuliere woningen nogal wat moeilijkheden op. Want veel huisbazen ontvangen graag op tijd de huur, maar als er iets opgeknapt moet worden duurt dit vaak erg lang.

Boven: zou die olifant nu komen of niet?

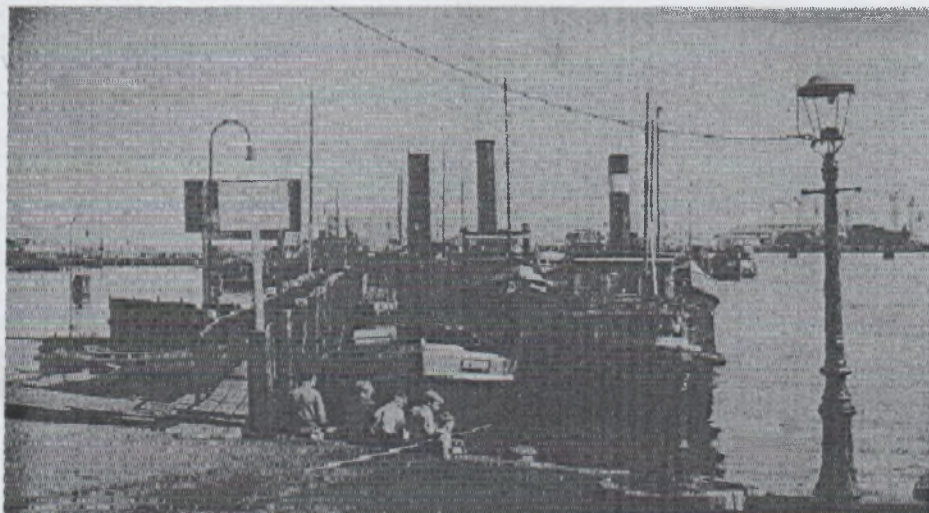
Midden: het is wel even wennen aan een echte olifant in de buurt.

(foto 's Alg. Holl. Fotopersbureau)

Onder: de oude lantarenpalen worden in de 50er jaren voor allerlei spelletjes gebruikt.

(foto v.d. Berg-Spiekerman)

Boven: vlak na de oorlog ziet de Tasmanstraat er nog net zo uit als in de 30er jaren. Een rustig plekje om te spelen.

(foto v.d. Berg-Spiekerman)

Onder: De grote verandering van dit deel van de buurt komt in 1956-1957. Geen spelende kinderen, maar af en aan rijdende auto's, fietsers etc., die met de pont naar Noord gaan.

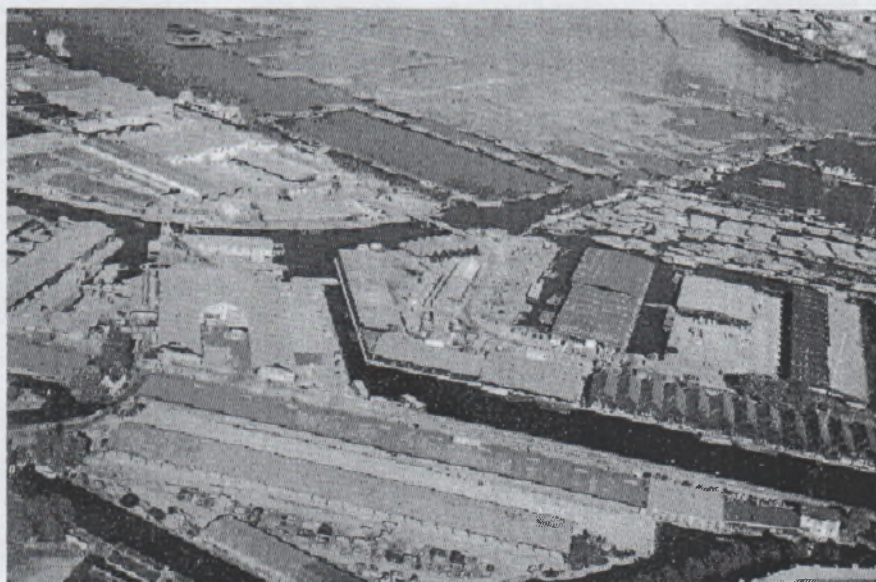
(foto Publieke Werken)

Ook worden er door het wijkcentrum allerlei festiviteiten georganiseerd. Zo'n feest is bijvoorbeeld de intocht van het olifantje Murugan in 1954. Aan zijn komst zit een heel verhaal vast. De mensen in de buurt vinden, dat hun buurt erg wordt verwaarloosd. In het westelijk deel van de stad worden aan de lopende band nieuwe huizen gebouwd. In de Spaarndammerbuurt staan, om maar eens wat te noemen, nog de ouderwetse lantaarnpalen van vroeger en het aantal bomen in de buurt kun je bijna op één hand tellen. Iemand komt dan op het idee om de kinderen uit de buurt een olifant te laten vragen aan de premier van het verre India. Het duurt een hele tijd voordat het zover is, maar eindelijk komt hij dan toch, helemaal per schip uit

Madras. Als geschenk van premier Pandit Nehroe aan de kinderen Spaarndam. Ruim 700 kinderen uit de hoogste klassen staan op de Celetkade klaar om Murugan te begroeten. Een olifantje van bijna twee jaar, al 900 kilo weegt. Later op de dag gaan de andere kinderen met meer dan 30 bussen naar Artis om hem te bekijken. De radio spreekt erover op het filmjournaal in alle bioscopen. Zijn Murugan en de Spaarndammerbuurt te zien. In optocht trekt het olifantje door de buurt. De kinderen verkleed. Ze hebben natuurlijk veel aan „hun“ olifant, want die kennen ze niet zelf in de buurt houden. Maar wel wordt de aandacht van mensen nu eens gevestigd op die vergeten noordwesthoek van Amsterdam. Het zal echter nog jaren duren voordat er eindelijk schot komt in de vernieuwing van de buurt.

Het zwembad

Onze buurt ziet er rond 1950 heel anders uit dan nu. Je kunt bij de Tasmanstraat nog lekker vissen en als je de Spaarndammerdijk maar even overloopt, heb je daar het mooiste speelgebied van de wereld. Direct naast de spoorbomen zijn de twee speeltuinen: de Theresiaspeeltuin en de „dubbel-tjesspeeltuin“. D.W.S., De Spartaanse De Germaanse en S.N.A. hebben hun voetbalvelden. Ernaast is ruime ruimte in overvloed voor de jongens om voetballen zoveel ze maar willen. En daar is het zelfs een beetje beboeg. Bij de Oude Hemweg kun je zom-

Een overzicht van de houthaven.
(luchtfoto Publieke Werken)

fijn zwemmen. Dit land zal later langzamerhand onder het zand verdwijnen om plaats te maken voor fabrieken en kantoren.

Zwemmen kun je alleen in open water rond de buurt. Omdat er nogal wat kinderen verdrinken, komt er tenslotte een afgescheiden zwemgelegenheid in de Vlothaven. De buurtbewoners vinden dit maar een lachertje, omdat iedere accommodatie, zoals bijvoorbeeld kleedhokjes, ontbreekt. Als het dan wordt geopend en het lint wordt doorgeknipt, kleedt iedereen zich in het openbaar demonstratief uit op muziek van TAVENU. De „feestredenaar” spreekt de gedenkwaardige woorden:

„Ik zie nu, dat we hier iets gebouwd hebben, dat Amsterdam onwaardig is.”

Een week later vindt het eerste gesprek plaats over de bouw van een zwembad in de Zaanstraat.

Enkele jaren later is het Bradiusbad gereed. Opnieuw een voorbeeld van de Spaarndammerbuurters, die niet alles maar pikken en actie voeren als men weigert aan hun gerechtvaardigde verlangens te voldoen.

Kinderzorg

Aan de gezondheid van de kinderen wordt veel aandacht besteed. Voor het viaduct staat het gebouw van de GG en GD. Daarin is het consultatiebureau voor zuigelingen en kleuters gevestigd. Vroeger stierven veel kinderen aan allerlei ziekten, omdat ze niet ingeënt werden. Vanaf 1952 verandert dit. Eerst worden de kinderen ingeënt tegen difterie. In 1953 komt er een middel tegen kinkhoest en in 1956 tegen tetanus. In het jaar 1957 wordt men voor het eerst ingeënt tegen polio. Bijna 20 jaar later zullen er nog middelen komen tegen rode hond en de mazelen. Naast het toedienen van injecties controleert men daar of de kinderen goed groeien, of er niets aan hun ogen en oren mankeert etc.

Sinds 1916 is er naast de teil thuis het badhuis als wasgelegenheid. De schoolkinderen gaan in de na-oorlogse jaren op een vaste tijd met de klas naar het badhuis voor een wekelijkse wasbeurt.

Er verandert nog meer. De voetballers moeten in 1962 naar terreinen elders in de stad verhuizen. Waarom gebeurt dat? Er moet werk zijn voor de

mensen en het Amsterdamse Gemeentebestuur zorgt daarom voor grote stukken grond, vlakbij de aan- en afvoerhavens. Daar kunnen fabrieken gebouwd worden.

Veel fabrieken zijn er intussen niet gekomen. Prachtige stukken sport- en speelterrein hebben plaats gemaakt voor slechts één fabriek. Uit de buurt verdween zelfs een fabriek, de suikerfabriek van de C.S.M. Deze fabriek wordt het „likenhuis” genoemd door de buurtbewoners, omdat de arbeiders er allemaal zo wit vandaan komen. Het werk in die oude fabriek is onder andere door de grote hitte en de inwerking van de suiker niet erg gezond. Nu wordt er in het gebouw van de C.S.M. alleen nog maar

stroop verpakt en suiker opgeslagen. De produktie wordt geautomatiseerd en naar Halfweg verplaatst. Een groot deel van de fabriek komt leeg te staan. Daar komt later een ander bedrijf in: de Technische Unie.

De mensen uit de buurt zijn daar niet zo blij mee, ze zien op dat terrein liever woningen staan.

Een gebouw, dat ook verdwijnt, is de Maria Magdalena-kerk. Deze kerk bepaald het aanzicht van de buurt. Toen hij in 1889 werd gebouwd, kon men natuurlijk niet vermoeden, dat hij al na 78 jaren weer moest worden afgebroken, omdat er na een onderzoek steenkanker was geconstateerd. Op 28 maart van het jaar 1967 is men met de sloop ervan begonnen.

Trieste dagen voor veel buurtbewoners. De sloop van de Maria Magdalenakerk. (foto fam. te Kamp)

Linksboven: op vrije dagen werken mensen van de Schroef hard aan hun treinstel.

(foto fam. te Kamp)

Rechtsboven: na een brand in de eerste behuizing van het Wijkcentrum verhuist men naar de Polanenstraat. De voormalige Reobothschool is met de hulp van vrijwilligers opgeknapt.

(foto G. v.d. Burgwal)

Midden: In de Nova Zemblastraat huizen in een oud schoolgebouw o.a. de openbare bibliotheek, buurthuis Ons Huis en een peuterspeelzaal.

(foto G. v.d. Burgwal)

Linksonder: naast elkaar het Parochiehuys (Patronaatsgebouw) en het eerste gebouw van De Schroef.

(foto Publieke Werken)

Rechtsonder: de kinderen in de crèche in Ons Huis slapen 's middags op veldbedden die de Canadezen er hebben achtergelaten.

Groot gebrek aan woonruimte

De woonproblemen in de na-oorlogse jaren zijn erg groot. Net als in de crisistijd wonen veel mensen bij elkaar in. Pasgetrouwde stellen wonen vaak nog een tijd bij de ouders in, omdat er geen woning is. Als een gezin met twee kinderen in een tot woonkamer omgebouwde keuken van een achterwoning woont, is dat helemaal geen uitzondering.

Er wonen zo'n 25.000 mensen in de buurt. In 1977 is dat teruggelopen tot nog geen 15.000. Die terugloop kun je vooral zien aan het aantal kinderen. Kwam het aan het begin van deze eeuw nog wel voor, dat er op één trap met 8 voor- en achterwoningen soms 80 of meer kinderen woonden, nu hebben de meeste gezinnen maar één of twee kinderen.

Het gevolg is dat de scholen verdwijnen of worden samengevoegd. De lege gebouwen worden dan bijvoorbeeld in gebruik genomen als buurt-huis. Ongeveer de helft van de woningen in de buurt is in handen van

particuliere eigenaren. Die trachten natuurlijk te profiteren van de huurverhogingen, die de regering toestaat. Intussen wordt er te weinig of niets aan de woningen gedaan.

De bewoners van de krotten, met hun lekkende daken, scheurende muren en stinkende trapportalen weigeren meer huur te betalen. Dankzij de akties stijgen de huren niet of niet zoveel als de huisbazen wel zouden willen. Door de slechte woonomstandigheden verdwijnen er veel mensen uit de buurt. Bij iedere oplevering van huizen in Nieuw West krijgen een aantal buurtbewoners een nieuwbouwwoning toegewezen. Op deze manier komen veel mensen los te staan van de buurt, die hun dierbaar is.

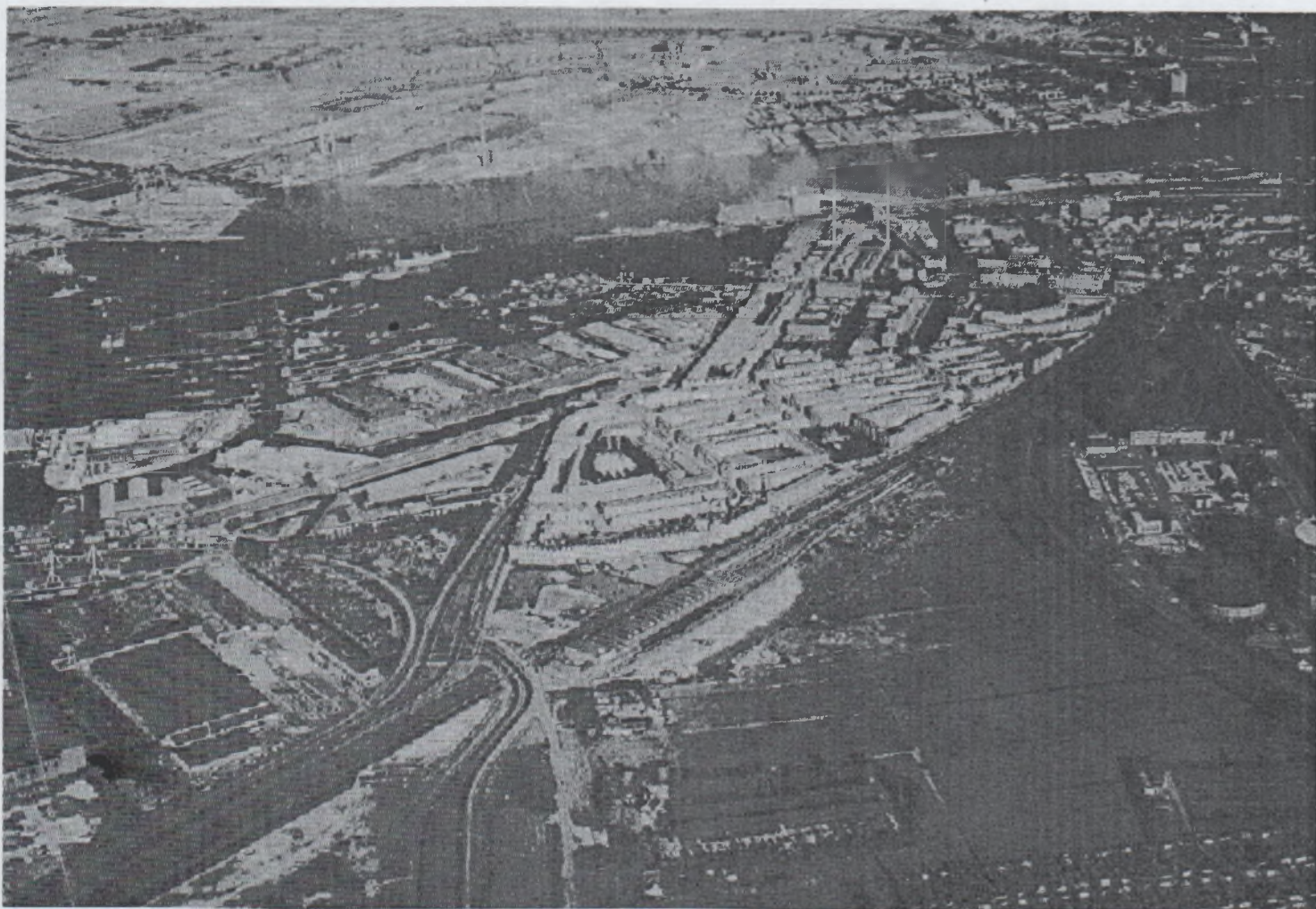
Maar er is niet alleen afbraak. Oude schoolgebouwen in onze buurt waar nog wel 40 of 45 kinderen in één klas zitten, worden opgeknapt. De kleuterschool „De Veulens” is daar een mooi voorbeeld van. Deze school is van binnen helemaal vernieuwd. Nu

hebben de kinderen daar in hun klassen veel ruimte en het is er gezelliger.

Veranderingen

Na 1961 verandert de hele gasvoorziening. Op 14 december van dat jaar worden de 4 schoorstenen van de Westergasfabriek opgeblazen. Het gas komt dan voor het grootste deel van de Hoogovens in IJmuiden. Bij de komst van het aardgas tenslotte maken de oude kolenkachels plaats voor modernere verwarmingsmethodes.

In de Houthaven verandert er ook veel. De dekschuiten verdwijnen er halverwege de zestiger jaren. Het hout hoeft niet meer stuk voor stuk met de hand te worden gelost. Het komt in pakketten aan. Via hijskranen wordt het op auto's geladen. Deze brengen het naar de houtbedrijven. We zien dus gedempte kanalen, af en aan rijdende vrachtauto's en heftrucks, die het hout de loodsen in rijden.

De buurt vóór de renovatie.
(luchtfoto Publieke Werken)

Spaarndammers vechten voor hun buurt

Inmiddels is het 1970 geworden. Rondom Amsterdam verrijzen steeds meer nieuwe, groene woonwijken: de tuinsteden. In de Spaarndammerbuurt gebeurt op dat gebied niets. De gezinnen wonen er nog net zo als vroeger: op voor- en achterwoningen, zonder douches, scheurende muren en met ratten rond de woningen, die hier en daar onbewoonbaar zijn verklaard. Er moet heel snel iets gebeuren. Het gemeentebestuur vindt dat ook. Alle 19e eeuwse wijken moeten worden opgeknapt. „Gelukkig” komt de Spaarndammerbuurt als eerste aan de beurt. Het gemeentebestuur komt met de „ideeënschets”, door de mensen al gauw „gemeenteplan” genoemd. Deze schets doet de vlam in de pan slaan! Geen wonder, want volgens dit plan moet bijna de helft van alle huizen onder de slopershamer vallen, zullen er 1.500 woningen plaats moeten maken voor parkeergarages. Vele middenstanders worden weggesaneerd en de overblijvende woningen worden onbetaalbaar. De CPN houdt twee openbare vergaderingen, die door honderden buurtbewoners worden bezocht. De PvdA organiseert onder grote belangstelling een „teach-in”. De buurt is in rep en roer.

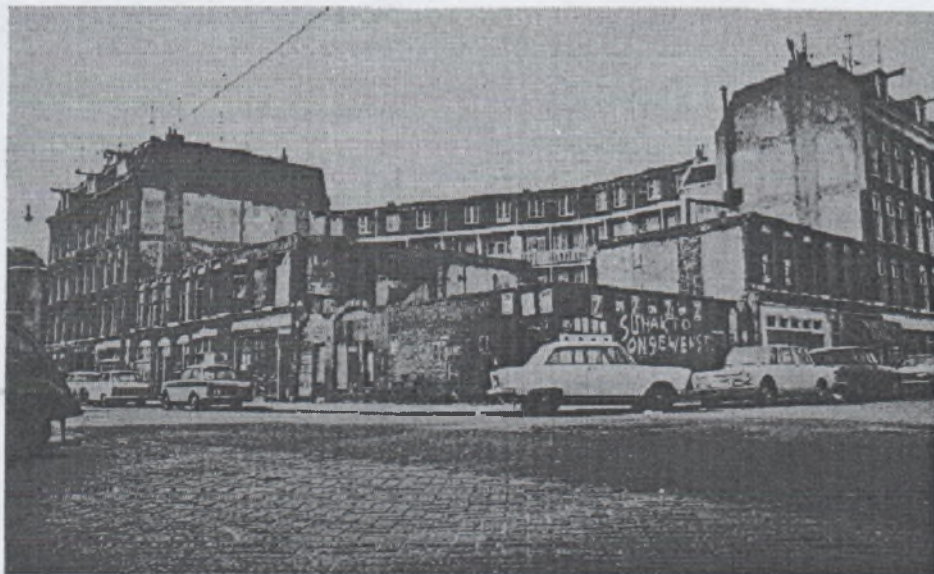
Al snel worden in de Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt aktiecomités gevormd. De ideeënschets gaat namelijk niet alleen over de Spaarndammerbuurt maar ook over de Zeeheldenbuurt. In enkele avonden worden 3.000 handtekeningen bijeengebracht tegen het gemeenteplan en dit aantal zal nog groeien tot in totaal 4.978! Naast deze aktiecomités begint het

Boven: de hoek van Assendelftstraat-Polanenstraat. Een deel van de buurt, waar veel kleine bedrijfjes zitten. Langzaam maar zeker zal het hele stuk verdwijnen.

Midden: de viswinkel in de Assendelftstraat is al leeg. De ander houdt het iets langer vol.

Onder: deze autosloperij in de Wormerveerstraat is verdwenen. Door acties van buurtbewoners is hier een binnentuin gekomen.

(foto Hans v.d. Bogaard)

wijkcentrum met een z.g. inspraak-groep. Ruim 300 mensen geven zich op om mee te doen.

Samenwerking

Aanvankelijk staan de aktiecomités en de inspraak-groep nogal afwijzend ten opzichte van elkaar, maar al gauw wint het inzicht veld, dat eensgezinde aktie noodzakelijk is om de heilloze plannen van het gemeentebestuur tegen te houden. En... het lukt!

Op 10 februari 1971 vindt er een gesprek plaats van de aktievoerders met wethouder Lammers en zijn ambtenaren. De eisen zijn duidelijk: „Een woonbuurt waar het verenigingsleven, het buurt- en clubhuiswerk tot volle ontplooiing kunnen komen en waar onderwijs en bejaardenzorg niet langer tot de achtergebleven gebieden behoren.”

Een gezellige kruidenierswinkel. Zij zijn kenmerkend voor deze buurt, maar de meeste zijn verdwenen. Geen wonder dat ook de middenstand vecht voor een snelle renovatie.

(foto Hans v.d. Bogaard)

Boven: de informatie-markt in de Spaarndammerstraat op 2 september 1972. Onder: het C.W.S., ondersteund door honderden buurtbewoners, maakt op 25 mei 1973 haar eisen kenbaar aan de Gemeente. (foto's Hans v.d. Boogaard)

De „Open brief”, die aan Burge-meester en Wethouders en aan de Gemeenteraad wordt gestuurd, bevat o.m. de volgende zinnen: „Het comité zal overleg met gemeentebestuur en -instanties ten eerste op prijs stellen, maar daar waar noodzakelijk de strijd niet schuwen. Ook de thans tot stand komende eenheid is in strijd geboren. Helpt mede deze eenheid te bewaren. Vecht voor het behoud ervan door gehoor te geven aan elke oproep om deel te nemen aan de strijd wanneer die noodzakelijk is.” Het eerste resultaat is, dat op 16 februari van hetzelfde jaar de „Ideeënschets” van de gemeente officieel wordt ingetrokken! Daarmee is de strijd voor het behoud van een leefbare buurt echter nog lang niet gewonnen. In maart 1972 verschijnt de eerste aktiekrant, de eerste van de velen, die nog zullen volgen. Het aktiecomité, dat nu de naam heeft gekregen van „Comité Wijkverbetering Spaarndammerbuurt” (C.W.S.) en waarin de Wijkraad inmiddels zijn volste vertrouwen heeft uitgesproken. Ze gaan aan de slag om in overleg met de bewoners van de buurt plannen te ontwikkelen, die aanvaardbaar zijn voor die bewoners. Op 25 mei 1973 wordt een hoorzitting in het Polanentheater gehouden, waar meer dan 400 buurtgenoten aanwezig zijn. Er zijn niet minder dan vier wethouders gekomen. Ook zijn er een groot aantal gemeenteraadsleden van diverse partijen. Het woord wordt gevoerd door leden van het C.W.S.,

door leden van bewonerscommissies, huurdersverenigingen en door middenstanders. De wethouders en gemeenteraadsleden zijn diep onder de indruk van het zelfverzekerde, eensgezinde optreden van de Spaarndammerbuurters. De resultaten blijven dan ook niet uit. Nog geen maand later wordt door een buurtdelegatie een gesprek gevoerd met de wethouders Kuipers en Lammers over een eisenpakket, dat aan de minister van Volkshuisvesting zal worden voorgelegd.

Op 12 april 1975 wordt een grote „Aktiedag“ gehouden. Een rijmpje in één van de aktiekranten is veelzeggend:

„Geen verkrotting van de Spaarndammerbuurt

Joop den Uijl, het heeft te lang geduurd

ons geduld is op

de bewoners staan op hun kop

aktie voeren is ons enig wapen

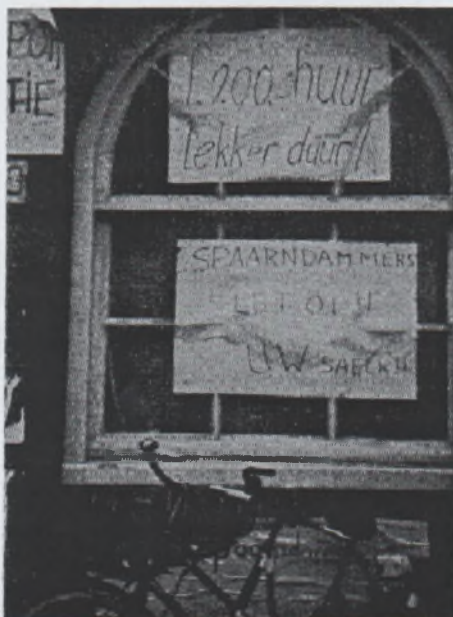
wat de woning- en wijkverbetering kan baten!”

Na vijf jaar

In 1975 wordt een tussenbalans opgemaakt van wat bereikt is in vijf jaar van eensgezind optreden: op de kale plek waar eens de Magdalena-kerk stond werd het Domela Nieuwenhuisplantsoen aangelegd. Het Spaarndammerplantsoen werd vernieuwd. De bestratingswerf en een autosloopbedrijf maakten plaats voor een plezierige binnentuin. In de Spaarndammerstraat verzezen 22 nieuwe woningen. In de Nova Zemblastraat zullen er spoedig 72 volgen. Het CWS kreeg een eigen informatie-centrum. Er werden huurverlagingen en een huurstop bereikt voor te renoveren of af te breken woningen, terwijl particuliere huiseigenaren werden gedwongen tot het opknappen van eigen woningbezit. De bouw van een verzorgingstehuis voor bejaarden werd toegezegd. Deze opsomming in de aktiekrant wordt besloten met de woorden: „De sabotage is overwonnen, de renovatie wordt begonnen.”

Dat dit inderdaad het geval is, blijkt uit een berichtje in de kranten van september 1975:

„Wethouder Kuipers zal op maandag, 5 september om 15.00 uur de sleutel uitreiken aan de bewoner van de eerste gerenoveerde woning van het complex gemeentewoningen in de

Renoveren betekent nog niet, dat de mensen terugkeren in een betaalbare woning. Daarvoor moeten de Spaarndammers op hun hoede zijn.

(foto W.O.O. Spaarndam)

De Spaarndammerbuurt in cijfers

Ruimte

1,8% van de Amsterdamse bevolking woont in de Spaarndammerbuurt. De ruimte in de stad is erg ongelijk verdeeld. De gemiddelde Amsterdammer heeft de beschikking over 269,43 m². Voor de Spaarndammers is dat maar 59,2 m².

Bevolking

Vlak na de oorlog woonden er in de buurt nog zo'n 24.000 mensen. In 1976 zijn dat er nog maar 14.000. Uit de Spaarndammerbuurt trekken twee maal zoveel mensen weg als uit de rest van de stad. Vooral grote gezinnen vertrekken, terwijl er zich veel alleenstaanden vestigen.

Leeftijd van de buurt

Er is in de loop van de tijd weinig vernieuwd in de buurt. Hoe weinig blijkt uit de volgende cijfers: slechts 5% van de woningen is jonger dan 45 jaar. Één derde deel is tussen de 60 en 70 jaar oud. Nog een derde deel is ouder dan 70 jaar.

Woningen

Op 1 januari 1975 zijn er in de buurt 6.024 woningen. Zes jaar eerder zijn dat er nog 6.511. Van die woningen hebben er 959 (15,3%) maar één kamer. Over heel Amsterdam is dat maar 5,6%. 1.792 woningen hebben twee kamers en 2.229 drie kamers. 15,7% heeft er vier, tegen 31,5% over de gehele stad. Maar een kwart van de woningen heeft een bad of douche.

Onderwijs

In 1973 ging meer dan de helft van de kinderen na de lagere school naar het Lager Beroeps Onderwijs. Voor heel Amsterdam is dat 32,9%.

Politiek

Spaarndam is een „rode“ buurt. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1974 stemde 82% van de bewoners op een progressieve partij. 37,1% stemde op de CPN en 35,8% op de PvdA.

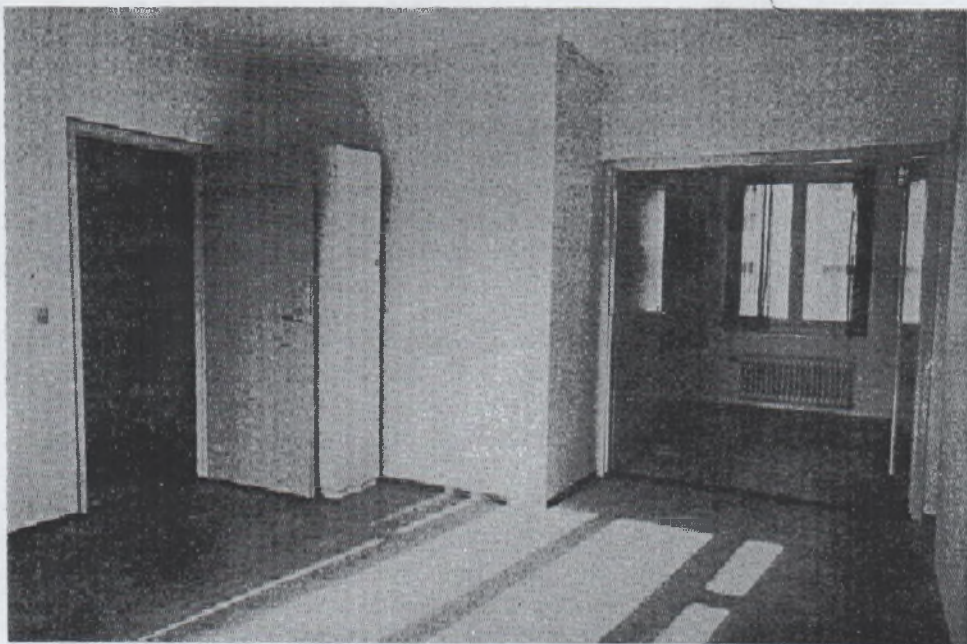
Het gaat echter niet alleen om verbeteringen van woningen, maar ook om wijkverbetering. We gaven hierboven al een opsomming van in dat opzicht bereikte resultaten. Maar er is nog veel meer, waarmee de Spaarndamse aktievoerders zich bezighouden. Op 8 oktober 1975 werd een openbare hoorzitting gehouden, met o.a. als eisen:

- ruimte in de buurt;
- goed en geregeld verkeer;
- voldoende parkeergelegenheid;
- groen voor recreatie;
- aangepaste woningen en voorzieningen voor bejaarden;
- een goede opvang voor peuters;
- verantwoord onderwijs in moderne scholen;
- medische hulp en zorg voor iedereen;
- ruimte voor sport en spel;
- ontmoetingsruimten voor oudere jeugd;
- ruime, goed toegankelijke openbare leeszaal.

Er zal nog veel strijd moeten worden gevoerd, voordat al deze eisen zijn ingewilligd. Nemen we bijvoorbeeld de groenvoorziening. De Spaarndammerbuurt is een wijk met bijzonder weinig groen. Er is geen enkel park, want het Westerpark ligt officieel in de Staatsliedenbuurt en ligt bovendien niet zo gunstig. Het is zelfs zo, dat er nog een strook van 30 meter breed van datzelfde Westerpark dreigt te verdwijnen in verband met de aanleg van de Hemspoor tunnel. Er is heftig geprotesteerd tegen de spoorweg, die de Nederlandse Spoorwegen daarvoor willen aanleggen. Deze protesten hebben niet geholpen. Er moeten zelfs vele volkstuinders hun huis met tuintje opgeven. Ze krijgen nu elders een stuk grond toegewezen en een geldelijke vergoeding. Het is de vraag of ze de moed kunnen opbrengen ergens anders weer helemaal opnieuw te beginnen. Gezinnen met kinderen komen voor het probleem te staan hoe ze zomers hun kinderen naar school moeten krijgen.

Het onderwijs

De schoolgebouwen in de Spaarndammerbuurt zijn oude gebouwen. Ze zijn na de oorlog wel wat gemoderniseerd, maar voldoen toch niet meer aan de eisen, die het moderne onderwijs daaraan stelt. Er zijn geen ge-

Boven: Zo zagen veel huizen eruit vóór er gerenoveerd werd.
Onder: Dit is een van de eerste gerenoveerde woningen in de Uitgeeststraat.
(foto's Hans v.d. Boogaard)

meenschappelijke ruimten, de klassen zijn streng van elkaar gescheiden, enz. Er zijn nu plannen voor een nieuwe moderne school, maar de uitvoering laat op dit moment nog op zich wachten.

Wel is er de afgelopen jaren in de verschillende scholen in de buurt erg veel veranderd. Ouders en leerkrachten zijn al bijna 6 jaar bezig om het onderwijs te verbeteren. Voor deze verbetering is zelfs een heel plan gemaakt. Voor de uitvoering van dat plan worden de ouders en leerkrachten in de buurt geholpen door de schoolbegeleider en schoolmaatschappelijk werkers van het Advies- en Begeleidingscentrum voor het Amsterdams onderwijs (ABC). In 1976 is er nog een groep in de buurt komen werken, die de ouders en leerkrachten wil ondersteunen in de verbetering van het onderwijs. Deze groep heet „de Vrek”. Om te zorgen, dat het onderwijs ook echt verbeterd wordt, hebben de ouders en leerkrachten een werkgroep opgericht. Dit is de Werkgroep Onderwijsverbetering. Behalve deze werkgroep zijn er ook nog de Gezamenlijke Oudercommissies. Beide groepen werken ontzettend hard om het onderwijs voor alle kinderen in de Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt werkelijk te verbeteren. Één van de belangrijke dingen, waar al die mensen zich mee bezighouden is een school voor voortgezet onderwijs. De enige school, die er op dit gebied is, is de ITO-school (Individueel Technisch Onderwijs). Een MAVO of HAVO ontbreekt en alle Spaarndamse kinderen, die naar zo'n school toe willen, moeten daarvoor een heel stuk reizen naar een ander stadsdeel.

Kinderen uit verre landen

„Ineens kwamen er allerlei kinderen in de klas, die geen Nederlands spraken,” vertelt een meisje, dat in 1970 op een Spaarndamse lagere school

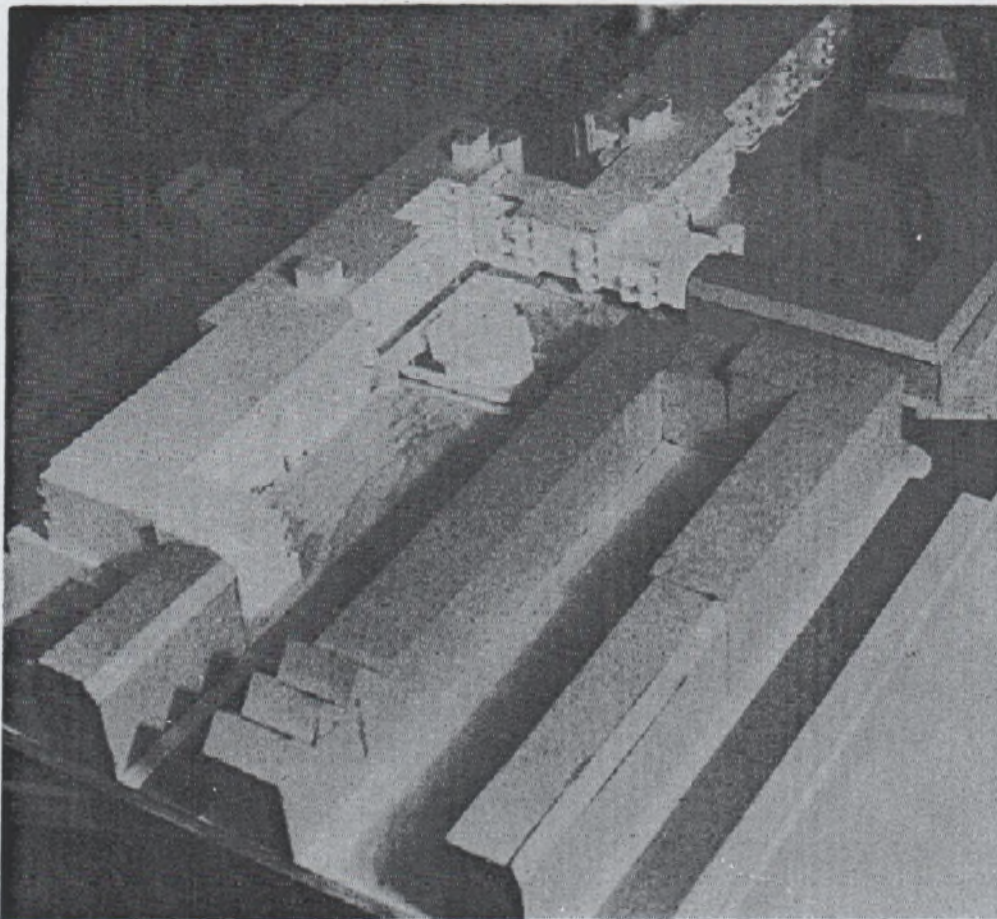
Boven: jong en oud kijken gebocid naar het optreden van de harmonie in het Westerpark.

Midden: een gezellig spelletje kaart in het park. Hoe lang kan dat nog?

Onder: een eerste klas van de Spaarndammerschool in het voorjaar van 1974.

Dit is één van de klassen, waar actief gewerkt wordt aan onderwijsvernieuwing. (foto's Hans v.d. Boogaard)

De maquette van het nieuwe bejaardentehuis.

zat." Spaanse, Marokkaanse, Portugeese en Turkse kinderen. Op een gegeven moment kwamen er erg veel kinderen uit Suriname."

Doordat de gastarbeiders (goedkope werkrachten uit arme landen) na enkele jaren ook hun vrouwen en kinderen laten overkomen, zie je complete buitenlandse gezinnen hun intrek in de buurt nemen. De goedkope woningen, die voor hen te klein zijn, bieden een gebrekkig onderkomen. Maar ook zij krijgen naarmate de renovatie vordert meer en meer opgeknapt huizen.

De mensen uit Suriname, een kolonie van Nederland, komen in grote groepen naar Nederland, als zij horen, dat Suriname op 25 november 1975 onafhankelijk gaat worden. Zij denken, dat er in Nederland meer woonruimte en werk is dan in Suriname. Omdat zij tot die tijd nog bij Nederland horen, kunnen zij gemakkelijk met hun hele gezin naar ons land komen.

De Surinaamse kinderen hebben het niet zo moeilijk als de andere buitenlandse kinderen. Ze spreken meestal Nederlands en ze hebben al op de Nederlandse manier les gehad. Zoveel

verschillende kinderen in de klas is moeilijk, maar het heeft ook zijn voordelen. Bij aardrijkskunde bijvoorbeeld kunnen kinderen vertellen over de verre landen, waar zij zelf gewoond hebben.

Als zo'n buitenlands gezin met kleine

kinderen in de buurt komt wonen, krijgen ze een oproep voor het konsultatiebureau voor zuigelingen. Een wijkverpleegster vertelt:

"We gaan vaak naar ze toe om ergens over te praten, want de vrouwen durven niet alleen de straat op. Ze spreken immers geen woord Nederlands en zijn in een vreemde omgeving. Thuis zijn ze erg gastvrij. Je krijgt thee met lekkernijen. Om met ze te praten heb je hun man of de kinderen nodig."

Vrije tijd

Voor de jeugd in onze buurt zijn er erg weinig recreatiemogelijkheden. De straten staan vol auto's, de vroegere „ruige" terreinen verdwenen onder het zand en zelfs voetbalterreinen zijn verdwenen uit de buurt. Een van de weinige mogelijkheden voor recreatie zijn de buurthuizen. Maar aan die buurthuizen moet nodig iets gedaan worden. „Ons Huis" en „de Schroef" zijn allebei gehuisvest in oude schoolgebouwen. Hoewel er nieuwbouwplannen zijn, loopt heel Amsterdam wat dit betreft achter bij de ontwikkelingen in andere gemeenten. Zelfs in kleine dorpen zijn prachtige gebouwen te vinden, die veel meer mogelijkheden tot ontspanning bieden. Vooral voor de oudere jeugd in de buurt is er te weinig ruimte en zijn er geen dansgelegenheden en/of discobars of bijvoorbeeld een bromfietswerkplaats, waar zij zich kunnen vermaken.

Een scholenproject-activiteit in buurthuis „Ons Huis" (foto Ons Huis)

Maar recreatie is niet het enige. In de buurthuizen is nog veel meer te doen. Denk maar aan de „twaalf-tot-twee“ en de „na-vieren“ opvang van schoolkinderen. Één activiteit springt er echter uit. Dat is het „Scholenproject“, zoiets kom je in geen andere buurt tegen. In dit project werken bijna alle kleuter- en lagere scholen uit de Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt samen met buurthuis „Ons Huis“. Één middag in de week door het hele jaar of één à twee weken per jaar gaan de kinderen in het buurthuis iets doen, wat met de school te maken heeft. Dat is dan een spel, een uitstapje, het maken van een boek of b.v. een maquette. Soms wordt er in het buurthuis iets voorbereid, wat later in de klas uitgewerkt kan worden. Maar er is bij dit werk een héél groot probleem. Buurthuizen krijgen de laatste jaren, net als het onderwijs, steeds minder geld. Alles wordt duurder: de huur van het gebouw gaat met ongeveer 10% omhoog, de stookkosten stijgen met 8%, het materiaal wordt duurder etc. En de buurthuizen krijgen van de regering maar 4% meer. Op deze manier wordt het wel erg moeilijk om goed werk te doen in de buurt. Een groot gemis is het ontbreken van een sportgebouw. Het gemeentebestuur verwijst de sportieve Spaarndammerbuurters naar de Van Hogendorphal in de Staatsliedenbuurt, maar het lijkt toch niet teveel gevraagd als de buurtbewoners een eigen centrum verlangen, waar ze b.v. aan indoor-training kunnen doen en allerlei sporten op kleine schaal kunnen beoefenen. Er is ruimte voor in de omgeving van het Brediusbad en dat zou belangrijk bijdragen tot grotere recreatiemogelijkheden in de buurt. Wel is de toezegging er, maar het gebouw staat er nog niet.

De middenstanders maken een slechte tijd door. Hun omzetten dalen als gevolg van het wegtrekken der bewoners en zij hebben de leus aangeheven: „Hand in hand tegen achterstand van de middenstand.“ Zij zijn er dan ook tegen, dat de Spaarndammerstraat voor autoverkeer wordt afgesloten, want ze vrezen dan een „dode“ straat, terwijl ze ook niet gelukkig zijn met de „koopavond“, waarvan vooral de grote winkelcentra profiteren.

Een belangrijk voorbeeld van de strijd van de Spaarndammers voor een betere buurt is het nieuw te bouwen bejaardentehuis. Het jubilerende Wijk-opbouw Orgaan en het C.W.S. had gehoopt, dat de eerste paal voor dit

complex nog in het jubileumjaar 1977 zou kunnen worden geslagen, maar daarvoor wordt steeds weer een stolje gestoken door de rijksoverheid. Eerst hield men de bouw tegen met het smoesje van „overbezinning“ (het zou te zonnig worden in het gebouw!) en nu weer gaat het te ver kosten. Daardoor moeten er allerlei voor de bejaarden noodzakelijke voorzieningen worden geschrapt. En dat terwijl de Spaarndammerbuurt steeds meer vergrijsd. Dat wil zeggen: er wonen in verhouding steeds meer bejaarde mensen in de buurt. Jong gezinnen trekken immers, als ze de kans krijgen, weg naar nieuwe buurten in en rond Amsterdam.

Op het moment dat de laatste hand aan dit boekje wordt gelegd (december 1976) heeft de regering nog steeds de plannen niet goedgekeurd. Laten we daarom besluiten met een rijmpje, dat we bij het politiebureau op de muur geplakt vonden en dat duidelijk laat zien, dat ook de bejaard bewoners van de buurt voor hun rechten opkomen:

„De Spaarndammers hebben een klein wensje
Geen geld?

Dan moet het bejaardenhuis uit de pot van defensie!
Bejaardenhuis Nul!”

De nu nog kale plek, waar het bejaardentehuis zal komen.
(foto Ton Omlou)

De volgende bedrijven hebben de totstandkoming
van dit boek financieel gesteund.

Bouwbedrijf J. Bakker
Aannemingsbedrijf Fokkens B.V.
Aannemingsbedrijf Onrust
Aannemingsbedrijf Wilma
Woningbouwvereniging Amsterdam Zuid
Woningbouwvereniging Het Oosten
Woningbouwvereniging Dageraad
Centrale Suiker Maatschappij
Levi Strauss
Handelsvereniging Tradax
Scheepswerf Minerva
Reclamo B.V.
Houthandel Bontekoning & Aukes
Houtveem
Bevrachtingskantoor Spliethoff
Koninklijke Handelsmaatschappij Bernet
G.T.I. Groenpol Electro
Bosman Letters B.V.
Schildersbedrijf Boogert
Uitgeverij Engel